

T.C.

İSTANBUL MEDİPOL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SON DÖNEM OSMANLI ISLAHAT VE REFORM
TARTIŞMALARI:
NAMIK KEMAL'İN FİKİRLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR
MODERNLEŞME ÖNERİSİ**

ABDULBAKİ EKİNCİ

SİYASET BİLİMİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DANIŞMAN

Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK

İSTANBUL-2021

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı Namık Kemal'in düşünce dünyasının derinliklerine inerek modernleşme ile ilgili fikirlerini gün yüzüne çıkartmaktır. Namık Kemal'in fikirlerinin arka planında etkilendiği kaynakları, bu kapsamda Batılı düşünce tarzı ve modernleşme modelini belirlemek ve günümüz Türkiye modernleşmesine nasıl bir öneride bulunduğunu açığa kavuşturmak.

Çalışmamızda mümkün mertebe birincil kaynaklar kullanılmıştır. Namık Kemal'in modernleşme ile ilgili düşünceleri, *Hürriyet*, *İbret* ve *Hadika* gazetelerinde yazmış olduğu siyasi makaleleri temel alınarak kritik edilmiştir.

Namık Kemal'in, siyasi ve bürokrat kimliği yanı sıra, edebiyatçı kimliğine de sahip olması, makalelerini dil bakımından edebi bir nitelik ve derinliğe büründürmüştür. Bununla beraber, siyasi fikirlerinin makalelerinde yayılmış ve yedirilmiş olması karşılaştığımız zorluklardı.

Ufuk açıcı fikirleriyle çalışmada katkıda bulunan ve beni tez çalışmasında birincil kaynaklardan yararlanmaya yönlendiren danışmanım Prof. Dr. Bekir Berat Özipek'e teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Abdülbaki EKİNCİ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1. MODERNLEŞME TEORİSİ	5
1.1. ANGLOSAKSON VE KITA AVRUPASI SİYASİ DÜŞÜNCE - MODERNLEŞMELERİ	8
1.2. OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE İKİ FARKLI ÇİZGİ	11
2. YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ	16
2.1. NAMIK KEMAL'İN HAYATI.....	20
3. MODERNLEŞMEYE KARŞI MODERNLEŞME: NAMIK KEMAL	26
3.1. MEDENİYET VE MODERNLEŞME	26
3.2. MEDENİYETİN BEŞİĞİ LONDRA	32
3.3. FRANSIZ MODERNLEŞMESİ	36
3.4. SİYASETİN VE HÜKÜMETİN KAYNAĞI	43
3.5. YÖNETİM VE SİYASİ SORUMLULUK	51
3.6. USUL-Ü MEŞVERET (PARLEMENTER DEMOKRASİ)	53
3.7. ŞURAYI ÜMMET, ŞURAYI DEVLET VE SENATO	62
3.7.1. Meclis-i Şurayı Devlet	63
3.7.2. Meclisi-i Şurayı Ümmet.....	63
3.7.3. Senato.....	64
4. NAMIK KEMAL VE HÜRRİYET	66
4.1. İSTİBDATA KARŞI HÜRRİYET.....	67
4.2. TOPLUMSAL İRADE VE KAMUOYU	69
4.3. FİKİR HÜRRİYETİ	73
4.4. AZINLIKLAR VE EŞİTLİK	76
4.5. HUKUK VE ADALET.....	78
4.6. OSMANLI'DA TOPLUMSAL SİYASİ VE EKONOMİK SORUNLAR ..	84
4.6.1. Eğitim.....	87
4.6.2. Yozlaşma	89

4.6.3. Ekonomi	90
4.6.4. Çözüm	96
SONUÇ	97
KAYNAKÇA	101

ÖZET

19. Yüzyıl Batı dünyasında yaşanan gelişmeler çeşitli boyutlarıyla Osmanlı Devletini de etkilemiştir. Bu etkilenme sonucunda Osmanlı Devletinde farklı batılılaşma hareketlerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Osmanlı devletinde ilk batılılaşma hareketi olarak görülen Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve onun düşünsel taşıyıcısı niteliğine sahip bir teorisyen olan Namık Kemal, modernleşme konusunda önemli fikri önerilere sahiptir.

Batılı iki farklı geleneği temsil eden Anglosakson ve Kıta Avrupa'sı düşünce yapıları, İngiliz siyasi modeli ve Fransız siyasi modeli olmak üzere iki farklı modernleşme modelini ortaya koymuştur. İngiliz örneği, bireyci, geleneği koruyan ve tecridi değişim gibi özelliklere sahip bir modernleşme modeliyle tebarüz etmekte; Fransız modeli ise devrimci, jakoben ve geçmişi ret üzerine kurulu bir modernleşme örneğini temsil etmektedir. “Son Dönem Osmanlı Islahat ve Reform Tartışmaları: Namık Kemal’in Fikirleri Çerçevesinde Bir Modernleşme Önerisi” isimli çalışmamızda Namık Kemal’in modernleşme ile ilgili düşünceleri sözünü ettiğimiz modeller çerçevesinde ele alınmış ve kritik edilmiştir. Namık Kemal, modernleşme konusunda, batının gelişmişlik seviyesini önemsemekte, ilerlemeyi sağlayan ilkelerin evrensel olduğunu, bu hakikatlerden yararlanılması gerektiğini ifade etmektedir. Bununla beraber, Osmanlı'nın kadim değerleri ve İslami ilkelerinin de korunması taraftarıdır. Gelenek üzerine kurulan bir modernleşme önerisinde bulunmaktadır. Batılı siyasi kavram ve ilkelere İslam siyaset düşüncesinde yer açmakta, Batı tarzı liberal demokrasinin İslam siyaset ilkeleri ile uyumlu olduğunu savunmaktadır. Halkın yaptığı anayasanın hakim olduğu ve halkın seçim yoluyla temsil edildiği bir siyasal sistem olarak Usul-ü Meşvereti önermektedir.

Söz konusu siyasal sistemin felsefi temellerini ise İslam olarak belirlemekte ve onun üzerine inşa etmektedir. Bu anlamda, modern olanı geçmişi koruyarak kucaklaması, modern siyasetin nüvelerini İslami gelenekte bulması, dün ile bugün arasında kopmaz bir bağın varlığına işareti, onu düşünce ve modernleşme modeli

bakımında Anglosakson düşüncesi ve İngiliz modernleşme tarzı ile uyumlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anglosakson Düşüncesi İngiliz Modernleşmesi, Batılılaşma Namık Kemal, Osmanlı Devleti, Usul-ü Meşveret

ABSTRACT

19th Century developments in the Western world have also affected various aspects of the Ottoman Empire. It is possible to indicate that different westernization movements emerged in the Ottoman Empire as a result of this influence. The New Ottomans Society (Yeni Osmanlılar Cemiyeti), which is considered as the first westernization movement in the Ottoman state, and Namık Kemal, a theorist who is qualified as an intellectual carrier of this movement, have significant ideological suggestions about modernization. As of representing two different Western traditions, Anglo-Saxon and Continental European thinking structures have revealed two different modernization models; the British model and the French model. The British example appears to be a model of modernization that has characteristics such as individualism, preserving tradition, and gradual change, while the French model represents an example of modernization with revolutionary, imposing and past-rejecting features. In our work "The Late Ottoman Amendment and Reform Debates: A Modernization Proposal Within the Framework of Namık Kemal's Ideas" Namık Kemal's thoughts on modernization were discussed and criticized within these models' framework. Namık Kemal attaches importance to the level of development of the west in modernization, he states that the principles that ensure progress are universal and these facts should be benefited. However, he supports the protection of the ancient values of the Ottoman Empire and Islamic principles. He proposes a modernization based on tradition. He makes room for western political concepts and principles in Islamic political thought and argues that Western-style Liberal Democracy is in line with Islamic political principles. He proposes a political system, which he considers as the 'Usul-ü Meşveret (Tradition of Consultation)' where the people are represented on a constitutional basis through election and the separation of powers prevails. He determines the philosophical foundations of the political system as Islam and builds on it. In this sense, his approach which embracing the modern while preserving the past, finding the core of modern politics in the Islamic tradition, indicating the existence of an inseparable bond between yesterday and today makes it more compatible with the Anglo-Saxon thought and British modernization style in terms of modernization model.

Keywords: Namık Kemal, Usul-ü Meşveret, Anglo-Saxon Thought, British Modernization, Ottoman Empire, Liberal Democracy, Westernization

GİRİŞ

19. yy da Osmanlı modernleşmesi Tanzimat'ın ilanıyla beraber sistematik ve kurumsal bir hüviyet kazanmıştır. Bu bağlamda dönemin aydın ve bürokratları modernleşme konusu üzerinde kafa yormuş, siyasete ve topluma dair önerilerde bulunmuşlardır.

Tanzimat dönemi, düşünsel üretkenlik açısından zengin bir dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde özgün fikir akımları ve fikir adamları ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve bir bakıma cemiyetin teorisyeni ve fikir babası olan Namık Kemal'dir. Dönemin önemli entelektüeli olarak görülen Namık Kemal, teorik formasyon bakımından Doğu ve Batı'nın siyaset düşüncesinin kaynaklarına muttali'dir. Gerek Doğu'yu, gerekse kerhen bir dönem yaşamak zorunda kaldığı Avrupa'yı tanımaktadır.

Kemal, siyaset düşüncesi açısından, gerek yaşadığı döneme gerekse yaşadığımız bu zamana, özgün ve derinlikli fikri önerilerde bulunmuştur. Modernleşme ve siyaset düşüncesi açısından evrensel hakikatlerin olduğuna inanan Kemal, Doğu ile Batıda aynı hakikatlerin geçerli olduğunu, dolayısıyla aralarında temelde bir uyumun var olduğuna inanmaktadır. Bu evrensel ilkeler ışığında modernleşmenin ikame edilmesi gerektiğine işaret etmekte, her toplumda olduğu gibi, var olan yerelliğin de dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla Kemal'in düşüncesi, evrensel olan ile yerel olanın imtizacı olarak görülebilir.

Kemal fikirleri uğruna büyük bedeller ödeyerek defalarca sürgünde yaşamak zorunda kalmıştır. Fakat son kertede o ve arkadaşları Birinci Meşrutiyetin ilanına giden süreçte kilit rol oynamışlardır. Birinci Meşrutiyet'in ilanında Mithat Paşa'nın yanında anayasa hazırlama sürecine katılmış *Hürriyet* gazetesinde ortaya koymuş oldukları

fikirleri icraata dökme fırsatı bulmuştur. Fakat bu süreç Abdülhamit'in meclisi süresiz tatil etmesiyle son bulmuştur.¹²

Namık Kemal günümüzde edebi kimlik bakımından tanınır olmasına rağmen maalesef düşünceleri ve siyasi fikirleri açısından yeterince tanımamakta ve bu yüzden önemi de anlaşılmamaktadır. Fikirlerinin günümüz itibariyle, yeterince ve doğru bir şekilde gün yüzüne çıkartılmamış olması belli başlı faktörlerden kaynaklanmaktadır. Öncelikle Kemal'in edebi ürünlerini ihtiva eden eserleri olmasına rağmen siyaset düşüncesi ile ilgili fikirlerini ihtiva eden bir kitabı bulunmamaktadır. Modernleşme ve siyaset düşüncesi ile ilgili fikirleri, çoğunlukla kendisinin de yayım ekibinde bulunduğu *Hürriyet* ve *İbret* gazetelerinde yazmış olduğu makalelerde dağınık bir şekilde bulunmaktadır. Tanzimat döneminde çıkartılan gazetelerin, haber kaynağı olarak değil, fikri tartışmaların serdedildiği günümüz düşünce dergilerine denk düştüğünü belirtmek gerekir.

Gerek makalelerin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olması, gerekse fikirlerinin makalelerde dağınık bulunması Kemal ile ilgili yapılan çalışmaları zorlaştırmış olmalıdır ki, yapılan çalışmaların kahir ekseriyeti ikincil kaynaklar üzerine bina edilmiştir. Birincil kaynakları dikkate alan birtakım araştırmacıların da Kemal'in düşüncesini tahlil etme konusunda ve onun zihin dünyasına nüfuz etmede eksiklikleri görülmektedir.

1940 yılında Tanzimat'ın 100. yılı münasebetiyle, Mili Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan "Tanzimat" isimli derlemede, İhsan Sungu'nun genelde Yeni Osmanlılar, özelde ise Namık Kemal'in düşüncelerini konu alan önemli bir çalışması

---

1 TOPAL, Alp Eren, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. X.

bulunmaktadır. “*Yeni Osmanlılar ve Tanzimat*”³ isimli çalışmada, Namık Kemal’in düşünceleri, *Hürriyet* ve *İbret* gazeteleri kaynak alınarak hazırlanmış, Kemal’in aslında toptan batılılaşma taraftarı değil, İslami ilkeleri esas alan seçici batılılaşma taraftarı bir düşünür olduğu fikrini ortaya koyan ilk çalışmadır. Çalışmada Kemal’in düşünceleri birincil kaynaklar esas alınarak değerlendirilmiş, düşüncelerinin tahlil edilmesi konusu ikinci planda bırakılmıştır.

“*On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*”⁴ isimli eserinde Ahmet Hamdi Tanpınar ise, birincil kaynakları kullanmakta, Yeni Osmanlılar ve Namık Kemal’e eserinde çok önemli bir yer ayırmaktadır. Fakat eserinde düşünürün siyasi fikirlerine detaylı yer ayırmamakta, yeni edebiyatın teşekkülüne katkısı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Tanpınar’ın öğrencisi olan Mehmet Kaplan da benzer bir şekilde “*Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*”⁵ isimli doktora tezinde, Namık Kemal’in siyasi düşüncelerine yeterince dokunmadığı söylenebilir.

Şerif Mardin’in doktora tez çalışması olan, “*Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*”⁶ ise Namık Kemal’in siyasi düşüncesini konu alan temel referans kitabı olarak görülmektedir.

Mardin çalışmasında, Namık Kemal’in siyasi düşüncesini, yaşadığı dönemin sosyal ve siyasi bağlamında değerlendirmiş, düşüncesindeki Batılı ve İslami arka plana eğilmiştir. Bu çalışma birincil kaynakları dikkate alan çalışmalar içerisinde, Kemal’in siyasi düşüncesini ciddi tahlile tabi tutan ve üzerinde kafa yoran en önemli kaynak olarak görülebilir. Fakat “*Siyasetin ve Hükümetin Kaynağı*” bölümünde ele aldığımız gibi, Mardin’in, yorumladığı kimi noktalar, daha farklı yorumlama imkanını

---

3 SUNGU, İhsan, “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat 2*, Cilt II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1999, s. 777-800.

4 TANPINAR, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Dergah Yayınları, 2012.

5 KAPLAN, Mehmet, *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1948.

6 MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.

içermektedir. Özellikle Kemal'in İslam düşüncesi ve siyasetinin kaynağına dair teolojik tartışmalara getirdiği yorumların Mardin'in dikkatinden kaçtığı söylenebilir.

Çalışmamızda Namık Kemal'in modernleşme ve siyaset düşüncesi ile ilgili düşünceleri gün yüzüne çıkartılmaya çalışılacak, Anglosakson ve Kıta Avrupası modernleşme tarzlarının Kemal'in düşüncesi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Batı dünyasında Anglosakson (İngiliz-Amerika) ve Kıta Avrupası (Fransa) olmak üzere kabaca iki düşünce ve modernleşme geleneğinden söz etmek mümkündür. İngiliz modeli siyasi tarz bakımından, tedrici değişimi ve dönüşümü esas alarak süreklilik vurgusu yapmakta; Fransız modeli ise, devrimci, jakoben ve geçmiş ile bağları koparan özelliklere sahiptir.

Namık Kemal muhafazakarlığın süreklilik vurgusuyla, modern olanı geçmişi koruyarak kucaklaması, modern siyasetin nüvelerini İslami gelenek ve dinde bulması, dün ile bugün arasında kopmaz bir bağın varlığına işareti, onun siyaset düşüncesinin temel karakteristik özellikleri arasında yer almaktadır. Aynı zamanda geçmişe ait olan değerleri dışlamadan geleceği inşa çabası ve en önemlisi de modern siyaset düşüncesinin izlerini gelenekte araması, modernleşme konusunda onu yöntem ve düşünce tarzı bakımından İngiliz siyaset düşüncesiyle uyumlu kılmaktadır. Ancak öte yandan, siyasal sistem kurma konusunda ise İngiliz toplumundaki sınıfların varlığı ve bunun da siyaset sistemine yansımış olması, Namık Kemal'i zorunlu olarak Fransız siyasi sisteminden yararlanmaya itmiştir. Son tahlilde Fransız siyaset sisteminden yararlanmanın, zorunlu olarak Fransız modernleşmesi ve siyaset düşüncesini savunmak ve önermek anlamına gelmediği açıktır. Zihniyet ve yöntem bakımından Namık Kemal'in önerileri İngiliz modernleşme yöntemine muvafıktır.

1. MODERNLEŞME TEORİSİ

Modernleşme kuramcılarında, geleneksellik ile modernlik arasında bir aşama veya derece farkı olduğuna dair tartışmalar bulunmaktadır. Bu minvalde gelenekselliğin *modernlik öncesi dönem* olduğunu, dolayısıyla bu mefhumların iki farklı zamansal dönemi ve gelişmişlik seviyesini ifade ettiği için bir arada bulunamayacağı tartışma konusu edilmektedir. Joseph R. Gusfield, geleneksel toplum ve modern toplum ayırımına karşı çıkmakta ve bu ayırmadan kaynaklanan yanlışlıklara işaret etmektedir. Kuramcılar gözüyle geleneksellik ve modernlik olgularını değerlendirmek ve kritik etmek, çalışmamızın konusu olan iki farklı modernleşme tarzı ve Namık Kemal modernleşmesine ışık tutacaktır. Nihayetinde, Fransız modernleşmesi ve türevi olarak gördüğümüz Osmanlı aydınlarından Abdullah Cevdet ve Celal Nuri, geleneği dışlayan bir modernleşme önerirken, İngiliz modernleşmesi ve ondan mülhem bir modernleşme tarzı önerdiklerini iddia ettiğimiz Namık Kemal ve Mehmet Akif, geleneği kucaklayan bir modernleşme tarzı önermektedir.

Modernleşme kuramının, Batılı olmayan toplumlardaki değişimin açıklanmasına dayandığını belirten Levent Köker, kuramın geleneksel ve modern olarak telakki edilen iki toplumun karşılaştırmasına dayandığını ifade etmektedir. Bu anlamda modern toplum tipinin ne olduğu ifade edilirken, geleneksel toplumun ise *modern olmayan toplum* olarak algılandığı belirtmektedir⁷.

Levent Köker, Modern toplum tipinin ise şöyle ifade edildiğini belirtir:

---

7 KÖKER, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.39.

“Modern toplum kavramı, belirli bir insan tipini, insanla doğa ve insanla insan arasındaki ilişkilerin belirli bir kavranış biçimini (veya belirli bir ‘kültür’ü), belirli bir iktisadî ilişkiler sistemini ve nihayet, genellikle bu öğelerin oluşturduğu toplumsal ve iktisadî temel üzerine bina edildiği düşünülen bir siyasal yapıyı içermektedir.”⁸

Joseph R. Gusfield ise geleneksel toplum ile modern toplum ayırımına dayanan iki farklı kategorinin varlığına karşı çıkmakta, bu bağlamda eleştiri ve itirazlarda bulunmaktadır. Bu ayırmadan kaynaklanan yedi yanlış işaretini ise dikkat çekicidir.

Gusfield bu yedi yanlış söyle ifade etmektedir:

Yanlış 1: Gelişmekte olan toplumlar durağan toplumlardır. Geleneksel bir toplumun her zaman bugünkü durumuyla var olduğunu veya yakın geçmişin değişmemiş bir durumu gösterdiğini varsaymak yanıltıcıdır. Bugün görülen ve 'geleneksel toplum' olarak isimlendirilen şeyin kendisi, çoğu kez değişimin bir ürünüdür.

Yanlış 2: Geleneksel kültür tutarlı bir norm ve değerler bütünüdür. Kentsel merkezlerin "büyük geleneği" ile kırsal toplulukların 'küçük geleneği' arasındaki ayrılma ve etkileşimi irdeleyen antropologlar, tek-biçimli (uniform) bir bütün oluşturduğu düşünülen şey içinde yer alan alternatiflerin çeşitliliğine dikkatimizi çekmişlerdir.

Yanlış 3: Geleneksel toplum türdeş bir toplumsal yapıdır. Diğer toplumlar gibi, Hint toplumu da, kast sistemi içinde ve dışında yer alan farklı gruplarda farklı yaşam biçimlerini kurumsallaştırmıştır.

Yanlış 4: Eski gelenekler yeni değişmeler tarafından yerlerinden edilir. Eski ve yeni kültür ve yapıların çatışmadan ve hatta karşılıklı uyum göstererek var

---

8 KÖKER, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.40.

olma kapasiteleri toplumsal değişmede sık görülen bir olgudur; eski yeniyle zorunlu olarak yer değiştirmez.

Yanlış 5: Geleneksel ve Modern biçimler daima çatışma içindedirler: Özgül bir tarihsel ve kültürel durumdan ayrı bir şey olarak 'geleneksel toplum' soyutlaması, modernist biçimlerini kabulünü, yadsınmasını veya birleşmesini etkileyen özgül geleneklerin içeriğinin çeşitliliğini görmemektedir.

Yanlış 6: Geleneksellik ve modernlik birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan sistemlerdir. Verili bir kurumun ya da bir kültürel sistemin çeşitli yönleri veya boyutları vardır Bir toplum üzerindeki yeni-etkiler karşısında her boyut aynı yönde işlev görmez. Geleneksellik ve modernlik çatışma içinde olmaz. Geleneksellik ve modernlik çatışma içinde olmaktan çok, çoğu kez, birbirlerini güçlendiren sistemlerdir.

Yanlış 7: Modernleşme süreçleri gelenekleri zayıflatır. (...) Yeni kurumlar ve değerler eskiyle kaynaşabilir ve karşılıklı olarak birbirlerinin içine girebilirler, ki sıklıkla böyle olur."⁹

Gusfield'in yaptığı eleştiri ve tespitlerden de anlaşıldığı gibi, geleneksel toplumlar varsayıldığı gibi donuk değil, devingen, içinde çeşitliliği barındıran ve çoğu zaman modern olanla çatışmak yerine uzlaş gösteren bir yapıya sahiptir. Bu anlamda geleneği modern olanın zıddı olarak görmek ve o şekilde tanımlamanın isabetli olmayacağı sonucu çıkmaktadır. Modernlik ile gelenekselliği, etkileşim içinde, iç içe geçerek, birinin diğerini güçlendirdiğı iki toplumsal olgu olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda modern toplum olmanın zorunlu olarak geleneği dışlamak anlamına gelmediğı anlaşılmaktadır. Öyle ki geleneği koruyarak modernleşen toplumun, iki sistemden de beslenmesi hasebiyle, sahip olduğı sistem geleneğin dışlanması üzerine kurulan modernleşmeye nazaran daha köklü ve sağlam bir tarihi temel üzerine oturmuş olacağı söylenebilir.

---

⁹KÖKER, Levent, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s.56.

1.1.ANGLOSAKSON VE KİTA AVRUPASI SİYASİ DÜŞÜNCE - MODERNLEŞMELERİ

Batı siyaset düşüncesinin felsefi temellerini irdelediğimizde Anglosakson (İngiliz-Amerikan) ve Kıta Avrupası (Fransız) olmak üzere iki düşünsel geleneğin var olduğunu görmekteyiz.

Batı felsefesi içinde iki ana akım düşüncenin varlığından söz etmek mümkün olduğunu, bunlardan ilkinin İskoç aydınlanmasında somutlaşan ampirist, evrimci, bireyci vasıflarıyla kendini gösteren Anglosakson düşünce geleneği; ikincisinin ise Fransız aydınlanmasında ifadesini bulan ve bütüncü, rasyonalist, devrimci teorilere kaynaklık eden Kıta Avrupası düşünce geleneği olduğunu ifade eden Bekir Berat Özipek,¹⁰ bu iki farklı siyasi düşünce geleneği ve modernleşme modellerini şöyle ifade etmektedir:

Bu düşünce gelenekleri de kendi içinde farklılaşmakla beraber, kabaca iki tasnife gitmek mümkündür. İki geleneğin felsefi kaynaklarının farklı olması tabii olarak siyasi modellemelerinin de farklılaşması sonucunu doğurmuştur. İngiliz modeli; siyasi tarz olarak tedrici değişimi ve dönüşümü esas alırken, Fransız geleneği devrimci dönüşümlere kaynaklık etmiştir. İngilizler zaman içinde “tac”a karşı parlamentoyu, parlamentoda ise Lordlar Kamarasına karşı Avam Kamarasını destekleyerek parlamenter monarşi yoluyla demokrasiye geçmişlerdir. Fransız geleneğinde ise değişimler radikal olmuştur. Bu iki siyasi geleneğin toplumsal yapıya bakışları da farklıdır. İngiliz geleneğinde toplumsal çeşitlilik ve hayatın doğal akışı gibi yaklaşım tarzları söz konusu iken, Kıta Avrupası olarak bilinen Fransız geleneğinde ise çeşitliliği yok eden ve doğal akışa müdahaleci bir tarz benimsenmiştir. Dolayısıyla İngiliz düşünce geleneğinin belli başlı özellikleri olan, soyut ve teorik olana karşı deneysel

---

10 ÖZİPEK, Bekir Berat, “Anglo-Sakson ve Fransız Siyasî Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi”, **Dönemler ve Zihniyetler, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce**, Cilt 9, Tanıl Bora, Murat Gültekinil, 1. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s.971.

olanı, kopuşa karşı sürekliliği ve tedrici değişim dikkate alındığında Peter Viereck tarafından “muhafazakâr mizaç” olarak da adlandırılmaktadır.¹¹

Avrupa’da 16. yüzyıldan itibaren “tek değil, iki farklı “siyasî çizginin” ortaya çıktığını” belirten Kazım Berzeg ise iki düşünce ve siyaset geleneğini karşılaştırmalı olarak analiz etmekte ve Anglo-Amerikan çizgisinin temel özelliklerini şöyle özetlemektedir:

“Bunlardan ilki ve 1215’ten beri egemen hale geleni Anglosakson, 18. yüzyıldan itibaren de Anglo- Amerikan olanıydı. Magna Carta, yüzyıllarca, inişli çıkışlı biçimde devam eden demokratikleşme sürecinin başlangıcıydı. ‘Parlamentoların babası’ olarak anılan İngiliz parlamentosu 1399’da kurulmuştu. Bundan 250 yıl sonra, Cromwell’in 1648’de başlayıp on yıl süren askerî diktası, Mosca’nın tabiriyle, İngiliz halkında ‘askeri idareye karşı unutulmayan bir tiksinti’ nin yerleşmesine neden olmuştu. Cromwell’den sonra dönülen krallık rejimi altındaki demokratik gelişme, ‘Habeas Corpus Act’, ‘Bill of Rights’ gibi siyasî tarihin önemli adımlarıyla sürdü. 1688’de kralın parlamento tarafından tahttan indirilmesi, parlamentonun üstünlüğü ve ‘kral hükmetmez, saltanat sürer’ ilkesinin yerleşmesine sahne olmuştu. İngiliz demokratikleşme hareketi, eski feodalite dönemi Anglosakson hukukunda yer alan hakların teminat altına alınmasına dayanıyordu. Locke, demokratikleşmenin gerekçesini, ‘tabii hukuktan kaynaklanan temel insan hakları temeline oturtarak, demokratikleşmeyi ‘İngilizlere özgü bir talep’ olmaktan çıkarmış ve evrensel bir talep haline getirmişti. 18. yüzyıldan itibaren, 1776 Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi’yle başlayan ‘liberal anayasacılık çağı’, Anglosakson siyasî çizgisinin ürünüydü. Batı demokrasisinin temeli de bu çizgiydi ve bu yüzdendir ki Begoviç demokrasiye ‘İngiliz icadı’ diyordu.

Bunun karşısında ise, yine Berzeg’e göre, 18. Yüzyıl Fransız Aydınlanmasına dayanan Kıta Avrupası veya Fransız çizgisi vardı:

---

¹¹ Özipek, a.g.m., s. 972.

*İngiltere'deki demokratikleşme süreci, başta Fransa olmak üzere, Kıta Avrupa'sını etkilemiş, başta Voltaire ve Montesquieu olmak üzere Fransız yazarları İngiltere'yi örnek alan bazı eserler yayımlamışlardı. Fransız Aydınlanmasının ürettiği üç önemli fikir akımı, "kurucu rasyonalizm", "aydınlanmacı despotizm" ve "Rousseau'cu millî hâkimiyet teorisiydi. Sartori'ye göre, tarihsel gelişimin sonucu olan ve insanların doğuştan var olan haklarını güvence altına almayı amaçlayan İngiliz tipi demokrasiden farklı olarak Fransız tipi, 'devrimci patlamadan sonra doğan bir rejimi', geçmişin reddini ve geçmişten bilinçli kopuşu esas alıyordu. 19. yüzyılın sonlarında Fransız siyasî çizgisi ve 'devrimci Fransız demokrasi modeli' dünyada etkinliğini artırmış, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu durum değişmiş, '1948-49 İtalyan ve Alman Anayasaları, 1958 De Gaulle Restorasyonu ile Anglo-Amerikan siyasî çizgisine doğru bir uyarılma' başlamıştı. Ancak Türkiye, 19. yüzyıldaki Batılılaşma hareketlerinden bu yana daima Fransız çizgisinde kalmıştı.'*¹²

Namık Kemal'in modernleşme önerisine etki eden düşünce geleneğini açığa kavuşturmak açısından Anglosakson ve Kıta Avrupası düşünce gelenekleri ve modernleşmelerinin temel karakterlerini ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu anlamda, iki farklı düşünce geleneği ve Kemal'in modernleşme önerisinin bu düşünce gelenekleri ile bağlantısı açığa kavuşturulmaya çalışılacaktır. Kemal'in modernleşme önerisinde ki muhafazakar tutumu ve geçmişle bağı koparmadan geleceği inşa etme arzusu, onun önerisinde Anglosakson düşünce geleneği ve İngiliz tarzı modernleşmenin izlerinin varlığına işaret etmektedir.

---

12 Özipek, a.g.m., s. 972-973.

1.2.OSMANLI MODERNLEŞMESİNDE İKİ FARKLI ÇİZGİ

Osmanlı'da modernleşmenin, askeri başarısızlıklar sonucunda oluşan reform ihtiyacı ve bu bağlamda Avrupa'yı örnek alma girişimleriyle başladığını söylemek mümkündür. Bu anlamda 19. Yüzyıl itibarıyla Osmanlı'da aydınlar ve bürokratlar grubu nasıl bir modernleşme olması gerektiği üzerine kafa yormuşlardır. İngiltere ve Fransa'ya giden aydın grupları doğal olarak modernleşme düşüncesi bakımından Batıda hakim olan iki farklı çizgiden etkilenmiş ve ülkelerine o minvalde modeller sunmuşlardır. Dolayısıyla Osmanlı'daki aydın ve bürokratlar arasında siyasi, hukuki ve İslami konularda ana akım iki farklı modernleşme düşüncesinin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu çizgilere yakından baktığımızda temel özellikleri şöyle tespit edilebilir:

Yeni Osmanlılardan itibaren, ıslahatçı, kurum ve kuruluşları yok etmeden batıyı örnek alan “seçici batılılaşma” yanlısı çizgi bulunmaktaydı. Temsilcileri ise Namık Kemal ve Mehmet Akif Ersoy gibi modernleşmeyi önemseyen muhafazakar kişiliğe sahip aydınlardı. Buna mukabil, devrimci yöntemle geleneksel kurum ve kuruluşların yok edilmesi gerektiğini vurgulayan “toptan batılılaşma” yanlısı çizgi de bulunmaktaydı. Bu çizgi, radikal ve jakoben modernleşme tarzını önermekteydi. Temsilcileri arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi aydınlar bulunmaktaydı.¹³

Osmanlı aydınları arasında modernleşme konusunda radikal değişimi savunan isimlerin başında Abdullah Cevdet gelir. Cevdet'in fikirleri, siyasi dini ve kültürel anlamda var olan durumun toptan yok edilmesi yoluyla Batılı bir medeniyet ve özellikle zihin inşa etmekten ibarettir. Cevdet, şair ve edebi kimliğe sahip olması bakımından Batılı edebi eserlerin tercümesi yoluyla düşünsel ve zihni değişimi ön plana

---

13 ÖZİPEK, Bekir Berat, “Avrupa'da ve Türkiye'de Muhafazakarlık”, **Muhafazakar Düşünce**, Yıl 7, Sayı 25-26, Temmuz-Aralık 2010, s. 110-111.

çıkartmıştır. Ona göre, geçmişe ait kültürel ve siyasi bakiye kurtulması gereken bir yükür. Batı, medeniyetin ölçüsü olduğuna göre, Batılılaşmak için öncelikle Doğuya ait zihniyetin değışmesi ve Doğu kültürüne ait kalıntıların yıkılması gerekmektedir. Bu yolla ancak toplumsal aydınlanmanın sağlanması ve medeniyetin imkanlarına erişilmesi mümkündür.

Hilmi Ziya Ülken, Abdullah Cevdet'in medeniyet ile ilgili fikirlerini şöyle açıklar:

“Ona göre, medeniyetlerin değışmesinden önce gelen büyük sarsıntılar, önemli siyasi değışmelerle paraleldir: ‘Kavimlerin istilâsı, hanedanların yıkılması gibi. Fakat bu olaylar derinden incelenirse görülür ki, onların altında kavimlerin fikirlerine ait esaslı değışiklikler bulunmaktadır. En önemli değışmeler kanaatlerde, görüşlerde, inançlardadır. Bugünkü çağ, insan düşüncesinin şekil değıştirmeleri halinde bulunduğu kritik (buhranlı) zamanlardan birini teşkil etmektedir. Bu değışmenin esasında iki faktör vardır: Birincisi, medeniyetimizdeki dinî, siyasî, İctimaî inançların yıkılmasıdır. İkincisi, tamamen yeni varlık ve düşünce şartlarının yaratılmasıdır.”¹⁴

Ülken'in yaptığı tahlilden de anlaşıldığı gibi, Abdullah Cevdet, geçmişin bütün birikiminin yıkılması yoluyla, Batı tarzı bir medeniyet inşa edilmesi gerektiği fikrini savunmaktadır. Burada dikkate değer olan nokta, kültürel değışimlerin siyasi değışimlerden bağımsız olmadığına dair kanaatidir. Şerif Mardin ise Abdullah Cevdet'in fikirlerini şöyle özetlemektedir: "halkı eğitmek, Osmanlı kütlelerini medeniyet akımına katma isteğiydi.”¹⁵

---

14 ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce**, İstanbul, Ülken Yayınları, 1992, s. 250.

15 MARDİN, Şerif, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s.225.

Batılılaşmak, ona göre “fikir ve görüşleri temelinden değiştirmek” anlamına geliyordu:

“Batı klasiklerinin derin anlamlarının anlaşılması sayesinde Batı'ya yaklaşılabileceği, Batılılaşmanın gereklerinden birinin fikir ve görüşleri temelinden değiştirmek olduğu ve evreni materyalist-biyolojik bir çerçevede içinde değerlendirme, bunların arasında başta gelmektedir. Dikkate değer bir nokta, Dr. Abdullah Cevdet'in bütün "materyalizm"ine rağmen "maneviyatın beslenmesi"ne temel bir değer vermiş olmasıdır. Fakat tıpkı Atatürk'te olduğu gibi bu besleyici unsurlar dinin dışında aranmaktadır.”¹⁶

Mardin'in de ifade ettiği gibi Abdullah Cevdet, toptan değişme ve geçmişi ret etme üzerine kurulu bir batılılaşmayı savunmaktaydı. Dolayısıyla Cevdet'in Fransız tarzı modernleşme önerisinde bulunduğunu söylemek mümkündür: "Samimi emelimiz gerek iç gerek dış boyunduruklardan kurtulmuş, vatandaşlarının hepsinin birlik halinde ve kardeş oldukları, ırk ve din farklarının yok edildiği bir Türkiye görmektir.”¹⁷

Mardin'in yukarıda yaptığı alıntıdan anlaşıldığı gibi Abdullah Cevdet, din ve ırk farklılıklarının yok edilmesi taraftarıydı. Dolayısıyla çoğulculuğu yok eden önerisi ve aydınlanmacı despotizmi ifade eden rolü, bizi doğrudan Fransız modernleşmesine götürmektedir.

Bir diğer “toptan batılılaşma” taraftarı olan aydının ise Celal Nuri İleri'dir. Onun tahayyül ettiği modernleşme de Batılı olanı gerekirse şiddet kullanarak topyekun yerleştirmektir:

---

16 MARDİN, a.g.e , s.232-233.

17 MARDİN, a.g.e , s.235.

“Celal Nuri içinde bulunulan durumun yegâne sebebi olarak Osmanlı’yı görür ve “maatteessüf tarihimizin büyük bir kısmını unutmak ve hatta mümkünse yakmak mecburiyetinde” olduğumuzu belirtir. Aynı keskin tavrını hemen tüm kurumlarla ilgili olarak ifade eden İleri, muhafazakârlığın kanımıza işlemiş bir durum olmadığını, istesek bunu değiştirebileceğimizi de düşünür. Teceddüd adı ile tanımladığı bu Batılılaşma sürecine muhalefet edecek olanlar bulunursa onlara karşı bu konuda kesinlikle zor kullanılmalı ve hatta ,”Büyük Petro’nun yaptığı gibi terakkiyatı âdeta kafamıza vura vura yaymalı”dır.”¹⁸

Celal Nuri’nin de modernleşme yaklaşımı Abdullah Cevdet ile benzerdir. Yukarıdan aşağıya toplum mühendisliğine varan tavrı, gerekirse zor kullanma yoluyla toplumu modernleştirme isteği aydınlanmacı despotizmi ifade eden bir yöntemdir.

Osmanlı son dönem aydınları içerisinde seçici batılılaşmayı savunan çizginin ise en önemli temsilcilerinden biri Namık Kemal’dir. Namık Kemal, Osmanlı’nın kurum ve kuruluşlarının ıslah edilmesi yoluyla yeniden ayağa kaldırılabilmesine inanmaktaydı.

İbn-i Haldun’un, devletlerin insanlar gibi, doğar, büyür, yaşlanır ve ölür tezini kabul etmemekteydi. Osmanlı’nın hasta olduğunu kabul etmekte, yalnız “doğal gereklere” göre hareket edildiğinde sağlığına kavuşup, güçlenebileceğini ve ömrünü sürdürebileceğini vurgulamaktaydı.¹⁹

Kemal’in doğal gerekler olarak gördüğü, evrensel ilkelerdi. Bu ilkelerin sonucu olan bilimsel ve teknolojik gelişmişlikte batı örnek alınmalıydı. Aynı zamanda, Doğunun kendine has kültürü ve geleneği korunmalıydı.

Benzer bir tutum, çizginin devamı sayılabilecek bir aydın olan Mehmet Akif Ersoy’da da görülmektedir. Akif, değerlerin tersyüz edilmeden batının bilim ve

---

18 ÖZİPEK, Bekir Berat, “Avrupa’da ve Türkiye’de Muhafazakarlık”, **Muhafazakar Düşünce**, Yıl 7, Sayı 25-26, Temmuz-Aralık 2010, s 111.

19 MARDİN, Yusuf, Namık Kemal’in Londra Yılları, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1974, s.47

teknolojisinden istifade edilmesini önermektedir. Dolayısıyla Namık Kemal ve Mehmet Akif çizgisi batılılaşma konusunda, Abdullah Cevdet ve Celal Nuri çizgisinin tersine, modernleşmek için batılı bir zihin dünyasına sahip olmak gerektiği fikrini çok sakıncalı görmekteydiler. Oysa Abdullah Cevdet ve Celal Nuri çizgisi doğuya ait kurum ve kuruluşların, kültür ve yaşam tarzının tamamının yok edilmesi suretiyle, Batılı tarzda yeni bir medeniyetin inşasını önermekteydiler. Geçmişin büsbütün unutulması ve batılı bir zihin dünyasına sahip olunması onlar için modernleşmenin bir vecibesiydi. Bu anlamda Fransız modernleşmesinin karakteristik özelliklerini göstermekteydiler.

Seçici batılılaşma çizgisini benimseyen aydınlar ise, tedrici değişim ve geçmiş ile bağlarını koparmayan yapıdaki önerileriyle Anglosakson modernleşmenin karakteristik özelliklerini göstermekteydiler.

2. YENİ OSMANLILAR CEMİYETİ

1865 yılına doğru şekillenen Yeni Osmanlılar Cemiyeti, temelde Tanzimat Fermanını ilan eden Mustafa Reşit Paşa sonrası Babıali’de yönetimi ele alan ve uygulayıcısı konumundaki Ali Paşa ve Fuat Paşa’ya karşı bir başkaldırı hareketi olarak ortaya çıkmıştır.²⁰ Genel anlamda Tanzimat Fermanın dış baskılar sonucu ilan edildiğine dönük eleştirileri olmasıyla beraber, fermanı büyük bir kazanım olarak görmekteydiler. Ali Paşa ve Fuat Paşa’yı ise Tanzimat’ı uygulamadıkları ve istibdada yol açtıkları gerekçesiyle eleştirirlerdi. Cemiyetin önde gelen isimleri, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Şinasi olarak görülmektedir.

Cemiyetin amacı Osmanlı İmparatorluğunda bir “meclis-i meşveret” kurulmasını sağlayarak siyasi iktidarın paylaşılmasını kurumlaştırarak, kuvvetler ayrılığını sağlamaktı.²¹

Namık Kemal, Hürriyet gazetesinin ilk sayısında Yeni Osmanlılar ve Hürriyet gazetesinin amaç ve misyonunu açıklar. Öncelikle Osmanlı’nın tarihsel rolüne değinen Kemal, daha sonra Osmanlı’nın içine düştüğü yıkılma tehlikesinden bahseder. Bu durum karşısında Yeni Osmanlılar Cemiyetinin kurulduğunu, *Hürriyet* gazetesinin ise *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*’nin fikir ve tezlerini ifade etmek için çıkartıldığını belirtir.

Buna neden ihtiyaç duyulmuştur? Çünkü Namık Kemal’e göre eski görkemli günler geride kalmıştır.

Bir zamanlar “ilahi bir nimet olan vatan”a karşı sorumluluğunu yerine getiren bir Osmanlı milleti vardı. “Bu uğurda şehit olan ecdadımızın kemikleri toplansa çöllerde devasa piramitleri oluşturacak bir cüsseyi oluşturur” diyen Namık Kemal’e göre öyle; sultanlar yaşamıştı ki, “vatan için cenk meydanlarında ruhunu teslim” etmiş, “[ö]yle vezirler yetiş[miş]ti ki doksan yaşını aşmış olmasına rağmen hasta haliyle kırk saati

---

20 MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s. 87.

21 MARDİN, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, s.33.

aşkın sürelerde vatan uğruna at sırtında yol al[mıştı].” Bireylere gelince, onlar da “gerek dışarıdaki vatan düşmanlarına gerekse içerdeki hürriyet düşmanlarına karşı canını vermekten geri kalma[mışlar]; [o] kadar diğerkam ve ulvi amaçlar için mücadele et[mişlerdi] ki Osmanlı tabirini cesaret ve mertlik anlamı ile eş kıl[mışlardı].²²

Ama şimdi “devlet batma durumuna” gelmişti. Öncelikle ülkenin, onun temel kavramlarından biri olan “vatanın” içinde bulunduğu durumu analiz eden Kemal’e göre:

“Vatanımız, Ömerlerin ve Süleymanların tahtında hüküm sürdüğü bir memleketti. Türkler medreselerinde Farabiler, İbni Sinalar, Gazaliler, Zamahşeriler yetiştiren ve dört bir yana hikmet yayan yerlerdi. Dünyaya payitahtlık itibarını kazanmış bir memleket, şimdi birkaç topluluğun saldırısı karşısında titrer hale geldi. Ve dünyaya öğretmediği bir şey kalmamış bir memleket bu gün eğitimin semeresi olan kimi gelişmeler karşısında mucize görmüş gibi hayranlık içerisinde kalmaktadır.”²³

Namık Kemal’e göre idareyi baskıcı yollarla ele alanlar, toplumumuzun şan ve mutluluğu için çalışmakta yetersizdirler. Bununla da yetinmezler, hukukumuzu ayaklar altına alırlar, malımızı yağma ederler, topraklarımız güya ikbalimiz için bağışlarlar ve esaret zincirini boynumuzdan çıkmasını istemezler. Bizim bunlar karşısında sessiz kalmamız mümkün değildir.²⁴

Oysa ona göre artık memleketimizde bir süredir hürriyet havaları her tarafa yayılmış ve halk tarafından da kabul görmüştür. Aynı zamanda devletin batmak üzere olan hali, üzeri örtülemez ve tevil edilemez duruma gelmiştir. Dolayısıyla herkes

---

22 KEMAL, Namık, “Hubbü’l-vatan mine’l-iman”, **Hürriyet**, Sayı 1, 9 Rebiyülevvel 1285/29 Haziran 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018 s.2.

23 Kemal, a.g.m., s.2.

24Kemal, a.g.m., s.2-3.

vatanperverlik vazifesini göz önünde bulundurarak, topluluklar kurmuş ve gazeteler çıkarmaya başlamıştır.²⁵

Namık Kemal, Osmanlı Devletinin durum değerlendirmesini böyle yaptıktan sonra Yeni Osmanlıların kim olduğunu ve amaçlarını belirtmeye başlar:

“Yeni Osmanlılar, ki eski Osmanlı şanını tecdide [yenilemeye] çalışanlardır, zulmün ne kadar hasmı iseler fitnenin de o kadar düşmandırlar. Sultan Süleyman zamanının feyz ü ikbalini isterler. Ama bunu asrın iktiza ettirdiği intizamı-ı medeniyet içinde ararlar. Buna çare adalettir. Adalet ümmet-i Osmaniye efradını müsavat-ı hukukuyla hâsıl olur. Müsavat-ı hukuk ise akıl ve nakle mutabakat-ı kamile ile mutabık olan usul-i meşveret temin eder.”²⁶

Bu paragraftan anlaşıldığı üzere Yeni Osmanlılar, ezeli toplumsal bir değer olan adaletin memleketimizde "usul-ü meşveret" yoluyla sağlanabileceğini düşünmektedirler. Aynı zamanda adalet gibi değerli bir amacı, vakur ve ağır başlılıkla mutedil bir yol olan fikir mücadelesi ile gerçekleştirmek isterler. Gazete ise dünyada fikirleri ifade etmede birinci yol olarak addedilir.

Bu bağlamda Ali Suavi, *Muhbir* gazetesini çıkarır, doğruları söylediği için zulme uğrar ve gazetesi kapatılır. Daha sonra Londra’da gazete yayınına devam edilir. *Muhbir* gazetesinin gerek halk içinde gösterdiği pozitif etki, gerekse fikir özgürlüğü bağlamındaki faydası görüldüğü için Yeni Osmanlılar memleketin basım yayım dünyasına çok seslilik ve taze bir kan getirmek adına ismi ile müsemma *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya karar verir. *Hürriyet* gazetesi haftalık olmak üzere çıkarılacak ve bu gazetede bağlı olduğu cemiyetin amacı olan usul-ü meşveret iddiası ve Osmanlının türlü meseleleri vatanın menfaati çerçevesinde ele alınacaktır.²⁷

---

25 Kemal, a.g.m., s. 3.

26 Kemal, a.g.m., s. 3.

27TÜTENGİL, Cavit Orhan, *Yeni Osmanlılar’dan Bu yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, İstanbul, Belge Yayınları, 1985, s. 54.

Namık Kemal hukuki aksaklıkları ve yanlışları ifade ederek bir durum analizi yapar ve bu bağlamda Yeni Osmanlılar ve Hürriyet gazetesinin amaç ve hedeflerinin bu sorunlara da çözüm üretmek olduğunu dile getirir.

Matbuat Nizamnamesi'nin (Basın Yayın Hukuku Yasası) kimi aksaklıklarına rağmen halkın istifade etmesine rağmen Babıali tarafından yürürlükten kaldırılmasını eleştiren Kemal, Meclis- i Şura-yı Devlet'in açılışı sebebiyle yayınlanan konuşma (Nutm-ı Hümayun) metnindeki hakları hatırlatır:²⁸

Nutm-ı Hümayunda, hürriyet hukukumuz kayıtsız ve açık bir şekilde beyan ediliyor. Hükümetin görevinin, hürriyetimizin hukukunu korumak olduğu, zorla bir şeylerin üstesinden gelmeye idarenin hakkı olmadığı ifade ediliyor. Toplumun maksadı bu hukuku, hürriyeti elde etmek idi. Onun için Yeni Osmanlılar ortaya çıktı. Fakat nutk-ı hümayunda ifade edildiği gibi halkın hürriyetinin pratik hayatta gerçekleşmediği aşikardır.²⁹

Namık Kemal, Yeniçeri Ocağının ortadan kaldırılmasıyla Babıali'nin mutlak otorite haline geldiğini, halkın hukukunun Gülhane Hattı Hümayununda yer aldığını, fakat merkezi otoriteyi zayıflatma gibi bahanelerle bu fermanın Babıali tarafından kağıt üzerinde bırakıldığını öne sürer.

Fermanın genel yapısıyla ilgili düşüncelerinde Mustafa Reşit Paşa'yı öven Kemal, fermanın mahiyet olarak doğru ve idari bir sözleşme kabilinde olduğunu, Avrupa devletlerinin Osmanlı'yı paylaşma tehlikesini bertaraf etmeye dönük bir amaç güttüğünü belirtir.

---

28 KEMAL, Namık, "Hubbü'l-vatan mine'l-iman", **Hürriyet**, Sayı 1, 9 Rebiyülevvel 1285/29 Haziran 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 3-4.

29 Kemal, a.g.m., s.4.

2.1.NAMIK KEMAL'İN HAYATI

Mehmet Namık Kemal, 21 Aralık 1840 Tekirdağ doğumlu olup II. Abdülhamit döneminde sarayda müneccim başı görevinde bulunan Mustafa Asım'ın oğludur.³⁰ Anne ve baba tarafından eğitilmiş bir ailenin çocuğudur. Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan tanınmış bir aileye mensuptur³¹

Annesi Fatma Zehra Hanım'dır. Zehra Hanım babasının Afyon'daki memurluğu sırasında ölmüştür. Namık Kemal annesinin genç yaşta ölümüyle (1848) sekiz yaşında öksüz kalmıştır.

Annesi Fatma Zehra'yı sekiz yaşında kaybetmiştir. Annesinin vefatı üzerine dedesiyle beraber yaşamaya başlayan Namık Kemal, dedesi Abdülatif Paşa'nın bürokratik vazifelerinden ötürü on yedi yaşına kadar memleketin birçok şehrinde yaşamak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla sekiz ay Rüştiye'de gördüğü eğitim dışında resmi bir eğitim almamıştır.³²

İstanbul'da Rüştiye'de çok kısa bir süre eğitim görmek dışında genelde dedesinin imkanları sayesinde özel dersler almıştır³³

Namık Kemal, dedesinin görevi gereği Kars'ta bulunurken müderris Vaizzade Mehmet Efendi'den edebiyat ve tasavvuf dersleri almıştır. Nabi ve Sümbülzade Vehbi gibi şairlerin şiirleriyle tanışmış, bu şekilde yazı hayatına adım atmıştır. Bu süre zarfında cirit ve av gibi farklı spor dallarıyla alakadar olmuştur.³⁴

---

30 AKÜN, Ömer Faruk; "Namık Kemal", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**, Cilt 32, İstanbul, 2006, s.361-378.

31 UÇMAN, Abdullah, "Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi", **Namık Kemal**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2011, s. 13.

32 TANPINAR, **On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, s. 340.

33 GÖÇGÜN, Önder, **Namık Kemal**, Ankara, Akçağ Yayıncılık, 2014, s.16.

34 Akün, a.g.m., s.361-378.

Namık Kemal 8 Kasım 1857 yılında İstanbul'da memur olarak tercüme odalarında çalışmaya başlamıştır. Ziya Paşa, Naili, Leskofçalı Galip ve Ahmet Arif Hikmet gibi, o dönemde şiirin önde gelen şahsiyetleriyle tanışma imkanı bularak, şairlerin toplandığı Encümen Şuara'da kendine yer bulmuştur³⁵

Tanpınar'a göre Kemal, 1862 yılında hayatını şekillendirecek iki olay yaşamıştır. Öncelikle Şinasi ile tanışmış ve yeni bir düşünce dünyasına temas etme imkanı elde etmiştir. Daha sonra, Said Bey'in "Babıali'nin muhalefet fırkası" diyerek önemini belittiği Tercüme Odasına girmesi ise ikinci önemli hadisedir. Bu şekilde memleket meseleleri ve yeni fikirlerin dünyası ile hemhal olma imkanı elde etmiştir.³⁶

Namık Kemal Şinasi'nin nesrini beğenmez. Fakat Şinasi'nin Münacat ismindeki manzum risalesi ile karşılaşarak ona büyük hayranlık duyar. Kemal'in Şinasi'ye oluşan hayranlığı, ona Şinasi'nin çıkartmış olduğu Tasvir-i Efkar isimli gazetede yazmanın kapılarını açar³⁷

Kemal, Şinasi sayesinde siyasi ve sosyal konularda kalem oynatmakta, Tasvir-i Efkar gazetesinde makale ve tercüme yayınlanmaya başlamaktadır. Şinasi Kemal'in ufkunu açmakta ve onu şiirin soyut dünyasından çıkarıp, sosyal meselelerin somut dünyasına taşır. Şinasi 1864 yılında Paris'e gitmeye karar verince Kemal, Tasvir-i Efkar gazetesini kendisi çıkarmaya devam eder.³⁸

Namık Kemal siyasi ve sosyal meseleler ile ilgili yazılar yazmaya başladıktan sonra amacı meşrutiyetin ilanı olup daha sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti ismini alacak olan İttifak-ı Hamiyet teşkilatına katılır. Bu teşkilat Ali Paşa ve Fuat paşanın otoriter politikalarından şikayetçiydiler. Bu teşkilatın Mahmut Nedim Paşa, Nuri Bey, Reşat Bey ve Ayetullah Bey gibi kurucu üyeleri bulunmaktaydı. Ali Paşa teşkilatın gizli çalışmalar yaptığından haberdar olunca Mehmet Bey ve Reşat Bey gibi teşkilat üyeleri Avrupa'ya kaçar. Namık Kemal yazdığı Şark Meselesi yazısından ötürü, İstanbul'dan

---

35 GÖÇGÜN, a.g.e., s.20.

36 TANPINAR, a.g.e., s.341-342.

37 Akün, a.g.m., s.363.

38GÖÇGÜN, a.g.e., s.21.

uzaklaştırılmak adına Erzurum Vali Muavinliğine atanır. Namık Kemal bu göreve gitmek istemez. Mısır prensi Mustafa Fazıl Paşa tarafından Yeni Osmanlılar adına çalışmalar yapmak için Paris'e davet edilir. Namık Kemal ve Ziya Paşa beraber Paris'e giderler. ³⁹

Sultan Abdülaziz'in Paris'i ziyaret etmesi üzerine Fransız Hükümeti, muhalif bir grup olmalarından ötürü Namık Kemal, Ziya Paşa ve diğer Yeni Osmanlılar cemiyeti üyelerinden Paris'i terk etmelerini ister. 30 Haziran 1867 yılında Londra'ya geçen cemiyet üyeleri, Mustafa Fazıl Paşa'nın desteğiyle Ali Suavi riyasetinde Muhbir gazetesini çıkarırlar. Ali Suavi'nin istenmeyen yazılar yazması üzerine, yine Mustafa Fazıl Paşa desteğiyle Namık Kemal Hürriyet gazetesini çıkarır.⁴⁰

Namık Kemal gazetede genel anlamda memleketteki yönetimi, sosyal problemler ve meşrutiyetin ilanı ile ilgili yazılar kaleme alır.⁴¹ Ziya Paşa'nın Mısır Hidivi İsmail Paşa'yı destekleyen yazılar yazması üzerine Namık Kemal Hürriyet gazetesinden ayrılarak İstanbul'a döner.⁴² Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşanın daveti üzerine hükümet aleyhine yazılar yazmamak şartıyla İstanbul'a dönen Kemal, bir süreliğine muhalif yazılar yazmaya ara verir.⁴³

Yeni Osmanlılar ile sert karşıtlığı olan Ali Paşa'nın vefat etmesi üzerine, Mahmut Nedim Paşa af çıkartır ve cemiyet üyelerinin tamamı yurda döner. Yeni Osmanlılar Aleksandr Sarrafyan adında bir Ermeni tarafından çıkartılan İbret gazetesini kiralayarak İstanbul'da yayınlara devam eder⁴⁴

Kemal'in İbret gazetesinde çıkan "Garaz Marazdır" isimli yazıdan ötürü gazete dört aylığına kapatılır. Sadrazam Mahmut Nedim Paşa İbret gazetesini yazarlarını ve

---

39 GÖÇGÜN, a.g.e., s.23.

40 GÖÇGÜN, a.g.e., s.24.

41 UÇMAN, a.g.e., s.25.

42 Akün, a.g.m., s.365.

43 GÖÇGÜN, a.g.e., s.24.

44 KAPLAN, a.g.e., s.78.

Namık Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalışır. Namık Kemal Gelibolu'ya mutasarrıf olarak gönderilir. Fakat Kemal yazı yazmayı bırakmaz, yayına devam eden İbret gazetesi ve Ebuzziya Tevfik'in yönetimindeki Hadika gazetesine yazılar göndermeye devam eder⁴⁵

Gelibolu'da göreve başlayan Namık Kemal, eğitim ve öğretim konusuna eğilir. Yolsuzlukları araştırması üzerine, çıkarları zedelenen bir çevre tarafından şikayet edilir ve 28 Aralık 1872'de görevinden alınır. Bunun üzerine Kemal İstanbul'a döner.⁴⁶

Namık Kemal İstanbul'a döndükten sonra İbret gazetesinde daha sert yazılar yazmaya başlar. Bunun üzerine, İbret gazetesi bir ay kapatma cezası alır. Bu sürede Namık Kemal "Vatan Yahut Silistre" isimli piyesini yazar ve bu piyes tiyatrodaki sahnelenir. Piyeste vatan ve millet vurgusunun yoğun olması üzerine, halk bundan çok etkilenerek İstanbul sokaklarında "Yaşasın vatan, yaşasın Kemal" ve benzeri sloganlarla yürümeye başlar. Bunun üzerine Hükümet tedirgin olur. Namık Kemal ve arkadaşları, zararlı yayınlarda bulunmak suçundan tutuklanır ve Kemal Mogoso'ya sürgün edilir.⁴⁷

Sultan Abdülaziz tahttan indirildikten sonra yerine 30 Mayıs 1876'da V.Murat tahta geçer. Sultan sürgünde bulunanların tamamını 1876 yılında affeder. Daha sonra Sultan V.Murat psikolojik sebeplerden ötürü Şeyhülislam fetvasıyla tahttan indirilerek 31 Ağustos 1876 yılında II. Abdülhamit tahta çıkar.⁴⁸

II. Abdülhamit tahta çıkınca Namık Kemal Şûrâ-yı Devlet üyeliği görevini üstlenir. Daha sonra Kanuniesasi'yi hazırlamak amacıyla belirlenen komisyona üye olarak atanır. Kanuniesasi hazırlanır ve 23 Aralık 1876 yılında Meşrutiyetin ilan edilir. Meşrutiyet ilanında rol oynayan Sadrazam Mithat Paşa konağının önünde ve

---

45 GÖÇGÜN, a.g.e., s. 25.

46 Akün, a.g.m., s.367.

47 GÖÇGÜN, a.g.e., s 26.

48 KAPLAN, a.g.e., s.97.

sokaklarda Namık Kemal'in şiirlerinin heyecanla okunması II. Abdülhamit'i rahatsız eder.⁴⁹

II. Abdülhamit Sadrazam Mithat Paşa'dan Namık Kemal ve Ziya Paşa'yı İstanbul dışına göndermesini ister. Ziya Paşa Suriye valiliğine gönderilir. Journaller sonucunda Mithat Paşa sadrazamlıktan azledilir ve Namık Kemal'e yeniden soruşturma açılır.

Bu soruşturma Kemal'in, bir arkadaş meclisinde okuduğu "İki defa tekrarlanan bir şey, üçüncü defa da tekrarlanır" anlamına gelen bir beyitinden kaynaklanmaktadır. Bir bakıma Kemal, İki sultanın tahtan indirildiğini, dolayısıyla üçüncüsü olarak işaret ettiği II. Abdülhamit'in de tahttan indirileceğini ima etmektedir. Namık Kemal tutuklanır ve hapse atılır. İki aylık tutukluluk süresi sonrasında suçlu olmadığına karar verilir. Temmuz 1877'de Padişahın emriyle Girit adasında oturma zorunluluğu getirilir, Kemal'in isteği sonucunda Midilli'de zorunlu ikameti sağlanır.⁵⁰

Midilli'de sürgünde bulunan Namık Kemal, iki buçuk yıl sonra Padişahın emriyle Midilli adasına mutasarrıfı olarak atanır. Mutasarrıflık sürecinde İtalyan balıkçılarıyla yaşadığı meselelerden ötürü kısa bir süreliğine Sakız adasına çağrılrsa da yine görevine iade edilir.⁵¹ Midilli'de kaleme aldığı Celaleddin Harzemşah tiyatrosu sultana sunulur ve "ula evveli" rütbesine yükselmiş olur.⁵²

Midilli'de yedi seneden fazla bir süre kalan Namık Kemal, Müslüman ve Hıristiyanlar için okullar açtırır. Eğitime özel önem gösteren Kemal, bayındırlık ve sosyal konularda da icraatlarda bulunur. Çıkarları zedelenen bir kesim tarafından şikayet edilmesi üzerine Rodos mutasarrıflığına atanır.⁵³

Magosa'dayken yazmayı düşündüğü Osmanlı Tarihi'ni Rodos'ta bulunduğu süre zarfında kaleme almaya başlar. Halkın kültürel ve dini gelişimine katkıda

---

49 GÖÇGÜN, a.g.e., s.29.

50 GÖÇGÜN, a.g.e., s. 30.

51 UÇMAN, a.g.e., s .33.

52 Akün, a.g.m., s.370.

53 UÇMAN, a.g.e., s.33.

bulunmak için sosyal çalışmalara ağırlık verir. Bu çalışmaları sebebiyle II. Abdülhamit tarafından “imtiyaz madalyası” ile ödüllendirilir.⁵⁴

Namık Kemal üç yıl kadar Rodos'ta görev yaptıktan sonra 1877 yılında Sakız Adası'na atanır ve sağlığında bazı sorunlar baş gösterir. Bu süre zarfında Osmanlı Tarihi ile ilgili yazmış olduğu kitabın ilk bölümü basılmış ve II. Abdülhamit'e sunulmuştur. Daha sonra bazı şikayetler sonucunda kitabı toplatılır. Namık Kemal 2 Aralık 1888 yılında kırk sekiz yaşında yaşamını yitirir. Önce cenazesi Sakız adasına defnedilir, fakat daha sonra vasiyeti üzerine, cenazesi Gelibolu'ya nakledilir.⁵⁵

---

54 UÇMAN, a.g.e., s. 34.

55 UÇMAN, a.g.e., s.34.

3. MODERNLEŞMEYE KARŞI MODERNLEŞME: NAMIK KEMAL

Namik Kemal *seçici batılılaşma* taraftarıdır. Ona göre gelenek ve İslam gelişmeye ve yenileşmeye engel değildir. O halde medeniyetimizin birikimi korunmalıdır. Gerek medeniyetimizi belirli tarihsel evrelerde üstün medeniyet olma özelliğini sağlamış, gerekse bu gün Batı medeniyetini üstün kılmış evrensel ilkeler keşfedilmelidir. Dolayısıyla ona göre, dün İslam medeniyeti şahlandıran ilkeler ile bu gün batı medeniyetini üstün kılan ilkeler aynıdır. O halde komplekse düşülmeden, temel dinamikler üzerinde yeniden düşünülmelidir. Kemal'in Doğu-Batı uyumu olarak görülebilecek düşüncesinin temeli burada yatmaktadır.

3.1. MEDENİYET VE MODERNLEŞME

Namik Kemal, Londra'dan döndükten sonra medeniyet ve modernleşme ilgili fikirlerini kurucuları arasında bulunduğu ve başyazarlığını yaptığı İbret gazetesinde serdetmiştir. Gazetede dünyadaki gelişmeleri, medeniyet ve modernleşme ile ilgili konuları dikkatle ve kendi tabiriyle, "ibretle" takip etmekte olduğu için gazeteye İbret ismi verilmiş olmalıdır. Aslında benzer bir durum Hürriyet gazetesi için de geçerlidir. Kemal ve arkadaşları fikirlerini hür bir şekilde ifade etmeye çalıştıkları Tasvir-i Efkâr gazetesi kapatılmış, kendi topraklarında yaşam alanı ve düşüncelerini ifade edecek bir mecra bulamadıkları için Londra'ya gitmek zorunda kalmışlardır. Tabiatıyla kendilerinin ve onlara göre Osmanlı'nın temelde ve öncelikle, yoksun olduğu şeyin hürriyet olduğuna karar vermiş olmalıydılar ki, Londra'da çıkarttıkları gazeteye *Hürriyet* ismini vermişlerdir. Gazete muhtevalarının da isimleri ekseninde şekillenmesi bu kanyı güçlendirmektedir. Dönemsel olarak elzem ve öncelikli

gördükleri konuları ortak bir başlık altında işlemiş, o başlığı çıkarttıkları gazetelere isim olarak vermişlerdir.

Namık Kemal, İbret gazetesinde yazmış olduğu Medeniyet isimli makalesinden öncelikle medeniyet kavramının neye tekabül ettiğini, daha sonra medeniyetin gerekli olup olmadığını üzerinde durur. Bu makale Kemal'in medeniyet ve modernleşme ile ilgili düşüncelerinin köşe taşlarını oluşturur. Sonrasında nasıl bir modernleşme önerisinde bulunduğunu açıklayan Kemal, makalelerinde medeniyet ve modernleşmeyi yer yer aynı anlamda kullanmaktadır.

Kadim geleneğimizde medeniyetin, insanın toplumsallık içinde yaşaması olarak tarif edildiğini belirten Kemal, bunun insan yaşamı için tabii bir ihtiyaç olduğunu belirtir. İnsanın toplumsallıktan bağımsız yalnız yaşaması durumunda ilerlemenin ve gelişmenin gerçekleşmeyeceği göz önünde bulundurulursa modernleşme kaçınılmazdır. Dolayısıyla modernleşme tabii bir ihtiyaç olan gelişme ve ilerlemenin gereksinimi olarak görülür. Siyaset sanatında ise medeniyetin “asayişte kemal” anlamına geldiğini asıl tartışılması gereken tanımlamanın bu olduğunu ifade eder.⁵⁶

İnsanın medeniyet sayesinde hayvandan üstün bir varlık seviyesine geldiğini, aynı şekilde insanın çalışması ve fikir üretmesi suretiyle dünyada bunca harikulade teknolojik buluş, üretim ve icatlarda bulunduğunu, medeniyetin inkar edilmesinin insanda var olan yaratıcılık kudretinin de inkar edilmesi anlamına geleceğini belirtir. Aynı zamanda insan doğasının “hüsn-ü intizam, letafet ve memuriyet arar vaziyette” olduğu, bunların “bizatihi medeniyetin kendisinde” olduğunu belirtir.⁵⁷

İnsanın sadece yaşamak için var olmadığını, aynı zamanda hürriyetini koruyarak yaşamasının gerekli olduğunu, modernitenin icatları, buluşları ve

---

56KEMAL, Namık, “Medeniyet”, *İbret*, Sayı: 84, 2 Zilkade 1289/20 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 358.

57 Kemal, a.g.m., 359.

kazanımlarına yüz çevrilmesi durumunda modernleşmiş milletlerin boyunduruğu altında kalmanın kaçınılmaz olduğunu belirtir.⁵⁸

Kemal, medeniyetin tanımındaki asayiş/güvenlik kavramının muğlaklığına işaret ederek, gerçek asayişin zorluklarla mücadeleyi azami derecede tutmak olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Medeniyetten kaynaklanan zorlukların, sonrasında büyük rahatlıklar getirdiğinin, insan ihtiyaçlarının yeryüzünde kendiliğinden değil, ancak medeniyetin birikimleri ile karşılanabileceğini ifade eder.⁵⁹

Kemal, sözü Avrupa’da modernleşmeden kaynaklanan yozlaşmalara getirerek, yozlukların medeniyetin kendisinden değil eksik ve yanlış uygulamalarından kaynaklandığını belirtir. Avrupa medeniyetinin türlü eksiklik ve kötülükleri barındırdığı varsayılsa dahi milletlerin modernleşmesi için Avrupa’yı bire bir taklit etmesi gerektiğini belirtir. Bir takım ilmi hakikatlerin dünyanın hiçbir yerinde değişmediğini, değişmez hakikatlerden nerede olursa olsun yararlanılması gerektiğini vurgular.⁶⁰

“Şimdi biz tervici medeniyeti[medeniyete yönelmeyi] arzu edersek bu kabilde hakayıkki nafi’ayı[faydalı bilgiyi] nerede bulursak iktibas ederiz[alıp kullanırız]. Temeddün[Medeniyet] için Çinlilerden sülük kebabı ekl etmeği[yemeği] almağa muhtaç olmadığımız gibi Avrupa’lıların dansına, usul-i münahakahatını [nikah usüllerini] taklit etmeğe de hiç muhtaç değiliz. Kendi ahlakımızın ilcaatı[gereklilikleri], kendi aklımızın tavsibatı asar-ı medeniyetin fûru’atına ma’aziyadetin[fazlasıyla] kafidir. Hatta öyle mamul ederiz ki şeriat-ı İslamiyenin kavaid-i münciye[kurtarucu hükümleri] ve mevki ve halkımızın kabiliyeti fevkaladesi elde iken Kınt ve Keldan ve Yahud ve İran ve Sırp ve Yunan zamanlarının altı-yedi kere marifetin darümuallimini[bilginin üretildiği okul] ve terekkiyatın merkez-i intişarı[ilerlemenin yayıldığı merkez] olan memalik-i Osmaniye’de iş layıkıyla tutulur ise measir-i bedi’asına[çağın eşsiz

---

58 Kemal, a.g.m., s.360.

59 Kemal, a.g.m., s.360.

60 Kemal, a.g.m., s361.

bir örneği olarak]dünyayı hayran edecek yolda bir medeniyet vücuda getirilebilir.”⁶¹

Namık Kemal’in modernleşme anlayışının omurgasını oluşturduğunu düşündüğümüz bu paragraf dikkate değerdir. Öncelikle Kemal evrensel ilke ve bilimsel gerçekliklerin varlığına işaret ederek, modernleşmede bu ilkelerden yararlanılması gerektiğini söylemektedir. Bununla beraber, bir milletin bir diğer milleti modernleşmenin yerel unsurlarında *mot a mot* taklit etmemesi gerektiğini, her milletin kendine ait bir modernleşme serüveninin olması gerektiği, bu serüvenin o milletin tarihsel tecrübeleri değer yargıları üzerine kurulmasının elzem olduğunu ifade eder. Bu bağlamda Kemal, Osmanlı’nın, modernleşmenin yerel unsurlarında diğer milletleri taklide varacak yaklaşımlardan kaçınması gerektiğini belirtir. Yöntem olarak kadim değer ve tecrübelerin, çağın evrensel ilmi hakikatleriyle buluştuğu bir modernleşmeyi önermektedir. Modernleşme yönteminde evrensel hakikatlere vurgu yapıldığı kadar yerel unsurlara bir o kadar vurgu yapılmaktadır. *Dün* ile *bugün* arasındaki bağı koparmayan yaklaşımı ve süreklilik vurgusu, onun kökten değişim taraftarı devrimci bir tavra sahip olmadığını, aksine evrimci bir tarzı önerdiği anlamına gelmektedir. Bu anlamda Namık Kemal’in modernleşme önerisi, Anglosakson modernleşme modeline yatkındır.

Kemal, geçmiş ile bugün arasındaki bağı koparmaksızın modernleşme önerisini, salt Avrupa’yı taklit düzeyinde örnek alan yaklaşım ile salt kendi dinini ve geçmişini esas alan taklitçi yaklaşımı eleştirerek sürdürmektedir:

“Bildiğimize göre efkar-ı cedide[*yeni fikirler:*] bizim memleketimizde Avrupa’ya taklit şartıyla terakkiye meyl[*ilerlemeye açık*] manasında kullanılıyor ve mukabilinde bulunan efkarı atika[*eski fikirler:*] eğer halin evail-i İslam’a[*İslami yaklaşımlar*] veya mebadi-i Osmaniyane[*Osmanlıcı ilkeler*] takliden ıslahı kabil değilse[*taklit edilerek yenilik ve çözüm getirilemiyorsa*] ibka-ı ala ma-kan[*olduğu*

---

61 Kemal, a.g.m., s. 361.

gibi bırakmak] tarikini iltizam etmeğe ıtlak olunuyor[yolunu tercih etmek anlamına geliyor].”⁶²

Namık Kemal bir yandan yeni fikirlerin, salt Avrupa’yı taklit şartıyla yenilik anlamını içereceği ve terakkiyi mümkün kılabileceği anlayışının varlığından yakınmaktadır. Diğer yandan ise atıye ait fikirlerin, salt İslami yaklaşımlar ve Osmanlıcı ilkeler taklit edilerek yenilik ve çözüm oluşturma yolunun tutulması anlamına gelmesi, yenilik ve çözüm getirilemiyorsa çerçeve dışına çıkılmaması gerektiği anlayışından yakınmaktadır.

Kemal, bu iki yaklaşımın da kendi içinde sorunlu olduğunu ve yeterince derinliğe sahip olmadıklarını ifade eder.

Avrupa’nın sahip olduğu güç, servet, bilgelik ve medeniyet karşısında tabii olarak etkilenmenin ve taklit edilmesinin kaçınılmaz olduğunu, ancak bu anlayışa sahip gruhun geçmişinde refah içindeki parlak asırlara bakma tenezzülünde bulunmaları takdirde ilerlemeyi sağlayan sebeplerin ilmi ilkeler ve hikmet olduğunu görür, aynı zamanda Avrupa medeniyetinin de yükselme sebebini anlarlardı. Buna mukabil geçmişe ait fikirlere her hal ve şartta taassup ile bağlı olan eğilim ise dini kendi tekelinde tutmayı bırakıp kendilerini dine müntesip görmeye yetinmenin ötesine geçerek geçmişin ulvi değer ve tecrübelerini bugünün nesillerine aktarmayı kendilerine vazife görselerdi Avrupa’yı taklit sadece bilim ve sanayi gibi alanlarda kalırdı. Nihayetinde Kemal çözümün bu iki farklı görüşün imtizacında olduğunu belirtir:⁶³ “*Bir şeyi mücerred eskiden kalma olduğu için iltizam etmek nasıl beyhude*

---

62 KEMAL, Namık, “ifade-i mahsusa”, **İbret**, Sayı 129, 4 Sefer 1290 / 21 Mart 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 506.

63 KEMAL, Namık, “Efkar-ı cedide”, **İbret**, Sayı 14, 12 Tteşrin-i sani 1288 / 29 Ramazan 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005. s. 541.

bir taassub ise, bir şeye mücerred yeni çıktığı için taraftar olmak onun gibi fakat ondan muzır bir taasubdur.”⁶⁴

Geçmişe taassupla bağlanmanın, geçmişe ait her ne varsa yüceltmenin anlamsız ve faydasız olduğuna işaret eden Kemal aynı zamanda yeni olan ve yeniliğe dair her şeyin düşünülmeden ve el üstünde tutulmasına da karşı çıkar:

“Hani bizim balolarımız, içimizde en alim zannettiğimiz ademe sorarsanız daha doğru dürüst dans etmeyi bilmez, Hangi berber iyi saç keser, hangi dükkanda giyilecek eldiven bulunabilir? Paris’te bu yıl hangi biçimde palto moda olmuş? İnsan bir kadına takdim olunduğu vakit belini nasıl büker?”

[“Karşımızda milletin ahlakını, etvarını[tavırlarını], güftarını[sözlerini], mişvarını[davranışlarını] bütün bütün değış[tir]miş adeta bir fesli Frenk görür ve onun ağzından hikmeti tecrübeye, maari-i tibbiyeye[tıp bilimine], fenni hukuka, kavaid-i servete[ekonomiye], hürriyete, intizam[yönetime], demiryollara, telgraflara, deniz lağımlarına[teknolojiye], esliha-ı cedideye[silah sanayisine] hususiyle mekteplere, matbuata dair bir söz bekler dururken şu yukarıda bahsettiğimiz lakırdıları işitirseniz ne dersiniz?”⁶⁵

Namık Kemal yüzeysel, şekilci ve özentî üzerine kurulu bir modernleşmeyi ret eder. Milletîn, değer ölçüleri, tavır ve davranışları, dil ve üslubu korunarak modernleşmenin doğru olduğunu belirtir. Bir bakıma milletîn ruhu korunmalıdır ona göre. Başkalaşmadan, modernleşmenin temel ve evrensel dinamikleri olan bilim, teknoloji, hukuk, ekonomi ve hürriyet gibi temel etkenler dikkate alınmalıdır.

---

64 KEMAL, Namık, “İfade-i mahsusa”, **İbret**, Sayı 129, 4 Sefer 1290 / 21 Mart 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 506.

65 Kemal, a.g.m., s. 507.

3.2.MEDENİYETİN BEŞİĞİ LONDRA

Namık Kemal bir 1867-1870 yılları arasında yaşadığı Londra'dan olağanüstü etkilenmiştir. Öyle ki Londra'yı “modernleşmenin model şehri” olarak görmektedir. Şehrin sosyal, kültürel, ekonomik ve entelektüel gelişimi Kemal'i hayret ve hayranlık içinde bırakmaktadır. Bu anlamda Anglosakson siyaset düşüncesi ve modernleşme tarzı Kemal'in zihin dünyasında derin izler bırakmıştır. Yalnız, Anglosakson siyaset düşüncesinin ürünü olan Londra modernleşmesi karşısındaki hayranlığı, onu hiçbir zaman taklit düzeyinde Londra'ya benzeyerek modernleşme noktasına itmemiştir. Namık Kemal, geleneği önemseme ve model alma tarzında olduğu gibi Londra'ya karşı hayranlığı da; medeniyeti ortaya çıkartan temel dinamikleri keşfetme ve o dinamikler temelinde yeni bir dünya inşa etme çabasıdır. Yapmaya çalıştığı bir bakıma kendi medeniyetinin İslami ve tarihsel tecrübesinin imbiğinden süzülen değer ve ilkelerinin tohumları ile Anglosakson düşünce dünyası ve modernleşmesinin tohumlarını birleştirerek kendi toprağına yeniden serpmektir. Bu anlamda Namık Kemal muhafazakarlık ile modernliği bir arada görmüş bütüncü ve evrimci bir entelektüeldir.

“Bütün memalik-i mütemeddineyi dolaşmağa ne hacet, İnsan yalnız Londra'yı iman-ı nazarla temaşa eylese göreceği bedayi akla veleh getirir. Londra'ya enmüzec-i alem denilse mübalağa değildir. Rüy-arzda[yeryüzünde] o zamanın şatları dahilinde geçerli olan mevcut olan asar-ı terakkinin fotoğraf ile resmi alınmış olsa medeniyet-i hazırayı ancak Londra kadar gösterebilir. Binaenaleyh biz de misal olarak onu ihtiyar eyledik.”⁶⁶

66KEMAL, Namık, “Terakki”, **İbret**, Sayı 45, 3 Ramazan 1289/23 Teşrin-i evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 212.

Alıntıdan anlaşıldığı üzere Londra, Kemal için medeniyetin tecessüm ettiği örnek bir şehirdir. Daha sonra sözü Londra’da var olan gelişme ve ilerlemelere getirir.

Parlamentodan bahseden Kemal, Londra’yı dünyada geçerli olan siyasi prensiplerin birçoğunun zuhur ettiği, adaletli kanunların yapıldığı yer olarak görür. Parlamento binasının cesameti ve heybetinin kamuoyunun siyasi yönetime karşı gücünü ve direncini sembolize ettiğini, hiçbir darbeye yıkılmayacakmış gibi durduğunu ve halk iradesinin tecessümü olduğunu ifade eder.

Milletvekilleri, milletin emelleri ve gelecek umuduna tercüman olmuş, irfanın verdiği olanaklarla adilane kanunlar çıkartmakta, terakkiyi sağlayan sebepler üzerine kafa yormaktadırlar. Ortak hedefe kilitlenmiş olan vekiller, üst otoriteden aldıkları güç ile hakka muvafık kanunlar yapmaktadırlar. Parlamentonun çıkarttığı yasaları uygulayan hâkimler ise yasaların uygulamasında vicdani sorumluluğunu yerine getirmeye yemin ederek hakkaniyetle karar verirler. Cezaevlerinde hiçbir suçluya kötü muamelede bulunulmamaktadır.⁶⁷

İngiltere eğitim alanında da benzer gelişmişliğe sahiptir. Öğrenciler üç dört dil bilir. Sıbyan mekteplerinde, bizde okutulan bazı dersler onlarda okul öncesi evde öğrenildiği için okutulmaz.⁶⁸

Namık Kemal, Londra’nın kütüphanelerinde farklı dillerden milyonlarca kitabın olduğunu, tiyatrolarında eşsiz ambiyansa sahip ışıklandırmaların varlığından söz eder. Araştırma merkezleri, üniversiteleri ve akademilerinin düşünceye çok önem verildiğini, bir köleyi padişah yapacak hürriyetin var olduğunu, kimseyi ötelemeyen eşitlikçi anlayış sahip olduğunu, orantılı ve verimli iş paylaşımı yapıldığını ifade eder. Medeniyetin bu kazanımlarının ortaya çıkmasını sağlayan ilke ve araçlar büyük fikri mücadeleler ve derin düşünceler sonucunda ortaya çıkmıştır.⁶⁹

“Hele memleketin servet ve memuriyetini nazarla ihatadan ve tasavvurlar tasvirinden acizdir. Yalnız şehir içinde mevcut olan her biri milyonlarla altın kıymetinde

---

67 Kemal, a.g.m., s. 213.

68 Kemal, a.g.m., s. 214.

69 Kemal, a.g.m., s. 215.

bulunan ebniye-i aliye[mimari yapıları] yan yana getirilirse İstanbul kadar bir şahane saray teşekkül eder.”⁷⁰

Kemal Londra'nın şehirleşmesini, pazarlarını, bankalarını ve fabrikalarını olağan üstü bir hayranlık diliyle aktarmaktadır.

Hükümetin o kadar zengin ve güçlü olmasına rağmen toplumsal hayatta asayiş ve güvenliği sağlamak dışında bir rolünün olmadığına değinen Kemal, insanların büyük servetine rağmen seksen yaşında bile çalışmayı bırakmadığını ifade eder.⁷¹

Kemal, nihayetinde medeniyetin sözü edilen ihtişamına rağmen kimi noksanlıklardan hali olmadığını, birtakım yerlerde sınıf farkından kaynaklı maddi imtiyazların var olduğu ifade etmektedir. Faizin yaygınlığı, geleneğe dayalı kimi kuralların akla dayalı kuralların önünde geçmesi, çoğunluğun çıkarları öncelenirken azınlığın ikinci planda kalması gibi noksanlıklardan kaynaklı birtakım mağduriyetlerin yaşandığını da belirtir.⁷²

Namık Kemal, medeniyet konusunda Londra'yı örnek verdikten sonra memleketimizde ilerleme ve modernleşmenin imkanları konusuna değinir.

“Mademki biz ibret asarında olan medeniyetin kemalatını görüyoruz, işitiyoruz ve okuyoruz. Ya hiç birisinden ibret almamak milletimizce terakkiden bütün bütün el çekmek değil midir?”⁷³

Bir takım ukala biliriz ki 'bu türü esbab servetle tedarik olunur. Bizde ise yok. Binanaleyh arzu olunan şeyleri yapmamakta mazuruz' derler. Halbuki servette bu tür esbab mevcut olmadıkça istihsal edilmez. Biz şimdi ne yapalım? Devr-i daimin imkanına kail olalım da servetimiz olmadığı için, marifetten, şirketten, ticaretten, marifetimiz, şirketimiz, sanatımız, ticaretimiz olmadığı için servetten

---

70 Kemal, a.g.m., s. 215.

71 Kemal, a.g.m., s. 218.

72 Kemal, a.g.m., s. 218-219.

73 KEMAL, Namık, “İbret”, **İbret**, Sayı 3, 11 Rebiulahr 1289/5 Haziran 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 48.

ilelebed mahrum mu kalalım? Kanun-ı tabiat hükmünce her il el bir diğerinin eseri, her eser bir diğerinin illetidir. Lakin biraz sarf-ı dikkat olunduğu gibi 'ilel ve asar arasında mebde-i evvel pek kolaylıkla keşf olunabilir.'⁷⁴

Namık Kemal medeniyetin gelişmişliğinin ibret alınması gerektiğini, ekonomik olanakların yoksunluğu gelişme ve ilerlemeye bir mazeret olamayacağını ifade eder.

Öyle ki bu mazerete sığınanları eleştirerek ekonomik güce sahip olmanın kendi başına gelişmeyi sağlamadığını, ekonomik güç ile ilim, bilim sanat ve çalışmanın karşılıklı bağımlılığa sahip olduğunu, ekonomik gücün bilim ve sanatı elde etmeyi sağladığı gibi bilim ve sanatta ekonomik gücü var kıldığının altını çizerek. Bu bağlamda medeniyetin ikamesi ve modernleşmenin sağlanması için ekonomik güce sahip olmazsak bilim, sanat ve marifet gibi araçlar yoluyla bunu sağlamak mümkündür.

Kemal modernleşme ile ilgi yanlış zihniyeti eleştirmeye devam etmektedir.

Terakki ile ilgi arzu edilenler ya hükümetten ya da Allah'tan beklenmektedir. Oysaki hükümet toplumun ne pederi ne de lalasıdır. Asli görevi adaleti tesis etmek olmakla beraber, bireylerin marifetine, memleketin refahına ve medeniyetin terakkisine hizmet etmek dışında bir görevi yoktur. Allah ise, eserlerin esbabına hikmeti rabt etmiş, insana ise bu hikmeti keşfetme iktidarı vermiştir. Bu kabiliyet o ya çıkartılmak isteniyorsa ceht ile medeniyetin izleri takip edilmelidir.⁷⁵

---

74 Kemal, a.g.m., s. 48.

75 Kemal, a.g.m., s.49.

3.3.FRANSIZ MODERNLEŞMESİ

Namık Kemal İbret gazetesinde yazmış olduğu makalelerinde Avrupa'nın siyasal gidişatını ve Fransız Devriminin Avrupa'ya yansımalarını ele almaktadır. Kemal'in yaşadığı zaman dikkate alındığında Fransa'da devrim sonrası darbeler ve cumhuriyetler dönemi sürmektedir. Bu bağlamda Kemal Fransız devrimi ve sonrasında cereyan eden olayları müşahade etme fırsatı bulmuştur. Fransız devrimsel modernleşme tarzına bir dizi eleştirilerde bulunmakta, bu modeli gerek Avrupa için gerekse Osmanlı için tehlikeli görmektedir.

Yapacağımız alıntılarla açıklayacağımız gibi, Fransa'nın devrime dayalı modernleşme yöntemini, jakoben tarzından ötürü kan, gözyaşı ve ölümleri doğurduğunu ve toplumsal parçalanmalara dayalı derin ihtilaflara sebebiyet verdiğini vurgular. Fransa'yı kendi içinde çelişkilerle malul bir model olarak telakki etmekte, halk hakimiyeti ve demokrasinin bu yolla ikame edilmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Kemal, Fransa'nın Avrupa için bir model ve çıkar yol olmaması gerektiğini ifade ederken öne sürdüğü argümanların benzerlerini, Osmanlı için meşrutiyetin olması gereken bir siyasal sistem olduğunu ifade ederken de öne sürmektedir.

Namık Kemal, öncelikle Fransız devrimin fikri hegemonya ve fiziki güç ile insanlığı zihinsel olarak sarstığını, uluslararası ilişkilerde ise esaslı değişimler yaratarak Avrupa'yı karmaşaya sevk ettiğini belirterek söze başlar.⁷⁶

“Bir de her tarafça Fransa, efkari serbestinin merkez-i intişarı[özgür düşüncenin yayıldığı merkez], orada zuhur edecek bir hükümet-i cumhuriye ise dünyanın her

---

76 KEMAL, Namık, “Yeni asrımız politikası tarihine bir ufacık fihristi”, **İbret**, Sayı 74, 17 Şevval 1289/6 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 337.

cihetinde bulunan tarafdaran-ı hürriyetin hami-i mutlakı bilindiğinden Louis Philib'in hal'ini[kral Louis Philippe'nin tahttan indirilmesi] mucip olan cumhur meydana çıkar çıkmaz Avrupa'nın ötesinde berisinde bir hayli fırkalar hürriyet ve cumhuriyet namıyla silaha sarılmış ve hükümat-ı müstakillenin hemen kaffesi[bütün devletler] âcâl-i mev'udelerini[beklenen sonu] müşahede etmişcesine bir dehşet ve hayret içinde kalmış iken cumhurun idare-i muvakkatesine[bir süreye matuf yöneticiliğe] tayin olunan zatlar hiç lüzum olmadığı halde sade-dilane bir bitaraflık ilan ederek inkılap fırkalarını karşı durdukları hükümetlerin penç-i kahrında[zorbalığın pençesinde] ezdirdiğinden Fransa'nın devletler nezdinde haysiyetsizliği bu hal ile bir kat daha tezayüd eylediği gibi inkılap fırkaları nazarında dahi zerre kadar itibarı kalmamış idi.”⁷⁷

Namık Kemal Fransa'da ikinci cumhuriyetin kurulması aşamasında meydana gelen büyük çelişkilere vurgu yapmaktadır. Özgür düşüncenin neşet ettiği yer olarak görülen Fransa'da, Louis Philippe'in tahttan indirilmesiyle ikinci cumhuriyet kurulmuştur. Bu durum diğer ülke halklarına cumhuriyet kurma konusunda etki etme yolundayken, devrim yaparak cumhuriyeti ikame eden Fransız halkının, cumhuriyet yönetimi tarafından ezilmesi ve tasfiye edilmesi Fransa'yı diğer ülkeler nezdinde haysiyetsiz bir seviyeye düşürdüğü gibi devrim taraftarları nezdinde ise itibarını yok etmiştir.

1830 yılında Fransa'da tahta geçen kral Louis Philippe, halk desteğinin azalması sonucunda 1848 yılında iktidarını kaybetmiştir. Ekonomik sorunlar ve bunalımlar halkın ayaklanmasına sebebiyet vermiş, ayaklanma ve isyanlar sonucunda Louis Philippe tahttan indirilmiştir. Ancak kralın devrilmesi üzerine, iktidarı belli bir zümre ele geçirmiş ve yeni siyasal durum halkın cumhuriyet talebiyle örtüşmemiştir. Cumhuriyetin ilan edilmemesi durumunda halk ayaklanması devam edecek ve silahlar bırakılmayacaktı. Bu tehditlerin gölgesinde Fransa'da ikinci cumhuriyet ilan edilmişti. Anayasa yapılmış ve yürürlüğe girmişti. Yalnız elit bir zümre ile halk arasında iktidar

---

77 Kemal, a.g.m., s. 337.

mücadelesi sürmekteydi. Devrimi gerçekleştiren ve ikinci cumhuriyetin kurulmasında rol oynayan halkın en büyük kazanımlarından biri de işsizler için istihdam yaratan atölyelerin kurulmasıydı. Haziran ayına gelindiğinde iktidar halk için kurulan atölyelerin kapatılmasına karar verdi. Bu durum doğal olarak halk için, yeniden isyan ateşinin yakılması anlamına gelmekteydi. İş ve ekmek sloganlarıyla ayaklanan halk, yeniden silahlara sarıldı. İktidar bu durum karşısında sıkı yönetim ilan etti. 23-26 Haziran tarihleri arasında iktidar ve devrimin gerçek sahibi olan halk arasında çıkan çatışmalarda 5000 kadar kişi öldürüldü ve 11000 kadar isyancı sürgüne gönderildi.⁷⁸

Bu şekilde Fransa’da 1848 devrimi sonrasında kurulan ikinci cumhuriyet, büyük Fransız devrimi sonrasında olduğu gibi kendi çocuklarını yemekte ve iktidarı ele geçiren zümrenin, silahlı devrimi gerçekleştiren halka yöneltmesiyle sonuçlanır. Son tahlilde Kemal’e göre bu durum, Fransa’yı diğer devletler nezdinde değersizleşmeye, devrimi gerçekleştiren halk nazarında ise itibarsızlaşmaya itmiştir. Namık Kemal’in Fransa modernleşmesine yönelik eleştirisi, Fransa’nın özgürlük ve bağımsızlığı otoriter, yıkıcı ve jakoben bir yöntem ile ikame etme isteği noktasında odaklanır.

Avrupa’da milli birliğin oluşması konusuna değinirken, Fransa’nın kendi içinde toplumsal bölünme ve parçalanmalar yaşadığını, aynı zamanda diğer devletlere karşı saldırgan bir tutum sergilediğini ifade eder. Saldırgan yıkıcı ve kendi içinde parçalanmışlık serdeden Fransa’nın, halkların bağımsızlığı fikrinin mutlak koruyucusu olarak geçinmesini büyük bir çelişki olarak dile getirir.⁷⁹

Namık Kemal Fransa eleştirisini, Napolyon dönemi ve sonrasında kurulan üçüncü

---

⁷⁸“Louis-Philippe’ten Paris Komünü’ne Fransız Devrimleri (1830-1871)”, <https://www.tarihakli.com/louis-philippe-bonaparte-ve-paris-komunu/>, 31.01.2021.

⁷⁹ KEMAL, Namık, “Yeni asrımız rolitikası tarihine bir ufacak fihristi”, **İbret**, Sayı 74, 17 Şevval 1289/6 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 339.

cumhuriyet ile sürdürmektedir:

Dünyanın en büyük milleti olarak kendilerini takdim eden Fransızlar, Napolyon'un açtığı savaşlarda dört yüz binden fazla askerini kayıp etmiş, toprak kaybı ve büyük ekonomik zarara uğradığını belirtir. Ancak sonrasında kurulan üçüncü cumhuriyetin riyasetinde bulunan Adolphe Thiers, III. Napolyon'un devletçi ve otoriter politikaları sonucunda yaşattığı zulümleri ve kazandığı nefreti, yönetimi eline geçirince tekrarlamıştır. Üçüncü cumhuriyetin kurucularından ve ilk cumhurbaşkanı olan Adolphe Thiers (1871) , III. Napolyon'u eleştirerek iktidara gelmiş, yalnız ona rahmet okutacak derecede baskıcı bir yönetim sergilemiştir. Dolayısıyla Fransız halkı için, çok önem ve değer gören ilkelerin bir süre sonra inkar ve tahkir edilmesi genel geçer bir durum olmaktadır. Bunlara ek olarak Fransa'da krallıklar ve cumhuriyetlerin siyasi tarzlarına bağınazca bağlı farklı grupların olması siyasal gidişatı düzeltir gibi gözükmemektedir.⁸⁰

Cumhuriyetçilerin iktidarı, Fransa'nın yarıma ve parçalanmalar ile bağınazca türlü hiziplere bölünmüş toplumsal yapısını teskin ve tahkim edemeyeceği gibi silahlı mücadelenin de önüne geçmesi de mümkün gözükmemektedir. Krallık yönetiminin ikamesi ise, yeni intikam ve savaşların kapısını aralayacaktır.⁸¹

Avrupa'da reform taraftarlarının varlığından söz eden Kemal, bu kitlenin bir model arayışı içinde olduğunu belirtir. Reform taraftarları, yürütme erkinin yasama erkine tabi olduğu, anayasaya dayalı bağımsız bir cumhuriyeti ikame etmeyi hedeflemektedirler. Dolayısıyla Avrupa'daki reform taraftarları Fransa'daki

---

80 KEMAL, Namık, "Şimdiki politika", **İbret**, Sayı 75, 18 Şevval 1289/7 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 345.

81 Kemal, a.g.m., 347.

karışıklıkları görüyor olsalar bile, Cumhuriyetin ikamesi konusunda Fransa'dan esinlenmeleri ihtimal dahilindedir.⁸²

Kemal, Avrupa'daki reform taraftarlarının Fransa'yı model alması ihtimalini değerlendirir ve ne gibi sonuçlarla karşılaşılabilirliğini şöyle açıklar:

“O halde ise, çünkü Fransızlar halka ve efrada müteallik bir maksat iltizam edinci adı muharebeledede buldukları halin birkaç yüz derece fevkine çıkararak on sekiz yaşında bir çocuk önüne rast gelen yerleri yakıp yıkıcı bir ateşpare kesildiği büyük inkilabın vekay-i harbiyesiyle sabit olduğu ve Fransa'dan zuhur edebilecek böyle bir fırka üzerine gelecek düşmanlardan ziyade, taraftara tesadüf edeceğine nazaran böyle bir hengame Avrupa'yı hayliden hayli zedeler ve kavaid-i mevcude sadamet-i inkılabatın[devrimin darbesi] tesiratından pek güç kurtulur gibi görünüyor.”⁸³

Kemal, Fransız devrimi ve sonrasında yaşananlara atıfta bulunarak konuyu açıklamaktadır. Devrimin yıkıcı ve sınır tanımaz yapısına vurgu yapmakta, bu bağlamda vandalizm ve terörün düşmandan çok devrim sahiplerini hedef aldığına işaret etmektedir. Dolayısıyla kargaşa ve hengame ile sonuçlanan yıkıcı sürecin örnek alınması durumunda Avrupa'daki diğer ülkelerin de militarizmin pençesinde debeleneceğini ve sahip oldukları siyasi düzene de darbe indirileceğini belirtir.

Burada dikkate mucip olan nokta Kemal'in, devrim karşıtlarını olduğu gibi devrim taraftarlarını da öldüren, devrimci sınır tanımaz bir militan grubun varlığından söz etmesidir. Kemal'in sözünü ettiği grup Jakobenlerdir. Avrupa'daki ülkelerin Fransa'yı model alması durumunda jakobenizme muhatap kalarak sahip olduğu siyasi düzenin imkanlarından da mahrum olacağını ifade eder.

Jakobenler, Fransız devrimi sonrasında siyasi iradeyi ele geçiren fanatik bir

---

82 Kemal, a.g.m., 348.

83 Kemal, a.g.m., 348.

grup olarak bilinmektedir. Fransız devrimi sonrası kurulan Milli Meclis 1791 yılında anayasal monarşiyi kurar. Fakat anayasal monarşi, gücü tamamıyla ele geçirmek isteyen kral ve bazı aristokratlar ile radikal devrimi savunan militan bir hizip olan jakobenler tarafından çökertilir. Kral kendi iktidarını yeniden ikame etmek için Fransa'nın işgal edilmesi ile ilgili yabancılarla komplo kurarken yakalanır. Bu durum jakoben olarak adlandırılan militan devrimci grubun iktidarı ele geçirmesi ile sonuçlanır. Jakobenler, özgürlük eşitlik ve kardeşlik sloganlarıyla coşkulu bir halk ordusunu arkasına alarak işgalcileri püskürtmeyi başarır. İktidar, jakobenlerin lideri olan Maximilin Rbespierre'nin başkanlığındaki Kamu Güvenliği Komitesine geçer. Bu şekilde Terör dönemi başlamış olur. Rbespierre kral ve kraliçe'den başlayarak kuşku duyduğu yirmi binden fazla insanı giyotine gönderir. Rbespierre giyotine gönderme konusunda o kadar ile gitmişti ki, arkadaşları sıranın kendilerine geleceğinden korkarak onu giyotine göndererek jakoben iktidarına ve terör dönemine son verirler.⁸⁴

Kemal'e göre Fransa reform yapmak isteyen Avrupa ülkeleri için bir model olmamalıdır. Nitekim devrimsel değişimler, Fransa örneğinde olduğu gibi, jakoben ve yıkıcı olmakta, var olan değerleri de alt üst etmektedir. Zor kullanmak ve silahlı mücadeleye dayalı bir reform anlayışı, Kemal için sözünü ettiğimiz tehlikeleri içermektedir. Fransız modeli modernleşme, devrimci yöntemi kullandığı için toplumsal yapıyı parçalamakta, toplumun farklı kesimleri arasında güven duygusunu yok ederek nefret duygusunu yeşertmektedir. Parçalanmış ve ideolojik açıdan fanatize olmuş bir toplum Fransa örneğinde olduğu gibi, siyasal sistem bakımından dikiş tutmaz bir vaziyet alacaktır.

Yusuf Mardin, *Namık Kemal'in Londra Yılları* isimli kitabında, Kemal'in Osmanlı için

---

84ROSKİN, Michael, **Çağdaş Devlet Sistemleri-Siyaset, Coğrafya, Kültür**, çev. M. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Adres Yayınları, 2015, s. 112.

yönetim şekli cumhuriyet mi olmalı, sorusuna karşın verdiği cevap şöyledir:

“Otoriter bir yönetim yerine ulusun alın yazısını kendisinin tayin ettiği bir rejimin gelmesi baş şarttır. Cumhuriyet içinde bulunduğumuz yüzyılda en çok beğenilen bir hükümet şekli haline gelmiştir. İslamlık, başlangıçta bir cumhuriyetti, ne var ki, bu rejim bize uygulanamaz. Memleketimizde böyle bir düşünce kimsenin aklına zaten gelmez. Bizim kabul edeceğimiz devlet şekli, Osmanlı hanedanı yönetiminde kurulacak ve teşri kuvveti icra kuvvetinin elinden alacak bir meşrutî düzendir. Meşrutiyet yoluyla Avrupa parlamentolarını taklit etmek gerekir.”⁸⁵

Namık Kemal, Osmanlı için olması gereken Devlet sisteminin meşrutiyet olduğunu ifade ederken, aslında cumhuriyetin değerli bir siyasal sistem olmadığını ifade etmemektedir. Osmanlı sultanlık ile yönetildiği için doğrudan cumhuriyet yönetimine geçmek devrimci bir yöntemi ve geçmişten kopuşu ifade etmektedir. Son tahlilde daha önce zikrettiğimiz gibi devrimci yöntem büyük sorunlar ve büyük acıları beraberinde getirdiği için, tedrici değişimi ifade eden ve geçmişin birikimi berhava edilmeden ikame edilmesi mümkün bir sistem olan meşrutiyeti önermektedir.

---

85 MARDİN, Yusuf, **Namık Kemal'in Londra Yılları**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1974. s.46.

3.4.SİYASETİN VE HÜKÜMETİN KAYNAĞI

Namık Kemal siyaset sisteminde hükümet ve devleti aynı anlamda kullanmakta, her birine ayrı özellikler atfedilmemektedir. Devlet ve hükümet, halkın vekaletini icra eden organın adı olarak görülmektedir. *Ümmet* ise hükümete vekaleti veren halkın tamamı olarak ifade edilmektedir. *“Hükümet veyahut devlet, halkın böyle bir tevkili icra etmek şartıyla bulunduğu tavrına denir. Ümmet tabiri ise emri tevkilden kat’ı nazarla bir heyeti medeniyenin mecmuunu ifade etmek için kullanılır.”*⁸⁶

Namık Kemal siyaset sistemini din, yani İslam şeriatı üzerine inşa etmektedir. *“Ve şavirhum fil emr,”*⁸⁷ yani *“İşerini onlarla istişare et”* mealindeki ayetten hareketle *“Usul-ü Meşveret”* olarak telakki ettiği siyasi sistemin İslami bir gereklilik olduğu belirtir. İstişare edilecek kişilerin kim olacağı sorusuna ise Peygamber tecrübesinden hareketle ortalama halk olduğu cevabını verir. Bu anlamda halkın istişaresi ise ancak, zaman ve mekanın bir zorunluluğu olarak, halkın vekil tayin etmesi yoluyla mümkün olacaktır. O halde halk ile istişare etmeyi sağlamak adına vekaletini temin edecek bir mekanizmaya ihtiyaç bulunmaktadır. İşte bu mekanizma *“şura-ı ümmet”* olarak telakki edilen meclistir. Bu meclis bir bakıma Batılı anlamda liberal siyasette parlamentoya denk düşmektedir. Usul-ü Meşveret olarak zikrettiği, kendi içinde yönlemsel bir bütünü oluşturan sistemin ise demokrasi olarak görülmesi mümkündür. Son tahlilde Namık Kemal’in önerdiği siyasi sistemde, halk hakimiyeti, halkın vekaleti yoluyla teşekkül eden meclis ve onunla bağlantılı olarak hükümet oluşmaktadır. En önemlisi de halkın hükümeti denetleyen ve gözetleyen konumda olması doğrudan bizi parlamenter demokrasiye götürmektedir. Burada dikkate mucip olan nokta Kemal’in modern siyasetin bir ürünü olan parlamenter demokrasiye eş bir siyasi sistemi İslam şeriatı üzerine kurmaya çalışmasıdır. İslam Şeriatının bu sisteme müsait bir zemin

---

86 ÖZÖN, Mustafa Nihat, **Namık Kemal ve İbret Gazetesi**, Ankara, Remzi Kitapevi, 1938, s 315.

87 KEMAL, Namık, *“Ve şavirhüm fi’l-emr”*, **Hürriyet**, Sayı 4, 30 Rebiyülevvel 1285/20 Temmuz 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 15.

teşkil ettiği iddiası alelade değil ciddi argümanlar ile serdedilmektedir. Kemal'e göre özünde kamu hukuk bakımından Doğu ile Batı uyumludur. Dolayısıyla batı bir tez, doğu ise anti tez değildir. Bu anlamda Şerif Mardin'in, Namık Kemal'in siyasi düşüncesi için zikrettiği sentez⁸⁸ tanımlaması Mardin'in okuma biçimi olarak görülmelidir.

*Sübhānallah, biz usul-i meşveret istiyoruz, Meclis-i Şüra-yı Ümmet talabindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, hükümete nezaret edecek, umum halk hürriyeti siyasiyesine malik olacak. Bu müddeamızı din üzerine tesis ediyoruz, siz yine tutup dinimizi mani-i terakki addediyorsunuz.*⁸⁹

Dinin terakkiye engel olduğunu dolayısıyla din temelli bir önerinin sağlıklı olmayacağına dair itirazlara cevap sadedinde gerek tarihsel örnekler vermekte gerekse dinin siyaset eksenli teolojik konularına eğilerek açıklamalar yapmaktadır.

Müslüman halkların geri kalma sebebinin İslam olmadığını, haddizatında İslam'dan kopmalar sonucunda geri kalındığını belirten Kemal, Roma devletinin yıkılmasından sonra medeniyeti ayağa kaldıranın İslam olduğunu, marifet ve hikmetin yeşerip yayılmasına öncülük ettiğini ifade eder. Aynı şekilde Avrupa'nın gelişmesine katkısı olan Endülüs'ün de İslami olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla tarihsel hakikatlerin İslam'ın terakkiye engel teşkil ettiğine dair görüşleri çürüttüğünü ifade eder.⁹⁰

*“Din-i İslam'ın kavaid-i siyasetini adalet, medeniyete, terakkiye tamamıyla muvafık bulduk. Böyle bir emri makulün sairler tarafından kabulünde tereddüt olunmasına niçin ihtimal verelim?”*⁹¹

---

88 MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 315.

89 KEMAL, Namık, “Vükela-i hazıranın Yeni Osmanlılar hakkında kullandıkları politika”, **Hürriyet**, Sayı 11, 20 Cemaziyevvel 1285/7 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 54.

90 Kemal, a.g.m., s. 54.

91 KEMAL, Namık, “Usul-i meşverete dair altıncı mektup”, **Hürriyet**, Sayı 18, 10 Recep 1285/26 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 114.

Namık Kemal, İslam'a dair bir siyasi sisteminin varlığından söz etmemektedir. İslam'ın vaaz ettiği siyasi ilkelerin var olduğunu, bu ilkelerin de medeniyet ve terakkiye muvafık olduğunu ifade eder.

Kemal, farklı yazılarının satır aralarında halkın çoğunluğu Müslüman olduğu için şeriata dayalı *Meşveret* sisteme itiraz etmeyeceğini belirtir. Fakat diğer dinlere müntesip olan halkın böylesi bir sistemde nereye oturtulacağına ilişkin soruna da çözümü bulunmaktadır. Bu bağlamda hukuk ve fikhın zamanın ihtiyaçlarına göre revize edilerek kapsayıcı bir yapıya kavuşturulacağını, buna rağmen söz konusu kaynaklardan hareketle yapılacak yasalara diğer din ve mezhepler tarafından itiraz gelmesi durumunda ise, yasaların makul bir şekilde tartışılacağı bir iç sistemin kurulabileceğinden söz eder.⁹²

Namık Kemal siyaset teorisini şer'i hukuk üzeri kurarken, Avrupai anlamda insan ihtiyacından kaynaklı siyaset teorisi ile İlahi kategoriler ekseninde şekillenen İslam şeriatının özü itibariyle farklı görmez. Hatta siyasi hukuk bakımından uyumlu olduğunu ifade eder. Bu yaklaşımından kaynaklı olarak bir yandan doğal hukuka atıfta bulunurken diğer yandan Şeriatın akıl ve nakil ile sabit olduğunun altını çizerek doğal hukuka yer açar. Kemal, siyaset teorisini güçlendirmek için siyasi hukukun temeline de ayrıca değinmektedir. İslam açısından konu doğrudan inanç ile bağlantılı olduğu için Kelamcıların tartışma konusu ettiği iyilik ve kötülüğün belirlenimi konusuna eğilerek İlahi kategorilerin rasyonel arka plana sahip olduğunu ima eder. Bu bağlamda Şerif Mardin'in Namık Kemal'den nakille ifade ettiği Kelamcılar tarafından iyilik ve kötülüğün kaynağını belirleme önermesi, Mardin tarafından isabetli yorumlanmadığı kanaatindeyiz.

“Bizde hüsn ü kubhu şeriat tayin eder.”⁹³ ‘Bizde iyilik ve kötülüğü şeriat tayin eder.’

---

92 Kemal, a.g.m., s. 115.

93 MARDİN, a.g.e., s.324.

Konuyu aydınlatmak adına “hüsün ve kubuh” konusuna kısaca değinmek gerekmektedir. İslam literatüründe iyilik ve kötülük hakkında bilgisinin kaynağı olarak telakki edilen “hüsün ve kubuh” meselesi, ilk dönemlerden beri Müslüman düşünürler tarafından tartışma konusu edilmiştir. Bu ekseninde yapılan tartışmalar, iyi ve kötü hakkında bilginin kaynağının ilahi mi yoksa insani mi olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. İslam inanç sistemini açıklamayı amaçlayan bir disiplin olan Kelam ilmi alimleri, ‘hüsün ve kubuh’ meselesine farklı yorumlamalarda bulunarak açıklamalar getirmişlerdir. Kelam ilminde üç farklı ekol olarak görülen Mutezile, Eş’ariye ve Maturidiye ekolleri, farklı yaklaşımlar göstererek farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

Mutezile ekolu, iyilik ve kötülüğün varlığın zatına ait olduğunu, hakkındaki bilgiye ise insan aklı ile ulaşılabilirliğini belirtir. Dolayısıyla iyi ve kötü hakkındaki bilgiye şeriat olmadan da ulaşılabilirliği ifade edilir.⁹⁴

Eş’ariye ekolüne göre ise, iyi ve kötü varlığın zatına ait değildir. Dinin emrettiği şeyler iyi, yasakladığı şeyler ise kötüdür. İyi ve kötü hakkında ki bilginin kaynağının şer’i olduğu ifade edilir. Dolayısıyla “hüsün ve kubuh’u şeriat tayin eder,” önermesi kullanılır.⁹⁵

Maturidiye ekolu ise, iyiliği ve kötülüğü varlığın zatına ait birer sıfat olarak görür. İyi ve kötüyü kavrama konusunda akıl ve şeriatın beraber gerekli olduğu ifade edilir. Maturidiye ekolu “Hüsün ve kubuh’u şeriat tayin eder”, önermesini kabul etmekle beraber, iyi ve kötünün zatında iyilik ve kötülük bulunduğu için şeriat tarafından tayin edildiğini ifade eder. İyi ve kötünün bilgisine akılla ulaşılabilirliğini, şeriatın tayini ise aklın kavrayışını kolaylaştırmak amaçlı olduğu savunulur.⁹⁶

---

94 BAYLER, Şehmus; “ **Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi**”, Konya, 2006, s 7-8.

95 Bayler, a.g.m., s. 35.

96 Bayler, a.g.m., s. 43.

İslam siyaset düşüncesi üzerine kafa yoran Kelamcıların hüsün ve kubuh meselesi üzerinde yaptığı tartışma ve yorumlamalar dikkate alınmadan Namık Kemal'in ifade ettiği önerme okunduğunda Mardin'in de yorumladığı gibi İlahi kategorilerin donukluğu, dolayısıyla iyilik ve kötülüğün Allah tarafından tayin edilirken insan eksenli rasyonelliğin devre dışı bırakıldığı, insani olan bir özelliğe sahip olmadığı için insanın sadece tayin edilene uyma ile mükellef olduğu anlaşılmaktadır.⁹⁷ Bu durumda Allah tarafından belirlenen şer'i hükümler akli olanı içermeme ve insani ihtiyaçlardan bağımsız olma özelliğine sahip olur. Bu yorumlama tabii olarak şer'i kamu hukuku ile insan ihtiyacından kaynaklı batılı kamu hukukunu karşı karşıya getirmektedir. Oysaki Namık Kemal'in farklı makalelerinde sözünü ettiği Şeriatın akıl ve nakil ile sabit olduğu vurgusu bize yukarıda sözü edilen İslam kelamcılarının öne sürdüğü önermenin Matüridi yorumunu hatırlatmaktadır.⁹⁸

Dolayısıyla, Kemal'in akıl ve nakil vurgusu bizi zorunlu olarak 'hüsün ve kubuh' meselesinde yukarıda zikrettiğimiz Matüridi yorumunu esas aldığı düşüncesine götürmektedir. Matüridi yorum temele alındığında ise Şerif Mardin'in zikrettiği insani ihtiyaçları ve rasyonelliği içinde barındırmayan şer'i temel, yerini içinde akılsallığı ve insan ihtiyacını barındıran şer'i temele bırakmaktadır. Bu anlamda Namık Kemal açısından seküler ve modern tarzda bir siyaset sistemi şeriat ile uyumludur.

“Onu bilmezler ki adaletin ahkam- esasıyesi[temel esasları] nakil ve akılda ve her zaman ve her mahalde müttehiddir[beraberdir]. Avrupa ukalası nizam-ı mevcudelerinin[sosyal ve siyasal sisteminin] usulünü hassa-i akıl ile tabiatın kavaidi külliyesinde[akıl ve doğal kurallarda] ve fûru'unu[detaylarını] o kavaidin münasebatı medeniye[sosyal ilişki ve ihtiyaçlar] ve icabatı zamaneye[zamanın gerekleri] tatbikatından istihrac eyledikleri[esasları üzerine kurdukları] gibi, İslam uleması dahi fikhî o yolda tedvin etmiş ve fakat

---

97 MARDİN, a.g.e., s.331.

98 Matüridi yoruma göre: Önerme olduğu gibi kabul edilmekle beraber, iyilik ve kötülük, bizatihi iyi ve kötü oldukları için şeriat tarafından tayin edilmişlerdir. Dolayısıyla iyilik ve kötülük akıl yoluyla bilinmektedir. Vahyin iyilik ve kötülüğü belirlemesi aklın kavrayışına kolaylaştırma amaçlıdır.

AYDIN, Ali Arslan, **İslam İnançları ve Felsefesi**, 6. Baskı, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s. 384.

kavaidi tabiye[doğal kurallar] evamiri ilahiye ve ahadisi nebeviyede münderic[ilahi emirlerde içkin] bulunduğu için istikraatı hikemiyeye mecbur olmaksızın onlardan istinbatı usul etmemişlerdir[İlmi bir araştırma ve okuma yoluna gitmeden onlardan hüküm çıkartmamışlardır].”⁹⁹

Yukarıda yaptığımız alıntıda Namık Kemal, Batı ve Doğu siyaset teorisinin köken bakımında uyumuna işaret etmektedir. Batı bilginlerinin siyaset sistemlerini akıl ve bilim üzerine kurduklarını, detaylarını ise sosyal ihtiyaçlar ve zamanın gerekliliklerine dayalı şekillendirdiğini ifade eder. İlahi emirlerin de benzer şekilde akli bir mahiyete sahip olduğunu için bilimsel ilkeler ile çelişmediğini ifade eder. Fıkıh usulünün de bu eksen şekillendiğini belirterek, Fıkıh usulündeki “zamanın değişmesiyle, hükümler de değişir” ilkesine işaret ederek İslam hukukunun dinamik ve insani ihtiyaçlar çerçevesinde değişme kabiliyetine sahip olduğunu ifade eder.

Şerif Mardin Namık Kemal’in siyaset sistemini eleştirdiği noktalardan bir tanesini de şöyle ifade eder:

“Namık Kemal kendi İslam kültürünün temelleri üzerinde, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında Avrupa’da geçerli olan liberalizm tipinin ön-gereklerine oldukça uygun olma üstünlüğüne sahip bir sistem geliştirdi. Ancak bu, İslam siyaset düşüncesindeki bazı faktörleri vurgulamak ve diğerlerine arka-planda uygun bir şekilde atıfta bulunmak suretiyle yapıldı. Namık Kemal’in sistemiyle İslam’ın sistemi arasında uyumsuzluk zaman zaman oldukça belirgindi.”¹⁰⁰

Mardin bir bakıma Kemal’in İslam’ın liberal siyasetle uyumlu olan prensipleri ön planda, uyumlu olmayan prensipleri ise arka planda tutarak iki siyasi sistem arasında uyum oluşturmaya çalıştığını ima eder. Buradan da hareketle Kemal’in İslam siyaset düşüncesinin kendi sistemiyle uyumlu olan işe yarar parçaları dikkate aldığını anlatmaya çalışmaktadır. Oysaki İslam siyaset ilkelerinin bütünü ele alındığında ise

---

99 KEMAL, Namık, “İnnellahe ye’muru bi’l-adli ve’l-ihsan”, **Hürriyet**, Sayı 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 212.

100 MARDİN, a.g.e., s. 321.

modern siyaset ile İslam siyasetinin uyuşmadığını, dolayısıyla da Kemal'in Doğu Batı uyumu olarak önerdiği siyasi sistemin kendi içinde çelişik olduğunu ifade eder.

Şerif Mardin çalışmanın sonraki bölümlerinde de çelişki olarak gördüğü konulara değinmektedir. Kemal'in İslam cemaati ile halife arasında yapılan bir sözleşme mahiyetinde olan biat kurumunu ele aldığına işaret eden Mardin, bu şekilde halkın seçimi ve halkın iradesini temellendirmeye çalıştığını ifade eder.¹⁰¹ Fakat biat kurumuyla bağlantılı olan İslami vekillik veya vilaye teorisini arka planda tutarak bu teoriye değinmediğini ifade eder. Mardin'e göre, nitekim vilaye teorisi Halifenin vekaleti Allah'tan aldığı anlamına gelmekteydi. Bu durum liberal anlayıştaki halkın vekaleti yoluyla tesis edilen hükümet ile vekaletin kaynağı bakımından ters düşmektedir.¹⁰²

Mardin'in zikrettiği bir başka sorunlu konu da Kemal'in siyaset sisteminde Efkâr-ı Umumiye/kamuoyu kavramını kullandığını, oysa İslam siyaset düşüncesinde bu kavramın muadili olan, daha dar bir yapıyı ifade eden, belirli kişilerin Halifeyi seçmesi için oluşturulan, "ehlihalvelakd" olarak adlandırılan kurumu arka planda bıraktığıydı.¹⁰³

Haddizatında Şerif Mardin'in zikrettiği gibi Kemal'in sisteminde İslam siyaset düşüncesinin kurumlarından biri olan ehlihalvelakd yer almamaktadır. Nitekim bu teori İslam siyasetinde halkın tamamı değil, belli zümrenin Halifeyi tayin etmesi esasına dayanan bir teoridir. Yalnız Mardin'in dikkatinden kaçmış olmalıdır ki bu teori İslam'ın temel kaynakları olan Kuran ve sünnette dayalı bir temele sahip değildir. Ancak Kemal'in bu kuruma yer vermemiş olmasının bir ihmal veya geri bırakmadan kaynaklanmadığını da düşünmek mümkündür. Çünkü ehlihalvelakd'ın Şura ilkesinden farklı olarak Kuran veya Peygamber uygulaması gibi temel kaynaklardan gelen bir ilke olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Mardin'in eleştirisi haklı görünmemektedir. İslam hukukçuları Nisa suresinin 59. ayetinde "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ülüemre (idarecilere) de itaat edin*" ayetinden hareketle

---

101 MARDİN, a.g.e., s. 326-327.

102 MARDİN, a.g.e., s. 329.

103 MARDİN, a.g.e., s. 328-329.

ümmetin idarecileri olması gerektiği sonucuna varmış, bununla bağlantılı olarak, “ehlihalvelakd” mekanizmasını kurmuşlardır. Dolayısıyla kurumun zikredilen ayet ile bağlantısı zorunlu olmamakla beraber, İslam hukukçuları tarafından zamanın şartları ve ihtiyaçları çerçevesinde ülül-emr, yani idarecilerin seçilmesi için ikame edilmiş bir teoridir. Bu durumda Kemal’in de zikrettiği gibi, İslam hukukunun bir ilkesi olan, “zamanın değişmesiyle, hükümler de değişir”¹⁰⁴ ilkesi geçerlilik kazanır. Nitekim söz konusu teori nas’sa, yani İslam’ın temel kaynakları olan Kuran ve sünnet’e değil, fihhi içtihadı dayalı bir teoridir.

Benzer bir durum, vekaletin Allah’tan alındığına dair vilaye teorisi için de geçerlidir. Halifenin vekaleti Allah’tan aldığı dolayısıyla, Halifenin Allah’ın vekili olduğu düşüncesi İslam’ın temel kaynaklarına dayandırılabilir bir zemine sahip olmayıp, yöntem olarak dört halife döneminde dahi kullanılmamıştır. Maverdi, “Devlet başkanı Allah’ın yeryüzündeki halifesidir” ifadesi kullanmakta, fakat kaynak olarak Aristo’yu göstermektedir.¹⁰⁵

Adem Çaylak konuyu özetle şöyle açıklamaktadır:

“İslam’ın öngörmediği usullerle işbaşına gelmiş Muaviye ve sonrası yöneticiler, kendileri için “halifetullah” (Allah’ın halifesi), “zillullahı filalem” (Allah’ın yeryüzündeki temsilcisi, gölgesi) tabirlerini kullanarak, kötülük ve zorba yönetimlerinin üzerini örtmek istemişler ve Allah’ın takdiriyle (Allah’ın lütfü) halife olduklarını tekrarlamışlardır.”¹⁰⁶

Namık Kemal’in siyaset sisteminde ön plana çıkarttığı ilkeler dikkatle incelendiğinde ise doğrudan İslam’ın temel kaynağı olan Kuran’da zemin bulunduğu görülür. Daha öncede zikrettiğimiz gibi Kemal usul-ü meşveret ve şura önerisini “Onlarla bütün dünya işleri konusunda müşavere et” ayeti ile temellendirmektedir.

---

104 KEMAL, Namık, “İnnellahe ye’muru bi’l-adli ve’l-ihsan”, **Hürriyet**, Sayı 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 213.

105 EL-MAVERDİ, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed, **Yönetimin Esasları**, Çev. Mehmet Ali Kara, İstanbul, İlke Yayıncılık, 2019, s. 14.

106 ÇAYLAK, Adem, “İslam Düşüncesine Hakim Olan Genel ve Temel İlkeler”, **Muhafazakar Düşünce Dergisi**, Ankara, S. 43, 2015, s. 149.

Aynı şekilde siyasi otorite ile halk arasında yapılan bir sözleşme anlamına gelen biat kavramı gerek Kuran ile gerekse peygamberin uygulaması ile sabittir. Temelde kaynağını şu ayet'ten almaktadır: “Şüphesiz sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmişlerdir.”

Son tahlilde Namık Kemal, İslam siyaset düşüncesinin İslam'ın temel kaynaklarına dayalı ilkelerini sistemi açısından argüman olarak kullanması, temel kaynaklara dayanmayan ilkeleri ise görmezlikten gelmesi ve yahut arka planda tutması, sistemi açısından bir çelişki değil, aksine bir gerekliliktir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi, fıkıhçıların içtihadına dayanan teori ve hükümler, Fıkıh usulünün ilkesi gereği dinamik ve zamana karşı değişkendir.

3.5.YÖNETİM VE SİYASİ SORUMLULUK

Hz. Muhammed'in, “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüğünüzden sorumlusunuz*” hadisinden hareketle siyasal sorumluluğu açıklayan Kemal'e göre, bu hadis-i şerif yöneticilerin en alt katmanından en üst katmanına kadar, uhdesine ümmetin yönetim işi verilmiş kişilerin tamamının siyasi sorumluluğa sahip olduğunu ifade eder. Sorumluluk, uhrevi sorumluluk ve dünyevi sorumluluk olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Uhrevi sorumluluk, Allah'ın padişahтан köy muhtarına kadar her yöneticiyi yaptıkları her bir icraattan hesaba çekecek olmasıdır. Dünyevi sorumluluk ise, öncelikle kişinin kendi vicdanıdır, sonrasında ise her yöneticinin üstü olan amirine hesap verme zorunluluğudur. Nihayetinde padişah da muhtar da sorumluluk ve yükümlülük açısından aynı vecibelere sahiptirler. Padişah, alt mertebeli memurların

üstüne karşı sorumlu olduğu gibi, biat yoluyla ümmet ile yaptığı antlaşma gereği ümmete karşı sorumludur.¹⁰⁷

Namık Kemal, padişahın ümmet ile yaptığı bi'atın yeterli derecede bağlayıcı ve caydırıcı olmadığı kanısına varmış olmalı ki bi'atın batılı anlamdaki karşılığı olan seçme ve seçilme konusuna eğilmektedir.

Padişahın gerek yönetim ile ilgi yeterli eğitimi almamış olması gerekse çevresindeki kişilerin Padişahı yanlış yönlendirmesi veya kasıtlı olarak siyasi sorumluluğunu yerine getirmemesi ihtimaline karşı Avrupa, üyeleri ve başkanı belirlenmiş bir süre için seçilen bir yönetim biçimi olan Cumhuriyeti idaresini tercih ederler. Tarihi tecrübeler de göstermektedir ki bir devletin zayıflaması ve yıkılması hükümdarın vazifesini hakkıyla yerine getirmemesi ve çevresindekilerin dalkavukluğu yüzünden olduğudur. Dillerde dolaşan ve abartı olduğu halde durumu izah etmek bakımından önemli olduğunu düşündüğümüz şu örneği vermek iktiza eder. Padişah, yeni vezir olarak atadığı yardımcısından bir konuda “hayır” cevabını alması üzerine vezirine, “Hayır ne anlama gelmektedir?” diye sorar. Dolayısıyla padişahın çevresindeki yardımcıları gerek menfaatleri için gerekse beklentilerini gerçekleştirmek için, padişaha hoşuna gidecek bilgiler vermek durumunda olurlar. Dolayısıyla, padişahın tebaasından haberdar olması mümkün olmamaktadır.¹⁰⁸

Kemale göre, zikredilen hadis, tabi ve metbu arasında karşılıklı hukukun korunması gerekliliğini vurgulamaktadır. Yönetici yönetilen kimselere muhtaç olduğu gibi, yönetilen kimseler de yöneten kimseye muhtaçtır. Yalnız ilişkinin hukuki bir çerçevede olması gerekmektedir. Yönetilenlerin hukukuna riayet etmeyen yönetici yönetilenler tarafından adil bir yönetici ile değiştirilmesi meşrudur. Buna karşı, yöneticilerin yönetilenleri değiştirme hakkı bulunmamaktadır. Çünkü malını, canını ve bütün varlığını yönetenin hizmetine sunanlar yönetilenlerdir.¹⁰⁹

---

107 KEMAL, Namık, “Küllüküm ra'in ve küllüküm mes'ulün an ra'iyetihi”, **Hürriyet**, Sayı 13, 4 Cemaziyelahir 1285/21 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 64.

108 Kemal, a.g.m., s. 64-65.

109 Kemal, a.g.m., s. 65.

Namık Kemal, padişah ile halkın zımnî bir anlaşma ile devleti var kıldığını belirtir. Bu ilişkinin ihtiyaç ve zorunluluktan kaynaklandığını, toplumsal sorunların çözülmesi ve toplumun korunması için üst otoritenin gerektiğini, bu otoritenin de toplumun menfaati çerçevesinde kullanılabilmesi için yöneticiye ihtiyaç olduğunu ifade eder. Yalnız yöneticinin zımnî sözleşme dahilinde vazifesini ifa ettiği ölçüde itaati hak ettiğini, aksi durumda halkın itaat etme zorunluluğu olmadığını belirtir.¹¹⁰

3.6.USUL-Ü MEŞVERET (PARLEMENTER DEMOKRASİ)

İlahî vergi olması bakımından insanın hürriyetini kullanması kaçınılmazdır. Kamusal hürriyet toplumsallık içinde var olur. Çünkü bireyi bireyin baskısından koruyacak üst otoriteyi toplum var eder.¹¹¹

İnsanlığın bekası ve toplumun muhafazası için muhtaç olunan hürriyet zorunlu olarak üst otoritenin icadı ile mümkün olur. Doğru olanı ikame edecek ve yanlış olanı ret etmeye vekil olan otoritenin unsurları, bütün fertlerin katılımı ile mümkün olan ortak bir bileşenden oluşur. Bireyin kendi bireysel otoritesindeki tasarrufa sahip olması gibi, bileşenlerden oluşan ortak otoriteyi kullanmak da bu bileşenlerde bulunan bireylerin toplamına aittir. Dolayısıyla her toplumda hakimiyet hakkı, o toplumun tamamınındır.¹¹²

---

110 Kemal, a.g.m., 65-66.

111 KEMAL, Namık, “Ve şavirhüm fi’l-emr”, **Hürriyet**, Sayı 4, 30 Rabiülevvel 1285/20 Temmuz 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 15.

112 Kemal, a.g.m., s. 16.

Bu iddiaya hukuki delil olarak şunu söyleyebiliriz: Bir şehrin halkı toplu olarak aralarında zuhur edecek bir davayı çözmek için bir zatı kendilerine kadı olarak seçseler, bu kadının vereceği karar sahih olmaz, Hüküm yine üst otorite tarafından seçilen kadıya aittir. Çünkü kadılık etme işi hükümete aittir. Fakat şehrin halkı konsensüs ile bir zata saltanat veya hilafet için bey'at sözleşmesi yaparlarsa o zat sultan veya halife olur. Ondan önceki sultan veya halifenin hiçbir hükmü kalmaz, çünkü imamet/başkanlık ümmetin hakkıdır. Kamuoyunun o hakka bağlı olan vazifeleri bizzat icra etmesine imkan olmadığından ötürü imam/başkan tayin etmek ve hükümet teşkil etmek zarurettendir. Bu ise topluluğun zikrolunan vazifelerini icra etmek için bazı fertlerini vekil olarak tayin etmesinden başka bir şey değildir. O halde padişahların ümmet tarafından bey'at namıyla ve vekillerin padişah tarafında memuriyet suretiyle halktan elde ettikleri vekaletten başka hüküm sürme hakkına dair bir dayanak yoktur. “Toplumun yöneticisi ona hizmet edendir” hadisindeki anlam da bunu ifade etmektedir.¹¹³

Namık Kemal'e göre halk iradesine dayanan hükümet meşrudur. Dolayısıyla meşruiyetin başka bir kaynağı bulunmamaktadır. Halkın seçimi yoluyla başa gelen yöneticiler, aslında halkın üstünde yer alan bir konumda değil, halkın vekaletini bir süreye matuf olarak icra eden kişilerdir. Siyaset mekanizması toplumun tamamının katılımıyla ve toplumun hürriyetini korumak için, yine toplum tarafından ikame edilmiştir.

Her topluluk vekil kıldığı kişilere tevdi ettiği yetkileri ahlak ve ihtiyaçlarına göre dengeli tutar. Aynı zamanda hakim kaidelerden kabul görülen o ki, hükümetin de her ne zamanda, her ne mekanda ve her ne surette olursa olsun bireylerin hürriyetini sınırlamayı asgari düzeyde tutması gerekir. Hiçbir topluluk bir ferdiyi ebedi olarak hakim-i mutlak olarak seçerek ve yahut bir şahsın eline yasama gücünü vermek suretiyle bu kaideyi ihlal etmek istemez. Çünkü bu durum, topluluğun kendine zulmetme ve bireysel hakların kendi eliyle yok sayması anlamına gelmektedir.¹¹⁴

---

113 Kemal, a.g.m., s. 16.

114 Kemal, a.g.m., s. 16.

Hükümeti adalet dairesinde tutmak için iki esaslı çare bulunmaktadır:

Birincisi, İdarenin Nizamat-ı Esasiye’yi /Anayasayı gizli olmaktan kurtararak şeffaf bir şekilde ilanını sağlamaktır. Bu suretle hükümet tarafından sadır olan yorumlar, ihtilaflar ve inkarlar ortadan kalkmış olur. ¹¹⁵

İkincisi, usul-ü meşveret olarak görülmektedir. Usul-ü meşveret, kudret-i teşri’i/yasama gücünün iktidar sahiplerinin elinden alınarak halka verilmesidir. Devlet manevi bir kişiliktir; kanun yapmak onun iradesi, icra etmek fiilleri hükmündedir. Bunların ikisi, yani yasama ve yürütme bir elde oldukça hükümet ihtiyarı mutlak/tek belirleyici güç olmaktan kurtulamaz. Bununla bağlantılı olarak yürütmeyi elinde tutan hükümetin aynı zamanda gücü tekelinde tutmaması için şura-yı ümmete/parlamentoya ihtiyaç bulunmaktadır. ¹¹⁶

Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı incelendiği zaman Nizamat-ı Esasiye niteliğini taşıyan bazı maddeler bulunsa da genel anlamda devletin yönetimine teşmil olacak bir yapıya sahip değildirler. Aynı zamanda kimi maddelerinde bulunan “serbestiyet derecesine varmaksızın” tabiri gibi toplumun hürriyet hakkını sınırlarken, kimi maddeleri ise yönetimle ilgili detay sayılabilecek gereksiz maddelerden oluşmaktadır. Beşeri hukukun akıl ve nakil ile tayin edildiği medeniyetimizin bugünkü hal ve mevkiî bilinmektedir. Gerekli olan odur ki, sözü edilen fermanların mühim konuları açıklayacak, hakimiyet hakkının halka ait olduğunu belirtecek, herkesin hükümetin icraatlarını gözetleyecek ve denetleyecek bir Nizamat-ı Esasiye/Anayasa hüviyetine kavuşturulmasıdır. Ayrıca hürriyet gibi mühim bir konuyu açıkça ifade etmelidir. Ancak bu durumda Devleti Osmaniye idaresinin gerçek anlamda hürriyet ve adalet üzerine tesisi mümkün olabilir. ¹¹⁷

Namık Kemal, halk hakimiyetinin önemini vurgulamakta. Açık ve şeffaf bir anayasaya dayanan, kuvvetler ayrılığının işlediği bir siyasal sistem önermekte, halkın gözetleyen ve denetleyen konumuna ise özellikle vurgu yapmaktadır. Anayasanın

---

115 Kemal, a.g.m., s. 17.

116 Kemal, a.g.m., s. 16.

117 Kemal, a.g.m., s. 16.

halkın hürriyetini kısıtlamak için değil, muhafaza etmek için ikame edilmesi gerektiğini de ayrıca ifade etmektedir.

Namık Kemal, Rusya ve Avrupa ülkelerinin Osmanlı devleti üzerindeki azınlıklar için yaptığı baskının, sadece azınlıklara belirli haklar ve hürriyet vererek değil, genel anlamda usul-ü meşvereti ilan ederek def edilebileceğini belirtir. Aksi durumda her halükârda batılı devletleri ikna etmenin mümkün olmadığını belirtir. Son tahlilde idari yönetimin istibdat olduğunu dile getirir.¹¹⁸

Daha sonra Namık Kemal, iç politika bağlamında usul-ü meşveretin gerekliliğini anlatır. Vatanın yıkılma tehlikesiyle yüz yüze olduğunu, bunu iktidar sahiplerin dahi inkar etmediğini; bunun başlıca sebeplerinden birisinin de devletin milli bütçesinin çökmesi olduğunu belirtir. Dolayısıyla usul-ü meşveret bağlamında şurayı ümmet olmuş olsaydı hazinen bu halde olamayacağını, ekonomik buhranın bu düşük seviyesinde bulunacağını belirtir. Ayrıca halkta, idare-i hazıraya karşı ciddi bir nefretin ve güvensizliğin varlığından söz eder. Resmi açıklamalara halkın mesafeli, güvensiz ve art niyetle yaklaştığını ifade ederek, devletin halka dağıtmak isteği pamuk tohumlarının bile halk tarafından “altında ne çıkacağı belli olmaz” şüphesiyle kabul edilmediğini belirtir. Bu durumda halkın idareye nezaret/katılım göstermediği müddetçe idareye ısınmasının mümkün görünmediğini belirtir. Fransa imparatoru, Girit meselesi için referandum yapılmasını önerirken Babıali, “Biz ara’yı umumiye/referandum gibi bir zehr-i katil içip kendi nefsimizi kendimiz idam edemeyiz” demiştir.¹¹⁹ Halbuki referandum gerçek anlamda zehir değil, şifa ve afiyet bulunacak bir şeydir. Son tahlilde mevcut olan zulüm ve israfı kaldıracak, halkın güvensizliğini def edecek tedbir usul-ü meşveretin kabuldür.¹²⁰

Usul-ü meşveret ile ilgili kimi şüphe ve kapalı konuları açmak gerektiğini belirten Namık Kemal, padişahın konumunu şöyle açıklar: “Padişahın hakkı, irade-i

---

118 Kemal, a.g.m., s. 17.

119 Kemal, a.g.m., s.18.

120 Kemal, a.g.m., s. 18.

ümme ve usul-i hürriyet üzerine icra-ı hükümet etmektir. Unvanına sahibi mülk derler malikü'l mülk değil.”¹²¹

Yukardaki alıntıdan anlaşıldığı üzere padişahın konum ve yetkilerinin halkın iradesi üzerine inşa edildiği ve padişahın saltanatın yegane ve sınırsız sahibi değil, geçici emanetçisi hükmünde olduğu, halk tarafından yetkilendirme ile o mevkide oturduğu belirtilir. Padişahın, devletini himaye-i din sayesinde tesis ettiği Al-i Osman'ın varisi ve o sayede İslam halifesi olduğunu belirtir. Dolayısıyla padişahın yetkilendirilmesinin halk tarafından yapılırken aynı zamanda dini bir misyon ve bağlayıcılığa sahip olduğunu dile getirilir.

Bu durumda padişahın mutlak gücü eline alarak istibdada başvurmasının önünde dini engelin varlığına işaretle şu ayet hatırlatılır:

“Bugün mutlak iktidar kime aittir? Elbette ezici gücün sahibi tek Allah'tır.”¹²²

Diğer bir husus ise, Osmanlı tebaası olan halkların farklı mezheplere, meşreplere ve dillere sahip olması veya cehalet sebebiyle bir mecliste karar almanın yanlışlığına dair görüşleri de eleştiren Namık Kemal, sorun gibi görünen bu konulara cevaplar verir.¹²³

Namık Kemal, Osmanlı'ya bağlı bütün eyaletlerde bir meclisin zaten var olduğunu ve bu meclislerde resmi dilin kullanıldığını dolayısıyla şurayı ümmet gibi meclisin tesisinde ortak dil sorunu yaşanmayacağını belirtir. Farklı mezhep ve etnik yapıların aykırı tutumlar konusunda ise bu tutumların ise Nizam-ı Esasiye/Anayasa ve yasalar çerçevesinde olması durumda problem teşkil etmeyeceğini de belirtir. Cehalet bahsine ise Karadağ, Sırbistan ve Mısır gibi yerlerde, Meclisi Şurayı Ümmetin varlığını hatırlatarak Osmanlı halkının buralardan daha cahil olmadığını, bu bahanenin geçerli olmadığını belirtir.¹²⁴

---

121 Kemal, ag.m., s. 18-19.

122 Kemal, a.g.m., s. 19.

123 Kemal, a.g.m., s. 19.

124 Kemal, a.g.m., s. 19.

Uslul-ü meşverete gelen itiraz sadedindeki mektuplardan bazılarını Namık Kemal, Hürriyet Gazetesinde yayımlar ve bunlara cevap verir.

Bu bağlamda Namık Kemal, usul-ü meşveretin gerekliliğini açıklarken "dünyada medeniyetin güzelliğini var kılan etkenin ve gücün usul-ü meşveret olduğunun apaçık ve izah gerektirmediğini" belirtir. Yönetimin ortaklaşarak ve ittifak ederek değil çatışma ve o çatışmadan galip gelenin yönetim ile ilgili kuralları koymasıyla oluştuğuna dair gelen itirazlara Namık Kemal şöyle cevap verir: "Ben hükümette meşruiyetin temellerinin ne olduğuna bakarım. Mesela bir adam, hasbelkader, bir evde görülür ve o adama: 'Bu ev senin mi?' diye sorulursa. Evdeki adam: 'Evin sahibi bana sokakta hakaret etti, ben de onu dövdüm, sonra adam kaçtı, ben de evi zapt ettim, şimdide bu ev benimdir' diye cevap verirse, hangi hakim evin zapt edene ait olduğunu eder?"¹²⁵

Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme teorisindeki egemenlik ile ilgili şu sözlerin durumu açıklar vaziyette olduğunu belirtir: "İcab ederse halk kendi egemenliğini ve iktidarını hükümetin elinden zorla alma hakkına sahiptir. Yalnız hükümetin iktidarı halkın elinden zorla alma gibi bir hakkı yoktur."¹²⁶

Dolayısıyla egemenliğin gücü elinde bulunduran kimselerde olması demek, bütün zalim kral ve padişahların kendi otoritesini koruyup sürdürmesi anlamına gelecektir.

Halkın hakimiyet hakkına sahip olması, aynı zamanda cumhur yapmaya da hakkı olduğu anlamına gelmektedir. İslam, başlangıcından beri halkını Cumhuriyet ile yönetmektedir. Cumhuriyetin bu günkü şartlarda yeterince faydalı olmadığını, yalnız uygulanmasının sorunlu olması halkın bu hakka sahip olmadığı anlamına gelmeyeceğini belirtir.¹²⁷

---

125 KEMAL, Namık, "Usul-i meşverete dair bir mu'terize cevaben yazılmış mektup", **Hürriyet**, Sayı 12, 27 Cemaziyelevvel 1285/14 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 61.

126 Kemal, a.g.m., s. 61.

127 Kemal, a.g.m., s. 61.

Yukarıda belirttiğimiz cumhur veya cumhuriyet konusu Namık Kemal'in usul-ü meşveret olarak öngördüğü siyasi sistemin tamamlayıcı unsuru olarak görülebilir. Nitekim Namık Kemal, cumhuriyeti teorik olarak halkın hakkı, ama o günün koşulları dahilinde Osmanlı'yı batırma tehlikesinin var olduğunu ima eder ve cumhuriyete karşı bir çekince serdeder. Bu düşüncelerinin, sahici fikirleri mi, yoksa cumhuriyetin padişahlık müessesesine bir alternatif olması dolayısıyla gerek padişah gerekse kamuoyunu karşına almak istememesinden mi kaynaklı olduğu konusu net değildir. Namık Kemal'in düşünsel karakteri dikkate alındığında, topyekün değişim taraftarı olmadığı aşikardır. Dolayısıyla siyasi sistem önerisinde Padişahlığı koruyarak anayasal düzene geçilmeyi önermesinin ıslahatçı ve evrimci yapısına uygun olduğunu söylememiz mümkündür.

Namık Kemal, halkın hakimiyetinin şeriata uygun olup olmadığına dair soruya da cevap verir. Dört halife döneminde cereyan eden bir anektot ile durumu açıklayarak halk hakimiyeti olgusunun şeriattaki varlığına ve temeline işaret eder.

Hiz. Ebu Bekir'in halife olduğu dönemde Hiz. Ali'nin bey'ata yanaşmadığı, buna karşılık Hiz. Ömer'in; "Sizi daha faziletlisiniz fakat halk onu istedi" diyerek Hiz. Ali'ye bey'at etmesi gerektiğini hatırlatır. Bu suretle Namık Kemal, halk iradesinin İslami bir temelini var olduğunu iddia eder. Halk iradesinin nasıl tecelli edeceği ve Şurayı ümmetin ne demek olduğu konusuna açıklık getirerek, bunun batıdaki halk tarafından seçilen parlamento ile eş olduğunu dile getirir. Osmanlı'da aslında bu sistemin benzerinin olduğunu, yeniçeri ocaklarının halkın doğrudan katılımı yoluyla idare edildiğini, dolayısıyla yeniçeri ocaklarının halkın vekalet yoluyla değil doğrudan yönetime katıldığı birer parlamento olduğunu söyler. Nihayetinde farklı sebeplerden dolayı yeniçeri ocaklarının kaldırılması halkın doğrudan idareyi gözetleme ve idareye katılma olanağını ortadan kaldırmıştır. Usul-ü meşveretin dini bir zemine sahip olduğu görüldükten sonra, sistemin nasıl uygulanacağını icma-ı ümmet/ toplumsal konsensüs ile belirleneceğini ifade eder. Aynı zamanda icma-ı ümmetin/toplumsal konsensüsün de şeri hukukun bir kaynağı olduğu göz önünde bulundurulduğu zaman siyasal sistemin dini bir zemine oturduğunu ifade eder.¹²⁸

---

128 Kemal, a.g.m., s. 61-62.

Şurayı Ümmetin yetki alanı ve işlevi konusunda, özellikle iç politika, dış politika ve askeri konularda nasıl bir rol üsleneceğini, Namık Kemal gelen sorulara cevaben açıklamaktadır.

Şurayı Ümmetin iç politikada, siyasi düzen, hukuk, kalkınma ve refahın sağlanması gibi kazanımları olacaktır. Şurayı Ümmetin tesis edeceği parlamento, hukuk ve adaletin sağlanmasında önemli rol alacaktır. Aynı zamanda parlamento vekillerini hukukun uygulanması konusunda sorumlu tutacaktır. Mesela, devlet tarafından, “Hiç kimse yargılanmadan cezalandırılmaz” şeklinde bir kanun maddesi yapılırsa, bu kanun maddesi hükümet tarafından icra edilemediğinde parlamentodaki vekiller görevlerini yapmamış sayılacaklardır. Oysa vekillerin bir görevi de çıkartılacak yasaların uygulanmasına nezaret etmeleridir. Vekillerin çiftlik ağaları veya siyasette ömrünü tüketmiş kişilerden olması şart değildir. Bu görevi gerçekleştirebilmesi için ortalama vatandaş olması yeterlidir.¹²⁹

Refah ve kalkınma konusunda ise, eğitimin gelişmesi ve istenen düzeye gelmesi, sistemi iyileştirmek için çalışacak bir denetim ve gözetim mekanizmasının çalışması sonucunda olur. Bunu da sağlayacak mekanizmanın yerelden gelen ve sahaya hakim Meclisi Şurayı Ümmet eliyle gerçekleşmesi mümkün olur. Aynı şekilde imar ve zirai konularında da benzer durumu söylemek mümkündür. Doğru yatırımın ve uygun zirai gelişim sağlanması memleketin her köşesini tanıyan, yerelden müdahale edebilen ve yerelden kararlar veren bir mekanizma ile mümkün olur.¹³⁰

Namık Kemal yukarıda zikrettiğimiz görüşleri ile adem-i merkezîyetçi bir yönetime atıfta bulunmaktadır. Vekillerin olabildiğince güçlü ve sahada olması, dolayısıyla yerelden gözetleyen denetleyen ve karar veren bir yönetim vurgusu yapmaktadır.

Meclisi Şurayı Ümmetin askeri konularda yetki ve işlevi konusuna gelince eğer yabancı devletlerle ve dış güçlerle yapılacak bir savaştan söz edilecekse, bunu bedelini

---

129 KEMAL, Namık, “Usul-i meşverete dair üçüncü mektup”, *Hürriyet*, Sayı 14, 12 Cemaziyelahirre 1285/29 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)*, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 78.

130 Kemal, a.g.m., s.78-79.

ve zayıfatını halk vereceği için bunun kararını da şüphesiz ki halk verecektir. Hayır, iç çatışma ve isyanlar bağlamında askeri müdahalelerden söz edilecek olursa, bu durumu genişçe açmak gerekmektedir. Girit isyanı üzerinden konuyu açıklayacak olursak; isyanın başlaması sırasında Meclisi Şurayı Ümmet olması durumunda Girit halkı, vekilleri yoluyla hiçbir şikayette bulunmadan Yunanistan'a ilhak namına bir isyanda bulunması durumunda askeri müdahalenin önünde bir engel görülmemektedir. Halkın şikayetleri yörenin vekilleri yoluyla meclise taşınır, şikayetler meclisteki vekillerin çoğunluğu tarafından kabul görmez ise isyana karşı bir müdahale olması durumunda meclisteki vekillerin sorumluluğundan söz edemeyiz. Eğer yöre vekilleri sorunları meclise taşır ve meclis yürütmeden sorunun adil ve hakkaniyetle çözülmesi konusunda istekte bulunur ama meclisteki diğer vekiller tarafından bu istek engellenirse ortaya çıkacak zalimane askeri müdahaleye karşı halkın kendini koruma hakkı vardır. Dolayısıyla idareyi ele alanlar adalet adına bile olsa her yaptığından sorumludurlar.¹³¹

Dış politika konusuna gelince, bireyin toplumun bir parçası olması, toplumun karşılaşacağı fayda ve zarara kendisi de maruz kalacağı için hükümetin icraatlarına gerek doğrudan kendisi, gerekse vekilleri yoluyla nezaret etmesi tabidir. Dış politika, vatanın en önemli meselelerinden biri olması bakımından halk gerek vekilleri yoluyla gerek kamuoyu oluşturarak, gerekse basın yoluyla konuya müdahalede bulunma hakkına sahiptir. Büyük devletlerde dış politikada bir mesele ortaya çıktığı zaman Meclis-i Şura, devletin bürokrasisinden bilgi ister. Eğer çok gizlenmesi gereken bir bilgi değilse meclise gereken bilgi verilir. Osmanlı halihazırdaki istibdat yönetimi oluşmadan evvel önemli meseleleri topluma arz eder ve toplumun kabulüne göre hareket ederdi. Toplum kabullenmediği hareketlere reaksiyon gösterirdi. Yavuz Sultan Selim'in İran seferinde başarısız olması bunun tipik bir örneğidir.¹³²

---

131 Kemal, a.g.m., s.79.

132 Kemal, a.g.m., s. 80.

3.7.ŞURAYI ÜMMET, ŞURAYI DEVLET VE SENATO

Namık Kemal, siyasi sisteminde meclislerin yeri ve görevini Fransa örneğinden yararlanarak açıklamaktadır. Fransız siyaset sistemindeki meclislerin kendi iç dinamik ve şartlarımıza göre revize edilerek uygulanabileceğini zikreder. Yalnız bu durum tezimizin temel iddiası olan Namık Kemal'in öngördüğü siyaset düşüncesinin İngiliz siyaset düşüncesi ile bağdaşır olduğu tezine mugayir değildir.

Çünkü İngiltere siyasi sistemindeki tarihi toplumsal sınıfların varlığından kaynaklı iki meclisli yapı bize uymamaktadır. Nitekim Osmanlı toplumunda sınıflardan söz etmek mümkün değildir.¹³³

İngiltere'de her ne kadar toplumdaki sınıfsal imtiyazlar ve buna bağlı olarak siyasi sistemde Lodlar Kamarası zaman içinde etkinliğini yitirmişse de, muhafazakar karakterden ötürü varlıklarını sürdürmüşlerdir. Namık Kemal'in, meclisleri seçme konusunda toplumsal yapıyı dikkate aldığı söylemek mümkündür.

Bu bağlamda Namık Kemal, usul-ü meşverette olması gereken meclisler ve bu meclislerin görev ve işleyişlerinden bahseder.

---

133 MARDİN, Yusuf, **Namık Kemal'in Londra Yılları**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1974, s.47.

3.7.1. Meclis-i Şurayı Devlet

Meclis-i Şurayı Devlet, Padişah tarafından seçilecek kırk ile elli arası üyeden oluşmaktadır. Bu meclisin üyelerinin seçimi ve görevden alınması padişah tarafından icra edilmektedir. Meclis-i Şura-yı Devlet'in görevi kanun tasarısı hazırlamak ve hazırladığın kanun tasarılarını Meclisi Şurayı Ümmet'in onayına sunmaktır.¹³⁴

Namık Kemal Meclisi Şurayı Devleti siyasi sisteminde yürütme organı olarak görmektedir. Üyelerinin her birinin belli alanlarda görev ve yetkilendirilmesi meclise bakanlar kuruluna benzer bir rol vermektedir. Dolayısıyla Meclisi Şurayı Devleti, hükümeti teşkil eden yürütme organı ve bakanlar kurulu olarak görmemiz Namık Kemal'in siyaset sistemi açısından en doğru olanıdır.

3.7.2. Meclisi-i Şurayı Ümmet

Meclis-i Şurayı Ümmet, üyeleri halk tarafından seçilmekte olup Meclis-i Şurayı Devlet tarafından kanun tasarılarının sunulduğu ve onayı durumunda yürürlüğe gireceği meclistir. Meclis tarafından hazırlanan komisyonlarda kanun tasarıları uygun görülmediği durumda meclisi Şurayı Devlete iade edilir. Yasama yetkisi bu meclise aittir. Meclisin çalışma şekli kamuoyuna açık bir şekilde sürer. Meclisi-i Şurayı Ümmeti meclis başkanı yönetir, görüşmeleri kayıt altına aldırır ve bu kayıtlar gazete tarafından yayımlanır.¹³⁵

---

134 KEMAL, Namık, "Usul-i meşverete dair ikinci mektup", **Hürriyet**, Sayı 13, 4 Cemaziyeahir 1285/21 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)** Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 69.

135 Kemal, a.g.m., s. 69-70.

Namık Kemal Meclisi Şura-yı Ümmet ve Meclisi Şurayı Devleti yasama ve yürütme olarak görmektedir. Bu iki erkin ayrı olması konusuna özellikle değinmekte, bunun sağlanması durumunda ancak meşru yönetimin sağlanabileceğinin altını çizmektedir. Yapılacak yasaların Nutk-u humayunda belirtilen temel hak ve özgürlüklere mugayir olmaması gerektiğini belirtir.

Namık Kemal, Meclisi Şurayı Ümmet için üyelerin halk tarafında seçilmesi hususuna gelen itirazlara, halkın meclise vekil seçme ehliyetine sahip olmadığına cevaben Avrupa örneğini vermektedir. Avrupa'daki ortalama halkın seçme ehliyetinin Osmanlıdan farksız olduğunu belirtir.¹³⁶

3.7.3. Senato

Namık Kemal, üçüncü meclis olarak senatoyu önermektedir. Bu meclisin teşekkülünü ise şöyle ifade eder:

Senato üç çeşit üyeden teşekkül eder. Birincisi sınıf saltanat ailesinden sultan tarafından belirlenecek üyeler. İkincisi toplumun ileri gelen kanaat önderleri içinden belirlenir. Üçüncüsü ise sultan tarafından belirlenen ehil kimselerden oluşur. Meclis, yasama ve yürütme arasında denge unsuru oluşturmak için kurulur.¹³⁷ Görevi ise Nizamat-ı Esasiye yani anayasa ve temel hak ve özgürlükleri korumaktır. Kanunlar bu meclise arz edilmediği ve meclis tarafından onaylanmadığı müddetçe yürürlüğe giremez. Senato kendisine sunulan yasaları, Nizamat-Esasi/Anayasa, ahlak, dini

---

¹³⁶ Kemal, a.g.m., s. 70.

¹³⁷ KEMAL, Namık, "Usul-i meşverete dair dördüncü mektup", **Hürriyet**, Sayı 16, 25 Cemaziyelahir 1285/12 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 97.

özgürlük, bireysel özgürlükler, yasalara karşı eşitlik, konut dokunulmazlığı, idarecilerin azledilememesi, vatanın korunması gibi hak ve değerler bakımından değerlendirir. Uygun gördüğü yasaları onaylar, uygun görmediklerini reddeder. Senatonun işleyişine sultan müdahil olamaz.¹³⁸

Senato, Nizam-ı Esasîyedeki maddeler ile ilgili ihtilafa düşüldüğü zaman yorumlamasını yapar. Yeni anayasa maddesi yapma ihtiyacı oluşursa bunu meclise teklif eder. Namık Kemal senatoyu yapılacak yasaların Nizam-ı Esasîyeye uygunluğunu tespit etmek, yasama ve yürütme organları arasında oluşacak uyumsuzluğu çözmek bakımında gerekli olduğunu ifade eder¹³⁹

---

138 Kemal, a.g.m., s. 98

139 Kemal, a.g.m., s. 98.

4. NAMIK KEMAL VE HÜRRİYET

Namık Kemal, Hürriyet gazetesinin birçok sayısında siyasi öneride bulunurken, Osmanlı'nın içinde bulunduğu siyasi durumu "istibdat" olarak görmektedir. İlginçtir ki, istibdat (baskıcı ve tam otoriter) yönetim anlayışının müsebbibi olarak Sultanı değil Babıali'yi görmektedir. Dolayısıyla gerek Tanzimat Fermanını uygulamamak, gerekse keyfi tasarrufta bulunmak gibi olumsuz icraatların kaynak noktası Babıali'dir. Namık Kemal'e göre Ali Paşa ve Fuat Paşa yönetimindeki Babıali, gücü elinde bulundurmamak, otoriteyi paylaşmamak adına Mustafa Reşit Paşa tarafından ilan edilen Tanzimat fermanını uygulamamakta, kağıt üzerinde bırakmakta ve fermanın öngördüğü ademi merkeziyetçilik yerine merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Baskıcı ve otoriter bir yönetime karşı çözüm önerisi olarak siyasal ve toplumsal alanda özgürlüklerin ikame edilmesi ve meşveret sisteminin yürürlüğü konulmasını önerir. Özelde Namık Kemal, genelde ise Yeni Osmanlılar hareketi gerek Babıali'nin baskıcı bir yönetim sergilemesi gerekse karşılaştıkları baskılar sonucunda Londra'ya gitmek zorunda kalmaları, onların bireysel ve siyasi hakları elde etmede kilit rol olarak hürriyet kavramını daha çok vurgulamalarına sebebiyet vermiştir.

4.1. İSTİBDATA KARŞI HÜRRİYET

Namık Kemal Terakki gazetesinde yayımlanan bir makalede öne sürülen hürriyet anlayışını eleştirerek kendi hürriyet anlayışını açıklamaktadır. Bu anlamda hürriyetin doğal bir hak olduğunu ve belirli şartlara tabi olmasını yanlış olduğunu ifade etmektedir. Bireysel hürriyetin belirli şartlara tabi tutulma isteğinin, aslında siyasal hakların ve hürriyetin sınırlandırılması için tutulan bir yol olduğunu belirtir.

Terakki gazetesinde hürriyet için belirtilen “Her hayır ve şerrini müdrük olan insana layık bir sıfattır” tanımına itiraz edilmektedir. Tanımda hürriyetin, hayır ve şerri idrak edebilen insana özgü bir sıfat olarak görülmesi, onun açısından itiraz konusu olmaktadır. Namık Kemal, hürriyetin “atiye- i kudret” olduğunu yani Allah vergisi, doğuştan gelen bir hak olduğunu belirtir. Hürriyetin, bir ferdin her istediğini diğer fertlerin hürriyetini ihlal etmemek şartıyla fiillerde icraya muktedir olması anlamına geldiğini belirtir.¹⁴⁰ Dolayısıyla insanın doğuştan gelen bir hakkına hayır ve şerrini bilme kaydı konulmasına ve bir sıfat olarak telakki edilmesine karşı çıkmaktadır. Bu bağlamda, hürriyetin doğuştan gelen bir hak olması hasebiyle hayır ve şerrine müdrük olunması gerekmediği, sadece diğer insanların hürriyetini çiğnemenen her türlü arzusunun gerçekleştirme iktidarına sahip olarak görülmesi gerektiğini vurgular.¹⁴¹

Namık Kemal’e göre hürriyete sahip olmak bireysel haklar ve siyasi haklara sahip olmak ile eşittir. Bireysel haklar olarak can, mal ve namusun korunması temele alınırken, siyasi haklar olarak ise seçme ve seçilme hakkı temele alınmaktadır.¹⁴²

---

140 KEMAL, Namık, “Hürriyet”, **Hürriyet**, Sayı 37, 24 Zilkade 1285/8 Mart 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 274.

141 Kemal, a.g.m., s. 274.

142 KEMAL, Namık, “El-hakku ya’lu ve-la yu’la aleyh”, **Hürriyet**, Sayı 1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 4-5.

Namık Kemal Terakki gazetesinin, hürriyet için getirdiği kayıt ve kısıtlamanın aslında halkın sahip olduğu siyasi haklarını budamak için bir zemin oluşturduğunu, dolayısıyla bunun kabul edilmez bir durum olduğunu belirtir. Siyasi hakların doğuştan geldiğini bunun akıl ve nakil ile sabit olduğunu belirtir. Nakil için öne sürdüğü argüman “ve şavirhum fil-emr” “işlerinde onlarla müşavere et” ayetidir. Kemal, Hz. Muhammed’in aldığı kararlarda halk ile danıştığını, danışılan halk için bir kayıt ve şart aranmadığını belirtir. Dolayısıyla halkın karar mekanizmasında bulunması için hayır ve şerrin idrakına matuf bir malumat seviyesine sahip olmak ve memuriyete muhtaç olması gibi şartların söz konusu olmadığını belirtir. ¹⁴³

Namık Kemal, akli argümanını ise şöyle açıklar: “Devlet bir şahsı manevidir. Kanun yapmak onun iradesi, icra etmek efali hükmündedir. Bunların ikisi bir elde oldukça hareketi hükümet bir vakit ihtiyari mutlaktan kurtulmaz.” İhtiyari mutlak, yani gücün tek elde toplanması durumunda adaletin sağlanması mümkün değildir. Yönetici olacak kişi tam adil olsa bile, devletin bütün alanlarında toplumsal faydayı gözetecek yetkinliğe ve devletin işleyişinin tamamını kontrol edebilme yetisine sahip olamayacağı için adaletle hükmetmesi mümkün olamaz. Kaldı ki yasama ve yürütme organlarının ikisinin bir elde toplanması yöneticinin kendi arzuları doğrultusunda kanun yapma ve halkına zulüm etme olanağı verir. Bu gibi sebeplerden ötürü yasama ve yürütme organlarının tek elde toplanmaması ve halka dayanması gerekmektedir.¹⁴⁴

Bu bağlamda adaletin tesis edilmesinin yegane yolu usul- ü meşveretten geçer. Halk için siyasi hürriyet hakkını kullanma koşulu olarak bilgili olmayı öne sürmek halkı zulüm görmeye reva görmek anlamına gelmektedir. Nitekim halkın siyasi sistem içinde bulunmaması siyasi iradenin bir parçası haline gelmemesi, istibdat yönetimini besleyeceği için halkın mazlumiyeti kaçınılmaz olur. Usul-ü meşveret bağlamında halkın cahil olmasının suiistimale sebebiyet vereceğini iddia etmenin de yerinde olmadığını, hürriyetin sadece bilgi ile değil ahlak ve zaman ile ilişkili olduğunu belirtir.

---

143 KEMAL, Namık, “Hürriyet”, **Hürriyet**, Sayı 37, 24 Zilkade 1285/8 Mart 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 275.

144 Kemal, a.g.m., 275.

Dolayısıyla, İngiltere cehalette debelendiği bir zamanda parlamento ve seçimin ilk olarak orada uygulandığını ve bu yol ile İngiltere'nin bu günkü gelişmişlik seviyesine eriştiğini ifade eder.¹⁴⁵

4.2.TOPLUMSAL İRADE VE KAMUOYU

İnsanın hür olması ve hürriyetini kullanması doğal bir haktır. İnsanlar bu hakkı kullanırken gerek diğer insanların hürriyet alanına girmemesi, gerekse kendi hürriyet alanının korunması adına üst otoriteye/kuvve-i galibeye ihtiyaç duyar. Son tahlilde, kendi hürriyet alanı diğer insanların hürriyet alanı ile mahduttur. İnsanın kendi ihtiyacı için yarattığı üst otorite, insanın hürriyetini korumak yerine kısıtlama yolunu seçmek gibi türlü ihtimallerin vukuuna karşı, umumun kuvveti/toplumsal irade bireyin doğal haklarını ve kanuni haklarını korumaya alır.¹⁴⁶ Yalnız toplumsal iradenin pratikte geçerli olması için, halkın vekalet yoluyla Hükümette temsil edilmesi gerekmektedir. Bu temsiliyet aynı zamanda hükümetin meşruiyet kaynağının temelini oluşturmaktadır. Toplumsal iradeyi devre dışı bırakmak suretiyle yönetim kademelerinde bulunan kişileri sadece kanuni bağlarla bağlamak, o yöneticilerin dilediği kanunu çıkartıp bireylerin hürriyet alanına müdahale etmelerine, dolayısıyla keyfi yönetime sebebiyet verir.¹⁴⁷

---

145 Kemal, a.g.m., 275-276.

146 KEMAL, Namık, "Efkar-ı umuniye", **İbret**, Sayı 40, 26 Şaban 1289/16 Teşrin-i evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 199.

147 Kemal, a.g.m., s. 199.

Üst otorite olarak telakki edilen yönetimlerin beli başlı bağlarla sınırlandırılmaması durumunda mutlak otoriter bir yönetimin oluşması kaçınılmaz olur. Mutlak otorite haline gelen yönetimlerin ise, her istediğini yapma yolunda yönetim fonksiyonunu uzun süreli devam ettirmesi imkan dışıdır. Çünkü halkın çoğunluğu cahil ve ahlaki yoksunluğa sahip olsa bile mutlak otoritenin keyfi istekleri konusunda ittifak etmeyecek, edecek bile olsa keyfi politikalara karşı taarruz olması durumunda yönetimin yanında durmayacaktır. Dördüncü Murat kahve ve tütün yasağını ihlal ettikleri için yargısız ve fetvasız on-on beş bin kişiyi idam ettiği zaman bayram namazını camide kılmak isteseydi, bunu gerçekleştirmek bir yana, saltanatını bile kaybedebilirdi.¹⁴⁸

Namık Kemal dördüncü Murat'ın kahve tütün yasağı konusunda yargısız ve keyfi tasarrufta bulunduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu tasarrufundan ötürü toplumsal bir tepkiyle karşılaştığını ve Padişahın toplum içine çıkamaz duruma geldiğini belirtir. Bir örnekten hareketle, yöneticilerin otoriter ve keyfi tasarruflarının toplum ile yönetim arasındaki bağların kopmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Toplumun rızasına dayanmayan bir yönetimin ise her an varlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan gayrı meşru bir yönetim durumuna düşmesi kaçınılmaz olur.

Toplum iradesinin yönetimde yer alması bağlamında kamuoyunu (Efkar-ı umumiye'yi) açıklayan Kemal, bir topluluğun mutluluk ve terakki ile ilgili siyasi görüşlerinin geneline "kamuoyu" dendiğini, bu siyasi görüş ve taleplerinde her toplulukta var olduğunu belirtir.¹⁴⁹

"Terbiyi-i siyasiye halk içinde: Balada beyan ettiğimiz[daha önce açıkladığımız] efkarı- siyasetin husulünü[siyasi fikirlerin ortaya çıkması] ve hükümeti onun ilcasından[hükümeti onun gereklerinden] ayırmamak üzere

---

148 Kemal, a.g.m., s. 200.

149 Kemal, a.g.m., s. 200.

efkarı umumiyenin icra-yı nezaret[kamuoyunun gözetlemesi] ve lüzumu halinde ika-ı tehdit edilmesi için iktiza eden[gerek gördüğü vakit denetleyen ve sınırlayan] ve ahlak-ı siyasiyenin vücud ve terakkisini[siyasi ahlakın oluşması ve gelişmesini] temin için lazım olan hissiyat ve ilkaat-ı vicdaniyenin mecmu'una [hassasiyet ve vicdani telkinlerin toplamına]derler.”¹⁵⁰

Namık Kemal kamuoyunu rolünü “terbiye-i siyasiye” çerçevesinde ele almaktadır. Kamuoyu, yönetimi gözetleyen, gerektiğinde sınırlayan ve aslında yönetimin ayrılmaz bir parçasıdır. Siyasi ahlakın gelişmesini sağlayan vicdani dil ve tutumlar bağlamında kamuoyunun varlığı terbiye-i siyasiyeyi teşkil eder.

Terbiye-i siyasiyenin kamuoyunu galeyana getirerek hükümet devirmek anlamına gelmediğini, Osmanlı’da baş gösteren birçok isyanın haklı sebeplere dayandığı için, gayr-i Müslimlerin mallarının yağma edilmediğini, isyanlarda gücü ele geçirenlerin bu gücü toplumun menfaatine kullandığını ve gerektiği zaman geri çekilmeyi de bildiğini ifade eder. Bu anlamda gösteriler başladığı zaman kamuoyu ağırbaşlılıkla davranarak itidal yolunu seçmiş, intikama tevessül etmemiştir.¹⁵¹

Kemal, aslında toplumumuzda siyasi terbiye ve siyasetin içine girme eğiliminin, yani efkar-ı umumiye olarak telakki ettiği kamuoyunun var olduğunu ifade etmek istemektedir. Toplumun siyasi gidişatı etkileme kabiliyetini ispat etmeye çalışan Kemal, toplumun yapısı gereği yönetimin yanlış ve yok sayıcı politikalarına üslubunca, düzeltici mahiyette tepkiler vererek kendi varlığını, aynı zamanda kamuoyunun varlığını yönetime hatırlattığını ifade etmektedir. Bu tepkilerin, hiçbir zaman devrimsel ve şiddet eğilimli eylemler mahiyetinde değil; hakkın ikamesi sadedinde yumuşak geçişler şeklinde olduğunu belirterek, haddi zatında doğru olanın da bu yöntem olduğunu ifade eder.

150Kemal, a.g.m., s. 201.

151Kemal, a.g.m., s. 203.

Kamuoyunu geleceğin refahı için güvence olarak telakki eden Kemal, “*meşhud olan sabah-ı necatın feyz-i infilakı*” görünen kurtuluş sabahının parlayan ışıltısı, olarak tasvir etmektedir.¹⁵²

Namık Kemal, toplumsal irade ve kamuoyunun siyasal sistemi içindeki rolü ve öneminden bahsettikten sonra kamusal müzakereye değinmektedir. Kamusal müzakereyi, karar mercii olan iktidar erkinin alacağı kararları ön görüş olarak toplumun tartışmasına açarak müzakereye sunması olarak gören Kemal, bu yöntemi modernleşmiş halklarda olduğu gibi kararların isabetli alınmasına katkı sağladığını ifade eder.

Kemal, konuya öncelikle fikir alışverişinin ve düşünce birikiminin öneminden başlar. Fikir alışverişini, insanın bilgilenme kaynağı ve düşünce birikiminin sağlayıcısı, düşünce birikimini ise medeniyetin inşa edilmesine katkı sağlayan bilimi var kıldığını ifade eder:¹⁵³ “*İşte telahuk-ı efkâr bu hassa-i galibesindedir ki fiillerini tabiata tevfiik ile meluf olan memalik-i mütemeddine halkı hükümeti külliyat-ı umurunun dahi daima meydan-ı bahse atarlar. Vaz-ı nizam eden meclisleri halka açık tutarlar.*”¹⁵⁴

Alıntıda, modernleşmiş halkların siyaset anlayışı örnek alınmaktadır. Modern siyasette uygulanacak politikaların halkın tartışmasına açılarak müzakere edildiğini ve kanun yapan meclisin halka açık bir şekilde çalıştığı ifade edilmektedir.

Bu bağlamda uygulanacak politikalar ve çıkartılacak kanunlar basın yoluyla halka ilan edilerek konu hakkında toplumun nabzı ve kanaat önderlerinin düşünceleri gün yüzüne çıkartılmış olur. Toplum konuyu kendi için tartışarak müzakere eder. Bu şekilde teşekkül eden kamuoyunun fikirleri, yönetim tarafından dikkate alınır, politikalar kamuoyun fikir ve önerileri çerçevesinde yeniden revize edilerek uygulanır.¹⁵⁵

---

152 Kemal, a.g.m., s. 203.

153 KEMAL, Namık, “Barika-i hakikat müsademe-i efkardan çıkar”, **İbret**, Sayı 98, 22 Zilkade 1289/9 Kanun-ı sani 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 404.

154 Kemal, a.g.m., s. 404.

155 Kemal, a.g.m., s. 405.

Bizim yönetimimizde ise benzer durumun olmadığından yakınan Kemal, devlet politikalarının devlet sırrı gibi saklandığını, toplum ile görüş alışverişine açılmadığını, dolayısıyla tarihsel düşünce birikimi ve fikir alışverişinden yararlanılmadığı için isabetli kararlar alınmadığını ifade eder.¹⁵⁶

4.3.FİKİR HÜRİYETİ

İnsan hürriyetinin doğal bir hak olduğundan daha evvel söz eden Kemal, hürriyeti kullanma ediminin insan ihtiyarı dahilinde olduğunu, ihtiyardan söz edildiğinde ise bir fikrin varlığının kendiliğinden kabul edilmiş olduğunu ifade eder. Bu anlamda hürriyet, düşüncenin mahsulü olarak görülmektedir. Yaptırım ve zorlama gibi baskıcı yollarla insanın fikri kanaatlerinin ve vicdani inançlarının değiştirilemez olduğu dikkate alınır, fikirler her kayıt ve şartta serbest olma vasfına sahiptir. Dış baskılar ve zorlamalar yoluyla bu yetilerin değişmesi imkan dışıdır. Fikirlerin değişmesinin yegâne yolu ise bireylerin kendi iradesiyle ihtiyaç görmesi durumunda mümkün olur.¹⁵⁷

Namık Kemal, fikir hürriyetinin varlığı ve ket vurulmazlığını, genel hürriyet kavramının üzerine inşa etmektedir. Hürriyetin doğal bir hak olduğu gibi, kullanımından söz edildiği zaman, insanın sahip olduğu tercih etme yetisinin devreye girdiğini, bunun da haddi zatında bir fikre sahip olma anlamına geldiğini ifade eder. Son tahlilde hürriyet, düşüncenin bir ürünü olmakla beraber, dışarıdaki baskılarla değişme

---

156 Kemal, a.g.m., s. 405.

157KEMAL, Namık, “Ümmetin ihtilafı rahmettir”, **Hadika**, Sayı 20, 10 Kanun-ı evvel 1288 /9 Şevval 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 550.

imkânı olmayan fikir ile arasında kopmaz bir bağa sahiptir. Fikirler her halükarda hürdür.

Fikir hürriyetinin insan özelliği olması hasebiyle her türlü sınırlama karşısında bir yolunu bulup kendini ortaya koyduğunu ifade eden Kemal, ilginç bir anekdot ile konuyu açıklamaktadır. Girit savaşı ile ilgili yasağı, sarayın aşçısı tirit yemeğiyle Girit sözcüğü arasındaki kafiyeyi kullanarak deler ve meramını ifade eder.¹⁵⁸

Girit adası Osmanlı tarihinde 24 yıl içerisinde defalarca kuşatılmış ama bir türlü alınamamıştır. Sultan İbrahim uğruna 130.000 şehidin verildiği Girit'in mutlaka alınmasını emreder. Seneler geçer seferler yapılır bir türlü başarılı olunamaz. Yerine gelen Avcı Mehmet seferler yapıp bir türlü alınamayan Girit'in ismini artık duymaya tahammül edemez. Bir ferman yayınlar ve "Girit alınmadan ismini yanımda söyleyenin kellesi gidecek," der. 24 yılın sonunda Fazıl Ahmet Paşa tarafından Girit alınır, fakat korkudan kimse haberi padişaha veremez. Sarayın aşçısı padişahın daha önce hiç yemediği bir yemek yapar ve kedisi özel olarak padişah Avcı Mehmet'e sunar. Padişah yemeğin ne olduğunu ve ismini sorar. Bunun üzerine aşçı: Sultanım, bu yemeğin ismi, "Tepside tirit, alındı Girit," der.¹⁵⁹

Dolayısıyla Kemal'e göre düşüncenin ifadesi her halükarda hürdür ve kendini açığa çıkartacak yolu ve dili muhakkak bulur.

Toplum için zararlı düşüncelerin var olduğu, bunun yayılmasına karşılık ne yapılabileceği sorusuna Namık Kemal şöyle cevap vermektedir:

Öncelikle bir toplumda herkes zihinsel kusura sahip değilse, serdedilen fikir de tamamıyla hakikate makrun olmadığı müddetçe kendini umuma kabul ettiremez. Düşüncenin tasavvurunu ve fikrin intişarını yasaklamak yerine, onun olumsuz

---

158 Kemal, a.g.m., s. 550.

159 "Girit Tirit Hikayesi", <https://anekdot.com.tr/tirit-ve-girit/>, 01.11.2020.

etkilerinin önüne geçmek gerekmektedir. Zararlı fikirleri kasıtlı olarak intişar edenler için ise yasal düzenlemeler yapılabilir.¹⁶⁰

Namık Kemal düşünce ve fikir hürriyeti konusunda neredeyse sınırsız bir toleransa sahiptir. Yukarıda belirttiği gibi, ifade hürriyetinin kanun ile sınırlandırılması, o düşüncenin zararının kasıtlı olması şartıyla nihai bir önlemdir. Bir fikrin toplum için zararlı olduğu saptansa dahi öncelikli yapılması gereken yasaklanması değil, o fikrin olumsuz sonuçlarının önüne geçilmesidir.

Toplum içinde farklı fikirlerin öneminden söz eden Kemal “Ümmetin ihtilafında rahmet vardır” Hadisi-i Şerif’ini temele almaktadır. Hadis bağlamında konuyu açıklamak adına, toplumun terakkisi yardımlaşma ve uzlaşısı ile sağlanırken, “İhtilafı ne fayda olabilir ki rahmet ile vasıflandırılınsın?” sorusunu sormakta ve cevabı üzerinde konuyu detaylandırmaktadır.

Âlemdeki düzenin farklı kutupların etkileşimi ile sağlandığını, insanlık âleminde de itidal, uzlaşısı ve ihtilafın etkileşiminden teşekkül ettiğini ifade eder.

“Mesela maarifin terakkisi efkarın telahukuna[fikirlerin doğmasına] ve efkarın telahuku ise ihtilaf ve ictimain vücuduna tevafuk eder. İhtilaf olmazsa herkesin efkarı müttehid ve bianenaleyh bittab vahid olur. İctima olmasa ara-yı müteşetti tetelahuk etmek[farklı görüşlerde bir araya gelmek] kabil değildir.”¹⁶¹

İlimlerin gelişmesi düşünce birikim ile sağlandığı gibi, düşüncenin birikim de ihtilaf ve uzlaşısı sayesinde elde edilir. İhtilaf olmadığı takdirde herkesin aynı düşünceye sahip olması durumu ortaya çıkmaktadır. Uzlaşısı olmadığı takdirde ise ortak görüşte birleşmek mümkün olmayacaktır.

Namık Kemal, benzer durumun toplumsal davranışların tamamında geçerli olduğunu belirtir. Siyaset bakımından konu ele alındığında ise, insanın geçimi ve gelişimi bağlamında uzlaşısı halinde bulunduğu toplumun devamı için, kendini bir

---

160 KEMAL, Namık, “Ümmetin ihtilafı rahmettir”, **Hadika**, Sayı 20, 10 Kanun-ı evvel 1288 /9 Şevval 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005, s. 550.

161 Kemal, a.g.m., s. 550.

yönetim altında bulunma mecburiyetinde gördüğünü belirtir. Yönetimin ise karşısında ihtilaf edecek bir güç görmediği takdirde asli görevi olan adaleti tesis etmeye yanaşması nadirattandır. Öyleyse iktidarın kendi toplumunda adaleti tesis etmesini sağlamak ve toplum aleyhine icraatta bulunmasının önüne geçmek için kamuoyunun muhalefetine ihtiyaç duyulur. Bu anlamda ihtilafın rahmet olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁶²

Namık Kemal, kamuoyundan söz ederken, kamuoyunun gücünün, toplumsal isyan ve yeniçerilerin kazan kaldırması gibi algılanmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır. Bu tür eylemlerin çoğunlukla toplumun zararı ile sonuçlandığını ifade eder. Sözü ettiği kamuoyu, iktidara karşı fiili değil, toplumsal soyut bir güçtür. Bu toplumsal güç, caydırıcılık özelliğiyle iktidarı dengelemektedir.¹⁶³

4.4.AZINLIKLAR VE EŞİTLİK

Namık Kemal, azınlıklar ve eşitlik konusuna Hürriyet gazetesinde özel bir yazı ile değinmektedir. Genel anlamda yaklaşımı Gülhane Hattı Hümayunundaki bazı maddelerin Babıali tarafından uygulanma biçiminin itiraz sadedinde olmaktadır. Fermandaki eşitlik ile ilgili maddelerin dış ülkeleri memnun etmeye dönük kullanıldığını, bu durumun ise eşitsizliğe sebebiyet vererek belli zümrelere imtiyazlı konuma getirdiğini belirtmektedir.

162Kemal, a.g.m., s. 551.

163Kemal, a.g.m., s. 551.

Osmanlı'da, Fermandan önce özgürlükler bağlamında eşitliğin var olduğunu, Fermandaki maddeler ile sadece bu hakkın kağıda döküldüğü, dolayısıyla bu hakların tanınmasının yeni bir durummuş gibi görülmesinin yanlış olduğunu belirtir.¹⁶⁴

Namık Kemal, eşitliğin tanımından başlayarak iki kısma ayırmaktadır. Eşitliğin iki şeyin bir hususta beraber olması anlamına geldiğini söyleyen Kemal, hukuki eşitlik ve onursal/şeref eşitlik olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Şerefte eşitlik kavramını, her durum ve şart altında bir zümreye tanınan olanak ve imkanın diğer zümrelere de tanınması olarak tanımlayan Kemal, bunu sakıncalı görmektedir. Dolayısıyla bakanlıklarda Hıristiyan zümreye yer verilirken diğer dini etnik ve mezhebi zümrelere de aynı ölçüde yer verilmesi gerektiğini, böylesi bir eşitlik anlayışının içinden çıkılmaz bir durumu ortaya çıkartacağını ifade eder.¹⁶⁵

Namık Kemal, bir bakıma eşitliğin doğru bir şekilde ikame edilmesini gerektiğini ifade etmektedir. Temsilde hakkaniyet ölçüsünde adilane bir eşitlik önermektedir. Küçük bir zümre ile çok daha büyük bir toplumsal kitleye sahip bir yapıyı temsilde eşit tutmak yerine, temsil kabiliyetinin temsil edilen zümrenin kitlesel çokluğu ölçüsünde olması gerektiğini ifade etmektedir. Kemal'in buradaki eleştirisi, Babıali'nin Batı'yı razı etmek adına, çok küçük dini zümrelere toplumun çoğunluğunu sahip olmadığı imtiyazları tanınmasına dönüktür.

Babıali'nin bu konuda yanlgı içinde olduğunu, bazen de dış baskıları göğüslemek adına bu yolu tercih ettiğini belirtir. Eşitliğin hukuki zeminde ele alınması gerekliliğini vurgulayan Kemal, İslam dininin bu anlamda eşitlik için hem müsait hem de zorunluluk emreden bir din olduğunu belirtir.¹⁶⁶

Gülhane Hattı Hümayunda hukuki eşitlik adı altında kimi maddelerin çıkartıldığını yalnız dış devletlerin sefirleri tarafından belirlenen ve o devletleri

---

164KEMAL, Namık, "Mesele-i müsâvât", **Hürriyet**, Sayı 15, 18 Cemaziyelahire 1285/5 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 82.

165Kemal, a.g.m., s. 83.

166Kemal, a.g.m., s. 85.

memnun etmek adına kimi Hıristiyan dinine mensup kişilerin üst düzey yöneticiler atandığını, bunun sağlıklı ve çözüm üreten bir durum olmadığını anlatır.¹⁶⁷

Namık Kemal, eşitlik bağlamında çok önemli bir noktaya dikkat çekmektedir: Eşitliğin birey bazında ele alınması gerektiğini belirtir. Etnik, dini mezhebi bir eşitleme çabasının beyhude olduğunu, sorun çözücülüğün ötesinde çok daha büyük sorunları getirdiğini, devletin her bir tabasını kimliğinden arındırarak bir birey olarak karşısına alarak hukuk bakımından eşit görmesi gerektiğini dile getirir.¹⁶⁸

4.5.HUKUK VE ADALET

İslam hukukunda adalet; iki şeyi, birini diğerine tercih etmeden eşitlemek, ihsan ise iyilik yapmaktır. Bir toplumda bu iki değer mevcut olmadığı müddetçe refahın gelişmesi ve medeniyetin ilerlemesi imkan dışıdır.¹⁶⁹

Namık Kemal, tarihsel örneklerden hareketle hukuk ve adaletin gerekliliğini ibraz eder ve düşüncesine temel bulmaya çalışır.

Namık Kemal'e göre tarihsel gerçekler göstermektedir ki Yunanlılar ve Romalıların medeniyet kurmada ve adını tarihe yazmadaki en büyük etken, hikmet ve adalet ile hareket etmeleri, bu yolla galibiyet ve saadete ulaştıkları gerçeğidir. Baskı ve zora başvurduklarında ise gerilemeye başladıkları görüldüğünü belirtir. İslam dini de medeniyeti tanzim etmede adalet ile hareket etmeyi insanlığa vaaz ettiğini belirtir. Dolayısıyla toplumların birkaç asırda elde edemediği gücü Müslümanlar adaletle hareket ederek yirmi otuz yılda elde ettiler. Hz. Muhammet, defaatle kendini hukuk

---

167Kemal, a.g.m., s. 84.

168Kemal, a.g.m., s.85-86.

169KEMAL, Namık, "İnnallahe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsan", **Hürriyet**, Sayı 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul. VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 209.

önünde eşit olacak davranışlarda bulunurken, halifesi ise Museviliğe mensup birisine karşı unvanını kullanmaksızın mahkeme huzuruna çıkabilmektedir.¹⁷⁰

Namık Kemal, Şam bölgesinde Humus şehrinin Müslümanlarca fethi sürecini anlatarak adalet ile hükmetmenin toplumu başarı ve mutluluğa nasıl sevkettiğini anlatmaktadır.

Hız Ömer, Humus şehri üzerine fetih için harekette bulunurken şehir halkının can ve mal güvenliği karşılığında itaat sözü verdiğini, bu yolla şehrin Müslümanlarca adaletle yönetildiğini belirtir. Daha sonraki yıllarda Ubeyde bin Cerrah yönetimindeki şehir Rum ordusu saldırısına uğrar. Şehrin yöneticisi halkın can ve mal emniyetini sağlama sözünü yerine getirme gücünün olmadığını halka bildirerek Rumlarla barış anlaşması yaparak şehri Rumlara bırakır. İkinci sefer Müslümanlar, Humus şehrini elde etmek için akın ettiği zaman ise halk, daha evvel şehri adaletle yöneten Müslümanların şehri almaları için her türlü desteği vermiştir.¹⁷¹

Zikredilen tarihi anekdottan hareketle Namık Kemal, adaletle hükmetmenin yüceliği ve erdemini vurgulayarak toplumun adaletle yönetilmesi durumunda yönetsel anlamda başarı, toplum bakımından ise mutluluk ve refahın yakalanabileceğini göstermektedir.

“Bir saat adalet ile davranmak, bin sene ibadet etmekten hayırlıdır” Hadis-i şeriften anlaşıldığı üzere insan için en hayırlı ve erdemli davranış adaletle ile davranmaktır. Bir toplumda halkın içlerinden birine bey’at ve memurlara itaat etmek ile mazlumun korunmasını zalimin ise cezalandırmasını sağlar. Aynı zamanda herkesin atıye-i kudret/Allah vergisi olan hukuk-i müsavattan/eşitlik hukukundan yararlanmak adına kuvve-i umumiye/toplumsal iradenin tahakkuku gerçekleşmiş olur.¹⁷²

170Kemal, a.g.m., s. 210.

171Kemal, a.g.m., s. 210.

172KEMAL, Namık, “Adlün sâatün hayrun min ibati elfi sene”, **Hürriyet**, Sayı 52, 11 Rabiülevvel 1286/21 Haziran 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt II, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 10.

Namık Kemal devletin adaletle yönetilmesi, halk ile idareciler arasında ilişkinin adalet üzere olmasının önemi ve risklerini ifade sadedinde dikkat çekici bir hikaye ile durumu açıklamaktadır:

Bir at, yırtıcı hayvanların şerrinden korunmak için kaçır ve yolunu kaybeder. Bir insana rastlar ve insandan kendisini istediği yere götürmesi karşılığında, insanı o yere kadar sırtında taşıyacağını belirtir. İnsan anlaşmayı kabul eder ama atın sırtına bindikten sonra yularını bir daha bırakmayarak atı kendine esir kılar. Böylesi bir yönetim şeklini benimseyen yöneticiler vatani kendi zorbalıklarının tahammülü için bir araç olarak görülürse halk hayvan seviyesine indirilmiş olur ki bu da insan onur ve şerefine layık olmaz. Fakat yöneticiler sorumluluklarını hiçe saymayarak, politikalarında hukuki güvence ve toplumsal faydaya riayet ederek adaletli davranırsa “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak” buyruğuna uymuş olur. Dolayısıyla halk da çalışmasının semeresini toplamak suretiyle potansiyelini en üst seviyeye çıkartarak toplumun ilerlemesini sağlar.¹⁷³

Namık Kemal, adalet ile ilgili serdettiği düşüncelerden sonra örneklerle düşüncesinin geçerliliği ifade eder. İlk dönem İslam tarihine başvurarak adaletin sağlandığı dönemler ile otoriter yönetimin olduğu dönemleri kıyaslar ve dönemsel olarak elde edilen vergilerin ne olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla adalet ile refah ve gelişmişliğin doğrusal bağlantısını serdetmeye çalışır.

Hız. Ömer döneminde, Irak gelirleri yüz otuz yedi milyon dinar iken Haccac Irak’a vali olunca bölgenin sınırları Çin sınırları varmış olmasına rağmen gelirler on sekiz milyon dinarda kalmıştır. Daha sonra Ömer bin Abdülaziz’in halife olmasıyla yönetimde adalet hüküm ferma olmaya başlayınca, gelirler altmış milyon dinara kadar çıkmıştır. Öyle ki halife, ömrü ifa ederse devletin kaynaklarını Ömer dönemi seviyesine çıkartmayı hedeflediğini belirtir.¹⁷⁴

Namık Kemal, hukukun kaynağını dinde yani İslam’da görmektedir. İslam’ın temel kaynakları olan Kuran, Sünnet ve bunlara dayalı akıl yürütme yöntemi olan fıkıh

---

173Kemal, a.g.m., s.10.

174Kemal, a.g.m., s. 10-11.

kaynak olarak görülmektedir. Hukukta oluşan boşlukların fikhin verdiği imkanlar yoluyla, hatta fikhin da zamana göre revize edilerek doldurabileceğini belirtir.¹⁷⁵

İslam dinindeki siyasi hükümleri adalet, medeniyet ve ilerlemeye uygun gören Kemal, aleyhte gelen eleştirileri kabul etmez ve Osmanlı'nın dine dayalı hukuktan vazgeçmemesi gerektiğini belirtir.¹⁷⁶

Kapsayıcı ve eşitlikçi bir hukuk anlayışına sahip olan Kemal, İslam hukukunun da bunu emrettiğini, dolayısıyla Müslim-Gayrimüslim herkesi kapsayacak kanunların yapılması gerektiğini belirtir. Gülhane Hattı Hümayununun bir bakıma bunu gerçekleştirmiş olduğunu, yalnız yetersiz kaldığını belirtir. Nitekim eşitlik adı altında Hıristiyan Ermeni ve Rumlar gibi sair milletlerden rütbeli asker/müşir seçtiğini, bu durumun sorunu çözmek yerine daha derinleştireceğini ifade eder. Çarenin kanun önünde eşitlik olduğunu belirtir.¹⁷⁷

Yabancı devletlerin, siyasi ve hukuki meselelerde Osmanlı'ya müdahale ettiğini, bununun sebebi ise Osmanlı'nın zayıf durumda olması ve dış ülkelere verdiği kimi sözlerden kaynaklandığını, bunun çıkar yolu olarak adaletin sağlanma gerekliliği olduğunu, eğer adalet sağlanırsa Osmanlı'ya tabi olan milletlerin dış etkiden kurtulacağını ve dış baskının biteceğini belirtir.¹⁷⁸

Namık Kemal'de azınlıkların dış devletlerin etkisinden kurtarılmasındaki kasıt sadece devletin dış baskılardan kurtarılması değildir. Aynı zamanda bu azınlıkların gerçekçi bir şekilde meşru hukuklarının korunması ve gerekli olan haklarının

---

175KEMAL, Namık, “İnnallahe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsan”, **Hürriyet**, Sayı 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 218, s. 209.

176 KEMAL, Namık, “Usul-i meşverete dair altıncı mektup”, **Hürriyet**, Sayı 18, 10 Recep 1285/26 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul VakıfBank Kültür Yayınları, 114-115.

177KEMAL, Namık, “Mesele-i müsâvât”, **Hürriyet**, Sayı 15, 18 Cemaziyelahir 1285/5 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 84-85.

178KEMAL, Namık, “Tabiiyet-i Osmaniye”, **Hürriyet**, Sayı 15, 8 Zilhicce 1285/22 Mart 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 292-293

verilmesidir. Bu bağlamda, Hıristiyan veya Müslüman olsun hiçbir zümreye imtiyaz tanınmadan hukuk önünde eşit kılınması gerekliliğidir.¹⁷⁹

Namık Kemal, adaletli yöneticilerin iş başına gelmesinin tesadüfe bırakılmayacak kadar önemli olduğunu, dolayısıyla adaletin ikame edilmesi için bağlayıcı kanunların ve o kanunları ayakta tutacak bir siyasi sisteme ihtiyaç olduğunu belirtir. Bu sistemin ise usul-ü meşveret olduğunu, bu suretle kanun-i muntazam olarak adlandırdığı anayasal düzenin sağlandığı zaman ancak hukukun geçerlilik kazanacağını ifade eder. Hukuk kaynağı olarak fıkıh/İslam hukuku alınması gerektiğini, yalnız zamanın koşulları bağlamında revize edilerek temel alınması gerektiğini vurgular.¹⁸⁰

Nitekim halkın fikir ve değerlerini belirleyen İslami normlardır. Zamana uygunluk ve yenilenmeye gelince, fıkıh usulünün bizatihi kendisi bu imkanı vermektedir. Kanunu Muntazam'ın/Anayasa'nın toplumsal iradeyi yansıtacak bir millet meclisinin gözetimi ve onayı dahilinde oluşturulması gerektiğini, bu durumda ancak hukuk sorununun çözülebileceğini belirtir.¹⁸¹

Namık Kemal, hukuk sisteminin kurulması için anayasa ve yasaların çıkartılmasının yeterli olmadığını, dolayısıyla yasaların pratikte uygulanabilmesinin gerekli şartlarının oluşturulması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda beş temel ilkedden bahseder:

a. **İhkak-ı Hakta Hürriyet:** Hakimlerin kanunları uygulamada doğru karar verme iktidarına sahip olmakla beraber verdiği kararlarda baskı ve teşvik benzeri yönlendirmelere tabi olmamasıdır. Bu bağlamda Namık Kemal, yasama ve yürütmeden bağımsız bir erk kurulması gerektiğini, bu organın diğer organların

---

179Kemal, a.g.m., s. 293.

180KEMAL, Namık, "Adlün sâatün hayrun min ibati elfi sene", **Hürriyet**, Sayı 52, 11 Rabiülevvel 1286/21 Haziran 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt II, VakıfBank Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 11.

181Kemal, a.g.m., s. 11.

müdahalesine kapalı olmasının zorunlu olduğunu belirtir. Yargı olarak belirlenecek olan organın yönetim ve işleyişinin anayasa ile belirlenmesi gerekmektedir.¹⁸²

b. **Aleniyet-i Muhakemat:** Vatanın evlatlarının hukukunu gözetmede ümmetten/toplumdan daha büyük güvence olamaz. Dolayısıyla Avrupa’da olduğu gibi mahkemelerde toplumun gözetimine açık bir şekilde kanuni işlemler yapılmalıdır. Dava sonuçları aynı şekilde şeffaf ve matbu bir şekilde yayımlanmalıdır.¹⁸³

c. **Müddei ve Müdde-aleyh Haklarının Müdafaası:** İhlali mümkün olmayan bir durum olarak gözüke de kanun adına yapılan en büyük haksızlıkların kaynağı olduğu vakidir. Mahkemeye gelen davalarda hakim iki tarafa da karşı eşit mesafede durarak devleti koruma adına davalılardan birisini korumaması ve diğerini kayırmamasıdır. Davalarda delillerin objektif olarak göz önünde bulundurulması her ne sebepten olursa olsun taraflara eşit mesafede durulmasıdır.¹⁸⁴

d. **İstinaf Mahkemeleri:** Bu mahkemelerden amaç, hakimlerin hata ve yanlış kararlarından doğacak zararlardan korunmaktır. Bu mahkemeler işleyiş bakımından diğer mahkemeler gibi ıslah edilmeli ve amacına uygun olarak kişilerin davalarında gördükleri kusurları düzeltmek için başvuracakları adli merciler olmalıdır.

185

e. **Avukat tayini:** Tabii olduğu kanun hükümlerinden haberdar olmayan kişilerin idare tarafından hukuki güvenceye alınarak hakları konusunda davalı merci ile eşitlenmesidir.¹⁸⁶

182Kemal, a.g.m., s. 11.

183Kemal, a.g.m., s. 11-12.

184Kemal, a.g.m., s. 12.

185Kemal, a.g.m., s. 12.

186Kemal, a.g.m., s. 12.

4.6. OSMANLI'DA TOPLUMSAL SİYASİ VE EKONOMİK SORUNLAR

Namık Kemal, Osmanlı'nın geri kalma sebeplerinden söz ederken şu benzetme ile söze başlar: Bir insanın sağlıklı ve mutlu olabilmesi için öncelikle aklını kullanması gerekir; aynı şekilde milletlerin sürekliliği ve mutluluğu da ilim ile ilişkilerine bağlıdır. Aklını yeterince kullanmayan insanın tehlikeden kurtulması mümkün olmadığı gibi ilim ile donanmış ve bezenmiş olmayan bir kavmin de medeni toplumlar içinde uzun süreli bir ömre sahip olması mümkün değildir.¹⁸⁷

Osmanlı'nın dünyayı titreten konumdan düştüğü duruma hayıflanan Kemal, Avrupa devletleri ile Osmanlı'yı kıyaslamaktadır. Avrupa devletlerinin sosyal ekonomik ve siyasi yönden gelişmiş ve refah içinde olduğunu, Osmanlı'nın durumunun ise içler acısı olduğunu belirtir. Avrupa ülkelerinin ilerlemesini sağlayan etkenlerin ilim ve hikmet olduğunu, Osmanlı'nın ise geri kalmışlığının sebeplerinin cehalet ve gaflet olduğunu söyler. Bu sorunların çözümü için öncelikle sorunun teşhis edilmesi ve ne zamandan beri bizde peyda olduğu konusuna eğilmek gerektiğini ifade eder. Aynı zamanda Osmanlı'nın bu temel sorunlara neden çözüm üretmediğinin de irdelenmesi gerektiği, özellikle ise ilim mefhumuna yüklenen anlamın sorgulanması gerektiğinin altını çizer.¹⁸⁸

Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmet'in sultanlığına kadar geçen süre zarfında hükümdarlığı genişletmek ile uğraşıldığı için ilim ve hikmet ile ilgili büyük eserler inşa edilememiştir. Fakat Endülüs, Irak ve İran'da bulunan İslam devletleri yıkılma ve dağılma halinde buldukları için yetenek ve marifet sahibi birçok şahıs, refah düzeyi yüksek Osmanlı'nın adalet sancağına sığınarak her tarafına marifet

---

¹⁸⁷KEMAL, Namık, "Türkistan'ın esbab-ı tedennisi", **Hürriyet**, Sayı 5, 6 Rebiyülahir 1285/27 Temmuz 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 20.

¹⁸⁸Kemal, a.g.m., s. 20.

tohumları ektiler. Ne zaman ki İstanbul'un fethiyle Osmanlı'da yönetsel bir istikrar oluştu, bu yüce fetih Doğu memleketleri için marifetin/bilgeliğin ilerlemesinin başlangıcı oldu. ¹⁸⁹

Her devletin tarihinde bilgeliğin yeşerdiği bir asır olduğu gibi Osmanlı için de, bilgelik sözünü ettiğimiz tarihten itibaren yüz, yüz elli yıl sürmüş ve sonrasında düşüşe geçmiştir. Bazı araştırmacılar, Osmanlı'nın gerileme sebeplerini araştırırken Kanuni Sultan Süleyman'ın uygulamaya koyduğu "kanuni idare"yi gerileme sebeplerinden sayarlar. Oysa ki bilginin tesisi ve sağlamlaştırılması adına ilmi yöntemi medreselerin programlarına yerleştiren Sultan Süleyman'dır. Zamanında yaşayan ulemaya türlü iltifatlar eden, hata Ebussuud tefsirini alayıvala ile sarayhümayuna getirip bizzat kapıda karşılayarak ona hürmet eden Sultan Süleyman'dır. Osmanlı'nın çoğu şehir ve kasabasında cami, medrese, imaret, köprü ve mektep gibi milletin mutluluğu ve refahını sağlayacak bunca eseri inşa eden de yine Sultan Süleyman'dır. Sultan Süleyman'ın tesis ettiği yöntem sonra gelen sultanlar tarafından suistimal edilmiştir. Dolayısıyla bu suistimalden Sultan Süleyman'ın sorumlu tutulması doğru değildir. ¹⁹⁰

Namık Kemal, daha sonra sözü Osmanlı'da var olan eğitim sisteminin yozlaşmasına, körelmesine ve özellikle toplumdaki koparak zamanın ihtiyaçlarına cevap verememesine getirir. Ve uzun uzadıya medrese sisteminde okutulan derslere; Arap dili, Fıkıh, Tefsir ve benzeri derslerden söz ederek bu derslerin pratik hayatta karşılığı olmayan dersler olduğunu dolayısıyla eğitim sisteminin hayatın ihtiyaçlarında çok gerisinde kaldığını belirtir. Arap dili üzerine kurulu olan uzun süreli bir temel eğitime rağmen herhangi bir Arapça gazeteyi bile okuyabilecek düzeyin yakalanamadığını belirtir. Dolayısıyla bu yöntemle elde edilen Şer'i ilimlerin bile gündelik hayat ile irtibat kuramadığını belirtir. ¹⁹¹

Daha sonra medreselerde var olan müderrislik müessesesinin kimi iç karışıklıklar ve dış uğraşlar sebebiyle ehil olmayanlara tahsis edildiğinden söz eden Namık Kemal, medreselerde politika, coğrafya, tarih gibi ilimlerin okutulmamasını

189Kemal, a.g.m., s. 20.

190Kemal, a.g.m., s. 20-21.

191Kemal, a.g.m., s. 21.

eleştirir. Bu durumda, medreselerden mezun olan kişilerin gerek toplumsal hayatta bir fonksiyona sahip olamayışını, gerekse devletin idari kademelerinde memuriyet elde etmek için gerekli olan eğitime sahip olamadığını belirtir.¹⁹²

Osmanlı topraklarında bulunan Rum ve Ermeni okullarına da değinen Kemal, buralarda çok erken yaşta okuma yazma öğretildiğinden söz ederek bu okulların verdiği eğitimi över.

Ermeni ve Rumların, fenni ilimler ve refahın oluşmasını sağlayan iki araç olan ticaret ve zanaat konusunda Müslümanların çok ilerisinde olduğunu dolayısıyla da serveti onların elde ettiğinden söz eder. Bu durumun sonucu olarak Avrupa ve Amerika ülkelerinde ticaretle uğraşan bir çok Ermeni ve Rum'a rastlamak mümkünken, Müslümana rastlamanın imkansız olduğunu belirtir.¹⁹³

Namık Kemal Osmanlının gerileme sebeplerini üç temel sebep çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu üç temel sebebi; eğitimin yozlaşması, idarenin ehliyetsiz kişilerin eline geçmesi ve ekonomik sorunlar olarak görür.

192Kemal, a.g.m., s. 22.

193Kemal, a.g.m., s. 22-23.

4.6.1. Eğitim

Yukarıda Osmanlının gerileme sebeplerinden söz edilirken başat ögenin eğitimin yozlaşması olduğu belirtilmişti. Bu bölümde düşünürün perspektifinden eğitimin yozlaşması ve nitelik kaybına uğrama sebepleri üzerinde durulacaktır.

Her asırda ve her devlette eğitimin ilerlemesi ve gerilemesi iktidar sahiplerinin ilgisi ve desteği ölçüsünde olagelmıştır. Fatih Sultan Mehmet, 2. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dört kuşak ilim ve marifetle bilinen ve tanınan kişiliklerdi. Yüz yirmi yıl kadar süren saltanatları süresince farklı memleketlerdeki ilim ve irfan sahibi kişilere değer vermiş, türlü destekler ile ilmin yayılmasına katkıda bulunmuşlardır. İlim elde etmeyi kolaylaştırmak için eğitim imkanları oluşturmuşlardır.¹⁹⁴ İlim tahsili için medreseler, imaretler, vakıflar ve yollar imar etmişlerdir. Eğitim için gerek duyulan olanaklar sağlarken aynı zamanda medreselerden mezun olanlar için gerekli olan iş imkanlarını da hazırlamışlardı. Kadı, naib, katip ve müftü gibi memuriyetler ilim tahsili ile elde edilir olduğu gibi, ticaret ve zanaat gibi uğraşlar da yine ilimden yararlanılarak yapılırdı.¹⁹⁵

Aynı şekilde üst düzey bürokrasi olan vezirlik, valilik ve beylerbeyliği için de ilmi vukufiyet aranırdı. En önemlisi bu dönemde değer görme, işinde yükselme gibi durumlar ilmi vukufiyet ve ehliyete tabi idi. Bu dönemde Osmanlı devleti dış uğraş olarak Müslüman memleketleri –Tunus, Tataristan ve Mısır gibi- fethederken aynı zamanda ülke içende ise yeşerttiği ilim ve hikmeti güçlendirerek yaymaya çalışıyordu.

194KEMAL, Namık, “Devlet-i Aliyye’ye bâis-i tenezzül olan marifetin esbab-ı tedennisi”, **Hürriyet**, Sayı 6, 14 Rebiyülahir 1285/3 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 24-25.

195Kemal, a.g.m., s.25.

Bu dönemde Osmanlı'nın inşa ettiği eser ve ürettiği telifler Kanuni'den günümüze değin yirmiye aşkın sultanın bıraktığı eser ve ilmi teliften kat be kat fazladır.¹⁹⁶

Sonraki dönemlerde III. Ahmet ve III. Selim gibi kimi sultanlar ilim ve sanat ile uğraştılar ise de gerek ilim ve sanatın çok ilerlemesi hasebiyle yeniliği yakalayamadıkları, gerekse bireysel olarak uğraştıkları ilim ve sanatı toplusallaştıramadıkları için ilim ve sanat alanında atılım gerçekleşmemiştir. Bunu dışında, şehzadelerin yetişme şeklinde oluşan tahribat bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hicri binli yıllardan sonra şehzadelerin eğitimi harem ağaları tarafından verilmiştir. Bu durumun olumsuz sonucu olarak şehzadeler ilim ve hüner gibi teorik ve pratik eğitimden mahrum yetiştiler.¹⁹⁷

İlim ve hünerin millete faydasının ne olduğu, geliştirilmesi için neler yapılabileceği ve bunlara sahip olanların kimler olduğu gibi durumlardan habersiz büyüyüp sultanlık yaptılar. Sultan Süleyman'ın ilimleri ve marifeti yayma üzerine bunca zahmetlere katlanarak tesis ettiği ilerlemeci yöntem zaman içinde bozulmuş, sonraki döneme hakim olan medrese ve alimler tarafından berhava edilmiştir. Dolayısıyla ilim taliplerinin ilim talep etme arzusu ve saygınlığı, yerini ümitsizlik ve bıkkınlığa bırakmıştır. Zamanımızda okuma yazma bilmeyen vali, hakim ve mutasarrıflar bu zamanın ürünü olmayıp üç yüz yıl evvel bozulan sistemin ürünüdür.¹⁹⁸

196Kemal, a.g.m., s.25.

197Kemal, a.g.m., s. 25-26.

198Kemal, a.g.m., s. 26.

4.6.2. Yozlaşma

On beş, yirmi yıl eğitim görmüş imtihan bekleyen talebelerin yerine imtiyazlı kimselerin çocuklarına imtihansız makam mevki verilmesi durumunda, o kimselerden ilmi çaba ve ilme katkıda bulunmayı beklemek ihtimal dışı kalır. Bu durumda ilmi ilerlemeden söz etmek de mümkün olamaz. Millettin cahil ve düşüncesiz yöneticiler tarafından yönetilmesi bu sonucu kaçınılmaz kılmıştır. Son tahlilde anlaşılan odur ki devletin gerilemesine sebep olan cehalet şehzadelerin eğitimindeki yozlaşmadan başlamaktadır.

Yönetici konumunda olan sultan, zeki ve çalışkan bir şahsiyete sahip olsa dahi yılların birikimi olan ilim ve irfan ile hemhal olmadığı müddetçe hata yapmaktan salim olamaz. Dolayısıyla yeterli eğitim ve donanıma sahip olmayan sultanın aynı şekilde kendi gibi yetersiz birisini alt merteye yönetime ataması kaçınılmaz olur.¹⁹⁹

Harun Reşit için zikredilen bir hikayeden hareketle düşüncemizi ifade etmemiz mümkündür: Harun Reşit, bir köyde gezinirken yaşlı bir kadının ölen ineği başında ağladığını ve kendisine beddua ettiğini görür. Bunun üzerine yaşlı kadına, ineğini kendisi öldürmediğini, buna rağmen niye kendisine beddua ettiğini sorar. Bunun üzerine yaşlı kadın: Harun Reşit akıllı ve alim olsaydı kendi gibi akıllı ve tedbir sahibi bir vezir atardı. O da aynı şekilde benzeri bir vali, vali de aynı şekilde benzeri bir muhtar belirlerdi der. Muhtar bizim köyün çobanındaki eksikliği görür fukaranın malına ehemmiyet gösteren bir çoban ile değiştirirdi. Böyle bir çoban kendisine tevdi edilen sürüyü kurttan muhafaza edecek köpekler beslerdi. Ve böyle köpekler olsaydı kurt bu cesareti göstermezdi. İşte bu durumların sağlanmaması sonucu benim ineğim öldü der.²⁰⁰

199Kemal, a.g.m., s. 26.

200Kemal, a.g.m., s. 26.

4.6.3. Ekonomi

Namık Kemal, Osmanlı'nın batma tehlikesi ile baş başa kaldığını belirtirken temel sebeplerden birisini de yoksulluk olarak görmektedir. Daha sonra dünyada servetin, üç temel kaynak olan ziraat, zanaat ve ticaretten neşet ettiğini ifade etmektedir. Kemal, Osmanlı'da söz konusu kaynakların sağlıklı bir şekilde kullanılmaması sonucunda bu üretim mekanizmalarından yararlanılmadığı konusu üzerinde durmaktadır.

Kemal, vatanın üç tarafının denizlerle kaplı olması ve zengin su kaynaklarına sahip olması hasebiyle zirai açıdan topraklarının fevkalade verimli olduğunu ifade eder. Ona göre, bu imkanlara rağmen milletimiz bu gün ekmeğe muhtaç durumdadır. Hâlihazırdaki idareciler iş başına geçmeden önce erbabı ziraat refah içinde yaşar, devletin milli serveti ise orta halli idi. Ne zaman ki şu anda idarede olanlar devleti yönetmeye başladılar, yıllar geçtikçe vergiler katlanarak arttı. Dolayısıyla üretimin azalarak verginin artması sonucunda millet sermayesini tüketir duruma düştü.²⁰¹

Kemal'e göre, bu duruma ek olarak usul-ü meşveretin ikame edilmesiyle bütün vilayetlerden asker toplanması gerekirken sadece beş altı vilayetten asker toplanması, büyük şikayet ve isyanlara sebebiyet verdi. İsyandar sonucunda yılda on beş, yirmi bin askerin ölmesi sonucu birçok sancakta ziraat ile uğraşacak iş gücü sorununu ortaya çıkarttı. Aynı zamanda vergilerin tahsilinde eşit davranılmaması, vergi tahsil yöntemlerindeki yanlışlıklardan kaynaklı vergilerdeki zayıat ve halktan cebren alınan keyfi bağışlar, genel servetin yanlış kullanılmasına sebebiyet verdi.²⁰²

201KEMAL, Namık, "Servet-i mülkiyeye ve idare-i hazıraya dair mektup", **Hürriyet**, Sayı 7, 21 Rebiyülahir 1285/10 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 29.

202Kemal, ag.m., s. 29.

Zanaatı, zekavetin mahsulü olarak gören Kemal'e göre Osmanlı Devlet'inde asırlar boyunca fetihlerle uğraşılması sonucunda zanaate yeterli önem verilmemiştir. Gerek devletin halkı zanaate yönlendirmemesi gerekse halkın zanaat ile ilgilenmemesi zanaatın gelişmemesine sebebiyet vermiştir. Oysa, Osmanlı ziraatta olduğu gibi haddizatında zanaatte de kendi yağında kavrulabilecek düzeyde atölyelere sahipti. Ama Avrupa Devlet'leri ile yapılan antlaşmalar çerçevesinde güdülen ticaret hürriyeti, var olan atölyelerin kapanmasına neden oldu. Kemal'e göre, hürriyetin toplumun menfaatine olan bir değer olduğu ve doğal bir gereksinim olduğu konusunda şüphe olmasa da dış devletlerle yapılan ticari antlaşmalarda o devletlere tanınan sınırsız özgürlükler Osmanlı'nın aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Şöyle ki, Osmanlı Devlet'inin Avrupa ülkeleri ile yaptığı serbest ticaret antlaşmaları, zanaat ve ziraat açısından ülkenin en zayıf dönemine denk gelmiş ve ülke ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Nihayetinde Avrupa ülkeleri, ürettikleri ürünleri Osmanlı'nın ithalat serbestisinden yararlanarak [Osmanlı'nın Avrupa ülkeleri ile yaptığı ticari antlaşmalarda, ithalata çok düşük oranda gümrük vergisi koyması veya hiç koymaması sonucunda] ucuz bir şekilde ihraç etmiş ve yerli üreticinin zayıflığı neticesinde Osmanlı'nın iç piyasasını ele geçirmeyi başarmıştır. İthal ürünlerin iç piyasada rağbet görmesi sonucunda küçük ölçekli atölyeler ayakta duramamıştır.²⁰³

Namık Kemal, Osmanlı Devlet'inde gümrüksüz ucuz ithal ürünler karşısında iç piyasadaki yerli üreticilerin ezildiğini ve bu durumun Osmanlı'da ekonomik çöküşü beraberinde getiren sebepler arasında olduğunu belirtir. Mehmet Genç ise, Osmanlı Devlet'inin yerli üreticiyi, gümrük vergisi verilmeden ucuz bir şekilde ithal edilen ürünler karşısında korumamasını ve bu ekseninde iktisadi politikalar gütmemesini "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün" ilkeleri ile açıklamaktadır.

203Kemal, a.g.m., s. 30.

Mehmet Genç, klasik Osmanlı sisteminde kurumsallaşmış ve uzmanlaşmış bir iktisadi organın teşekkül etmediğini fakat devletin toplumun iktisadi hayatını etkileyen faaliyetlerinin varlığından söz etmektedir. Bu faaliyetlerin uzun vadede bir süreklilik arz ettiğini, dolayısıyla buradan hareketle devletin değişmeyen belirli ekonomik ilkelerinin var olduğunu ifade etmektedir. Bu ilkeler sayesinde, iktisadi hayat ile ilgili çeşitli ve bazen çelişkili karar ve problemlerin sebeplerinin gün yüzüne çıkartılması mümkün olabilecektir.²⁰⁴

---

²⁰⁴ Genç'e göre, bu problemlerden en önemlisi Osmanlı'nın dış ticarete Avrupa ülkeleri ile yaptığı anlaşmalarda, korumacı iktisadi politikaların tam tersine bir politika izlemiş olmasıdır. Batı devletlerinde görülen, ithalatı kısıtlamak, zorlaştırmak, hatta mümkünse yasaklayarak ihracatı teşvik etmek ve ihracatta yarışır duruma gelmek durumu mevcutken, buna karşılık Osmanlı devleti tersi iktisadi politikalarla ihracatı kısıtlamış ve ihracata yüksek gümrük duvarları koymuştur. Buna mukabil ithalatı serbest bırakmıştır. 16.yy.dan 19.yy.ın ortalarına değin süren bu politikaların bir örneği 1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşmasında bulunmaktadır.

Mehmet Genç'in "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşü" olarak telakki ettiği ve Osmanlı Devlet'inin iktisadi hayatla ilgili kararlarını belirleyen yaklaşımın unsurları üç temel ilkeye dayanmaktadır. Bunlar iâşe(provizyonizm) ilkesi, gelenekçilik (tradisyonalizm) ilkesi ve fiskalizm ilkesidir.

İâşe İlkesi: İktisadi faaliyetlerde mal ve hizmetin üretiminde üretici ve tüketici açısından olmak üzere iki açıdan bakılabileceğini belirten Mehmet Genç, üretici açısından malın mümkün olduğu ölçüde ucuza üretilmesi ve pahalıya satılmasının önem arz ettiğini belirtir. Tüketici açısından ise, iktisadi faaliyetlerde mümkün olduğu kadar ucuza, kaliteli ve bol malın sağlanması önem teşkil eder. Bu bağlamda iâşe ilkesi, devletin iktisadi faaliyete tüketici perspektifiyle ve tüketiciyi koruma amaçlı yaklaşımını ifade eder. Bu anlamda iktisadi faaliyetin amacı insanların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu ilke gereği piyasada malın bol, kaliteli ve ucuz bulunması hedeflenir.²⁰⁴

Genç, bu ilkenin Osmanlı'da iktisadi politika olarak icra edilmesinin belirli sebepleri bulunduğunu belirtir. Ekonomideki genel verimliliğin düşük olması, bu verimliliğin artırılmasının zor olması ve var olan durumu değiştirmeye dönük müdahaleciliğin verimliliği azaltma ihtimali bulunması gibi sebeplerle beraber ulaşımın zor ve pahalı olması da sebepler arasında sıralanmaktadır.

Namık Kemal, Osmanlı'nın Avrupa devletleri ile yaptığı ticari antlaşmalarda, devletin "korumacı iktisadi politikalarının" tersi politikalar güderek yerli üreticiyi korumamasını ülkedeki ekonomik bozulmanın sebeplerden biri olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Kemal, İthalatı kolaylaştıran ve ihracatı zorlaştıran iktisadi politikaların yerli üreticiyi zor durumda bıraktığını, dolayısıyla ülkenin üretim mekanizmaları güçsüz duruma düştüğü için ekonomik sorunların baş gösterdiğini belirtmişti. Mehmet Genç'in açıklamalarından anlaşıldığı üzere, Osmanlı Devlet'inin bu tür ekonomik politikaları Avrupa devletlerini tanımamak veya o devletlere karşı pazarlık gücüne sahip olmamak gibi sebeplere dayanmamaktadır. Osmanlı Devlet'inin söz konusu politikaları bilinçli ekonomik politiklardır. 14.yy.dan 19.yy.ın ortalarına değin süren bu ekonomik politikalar, iç piyasadaki ürün ihtiyacını giderme önceliğine dayanan iaşe ilkesinden kaynaklanmaktaydı. Osmanlı Devlet'i, iaşe ilkesi gereği ithalat ve ihracat gümrük vergileri arasındaki makası geniş bırakmıştır. Bu iktisadi politikalar, 19.yy.ın ortalarına kadar iç piyasadaki üretim sıkıntısını aşmak ve kıtlığın yaşanmasına karşı güdülen ekonomik politikalarıdır. Namık Kemal'in bu tür ekonomik politikalarından şikayet ettiği zaman dilimi olan 19.yy.ın ikinci yarısında, Mehmet Genç'in ifade ettiği gibi, Osmanlı Devleti iaşe ilkesinden kaynaklanan ekonomik politikaları gevşemeye başladığı anlaşılmaktadır. Aslında, Kemal'in eleştirdiği noktası olan, ithalat ve ihracat arasındaki gümrük vergi farkının iç piyasadaki yerli üreticiyi zor durumda bıraktığı ve ekonomik durgunluğa sebep olduğu tezinin doğru olduğu anlaşılmaktadır. Yalnız, Osmanlı Devlet'inin 19.yy.ın ortalarından itibaren bu ekonomik politikaları değiştirmeye başlaması, Kemal'in bu tezde ifade ettiği sorunun 19.yy. a münhasır bir problem olduğu ve Osmanlı Devlet'inin sorunu görerek iktisadi politikalarda değişikliğe gittiği anlaşılmaktadır.

Kemal, Fransa ve İngiltere arasında yapılan serbest ticaret antlaşmasında Fransız devletinin kendi halkına ticari teşvikler verdiğini ve sorunu bu şekilde çözdüğünü ifade etmektedir. Oysa Osmanlı Devlet'inin kendi halkına ticari teşvikler

vermediğini belirtir. Devletin, küçük ölçekli üretim yapan atölyelere ve zanaatkarlara destek vermesi gerekirken memur alımı yoluna başvurmuştur.²⁰⁵

Bu bağlamda Kemal'in iktisadi fikirlerini, gerek mukayese bakımından ve gerekse de Anglo-Sakson düşünce geleneğine yakın bir isim olması bakımından dönemin önemli isimlerinden Prens Sabahattin'in iktisadi görüşleriyle birlikte ele alınması da anlamlı olabilir.

Prens Sabahattin, Tanzimat ile beraber Osmanlı Devlet'inin Fransa yönetiminin kurumsal yapısını örnek aldığını, dolayısıyla etkili bir memur sınıfı oluşturulduğunu belirtir. Tanzimat'ın, ülkeyi bireyci, adem-i merkeziyetçi bir yapıya kavuşturmak yerine, merkezin tahakküm ettiği bir yapıya taşıdığını belirtir. Nitekim bu dönemle beraber eğitim, siyaset, ekonomi ve benzeri alanlar, devletin belirleyici ve baskıcı anlayışı çerçevesinde düzenlendiğini belirtir. Merkeziyetçi yönetim birçok soruna sebebiyet vermiş, devlet her işi yaptığı için memur sayısı da çok artmıştır. Oysa Anglosakson toplumlarda yönetim biçiminin memur cemaatine dayanmadığını belirtir. Tanzimat ise büyük bir yenileşme hareketi olarak ortaya çıkmakla birlikte merkeziyetçiliği ve memurların iktidarını kurumsallaştırmıştır.²⁰⁶

Prens Sabahattin, Devletin üretimi teşvik etmek yerine memur alımına başvurmasının temel sebeplerinden birinin Tanzimat'la beraber ülkenin merkeziyetçi bir yapıya bürünmesi olarak görmektedir.²⁰⁷ Osmanlı Devlet'inin merkezden

---

²⁰⁵ Kemal, a.g.m., s. 31.

²⁰⁶ SABAHATTİN, Prens, “**Türkiye Nasıl Kurtarılabilir**”; Çev. , Muzaffer Sencer, İstanbul, Elif Yayınları, 1965, s. 56.

²⁰⁷ Nezahat Nurettin'e göre Prens, Osmanlı toplumunun “kamucu” bir yapıya sahip olduğunu belirtir. Yetki ve otoritenin bir merkezde toplandığı, her şeyin devletten beklendiği, girişimciliğin ve bireysel çabanın desteklenmediği bir toplum olduğunu ifade eder. Bu bağlamda mesleki uzmanlaşmanın zayıf olduğunu, dolayısıyla memur olmanın rahat etmek anlamına gelecek şekilde revaçta olduğunu bir toplumdan söz edilmektedir. Ona göre, çalışmak ve üretmek yerine çalışmadan kazanmak ve kayırmak toplumsal alışkanlıklar olarak görülmektedir. Dolayısıyla devlet kurumlarında lüzumundan fazla memur istihdam edilmesinin sebebi, topluma ekonomik imkân sunmak ve toplumsal kültürün bir tezahürü olarak kişileri himaye etmektir. Toplum olarak cemiyet hayatına başlanır başlanmaz, başkasının himayesine sığınıldığını ve başkasının desteğiyle bir yerlere gelinmeye çalışıldığını belirtir. Prese göre, Osmanlı toplumunda memurluk, bireylerin şahsi becerilerinin ve ehliyetlerinin göz ardı edilerek kısa yoldan ekmek kapısına ulaşmanın yoludur. Memurluğun Tanzimat'la beraber itibarlı bir konuma gelmesi, yüksek gelir sunmakla beraber kolay bir uğraş olması halk nazarında onu cazip kılmıştır. Çocuklar genellikle geniş ailelerde, bir birine destek olmakta ve cemiyet hayatında destek alarak yaşamaktaydılar. Bu durumda risk almak ve kendisi için çalışmak yerine başkası için yaşamak ve kanaatkâr bir hayata alışıyorlardı. Kişiler şahsi teşebbüslere değil köy cemaatinin yardımına bel bağlıyorlardı. Buna bağlı olarak bilgi ve donanımlarını artırmaya dönük bir gereksinim

yönetilmeye ağırlık verilmesi doğal olarak bürokratik işlemleri artırdığı için memur ihtiyacını da artırmıştır. Bürokrasinin hakim olduğu bir sistemde halk nezdinde memuriyet daha prestijli bir konuma gelmiş, bunun sonucunda memuriyete yönelim artmıştır.

Toplumun şahsi girişimcilik, bağımsız yaşama kültürüne sahip olmaması ve kişilerin birilerine dayanarak kolay yollardan imkan elde etmek gibi alışkanlıkları, memur alımının ihtiyaçtan daha fazla olmasına sebebiyet vermiştir. Son tahlilde Tanzimat ile beraber oluşan siyasi sitem, yapısı gereği memuriyeti teşvik eder konumdadır. Bununla beraber geleneksel kültürün memuriyetin kolaycılığına uygun bir yapıya sahip olması hem memuriyetin ön plana çıkmasına hem de devleti gereğinden fazla memur alma noktasına itmiştir.

Son tahlilde Namık Kemal, devlet ekonomisinin iyi yönetilmediğini belirtir. Sorunun siyasi yönetim kaynaklı olduğunu, esaslı ve geniş çaplı bir siyasal sistem revizyonuna gidilmediği durumda yeteneksiz yöneticilerin iş başında olmaya devam edeceğini ve sorunların katlanarak artacağını ifade eder. Bu durumda, doğal olarak Osmanlı Devlet'inin yıkılma tehlikesiyle yüz yüze kalacağını vurgular.

---

duymuyorlardı. Ailelerin çocuklarını bağımlı bir şekilde yetiştirmesi çocukların girişimcilik kabiliyetini yok ediyordu. Bu nedenlerden ötürü kişisel girişimcilik kültürü yerleşmiyor, kişiler kendilerine destek olacak ve sığınacakları bir mecra arıyorlardı.

NURETTİN, Nezahat, **Pres Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafası**, İstanbul, Güneş Neşriyat, 1977, s. 204.

4.6.4. Çözüm

Namık Kemal, Osmanlı Devlet'inin geri kalma sebepleri ve içinde bulunduğu sorunlara değindikten sonra, bu sorunlara çözüm yolu olarak hukuk ve adalet temelinde inşa edilmesi gereken bir yönetim sistemi olan "usul-ü meşveret" önermektedir.²⁰⁸

Fertlerin beraber yaşayabilmesi için bir yönetim sistemine ihtiyaç duyulduğunu, yönetim sisteminin ikame edilmesi için ise öncelikle fertlerin nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili ortaya çıkan fikirlerini ortak kılacak bir bağa gereksinim olduğunu belirtir. İşte fertlerin yönetim ile ilgili fikirlerini ortak ve bağlayıcı kılacak şey hukuktur. Hukuk bireyi topluma ve devlete karşı korurken aynı zamanda toplumun yönetilebilir olmasını sağlamaktadır. Siyasi hukukun doğal hukuk temele alınarak icma-i ümmet/toplumsal konsensüs ile belirlenmesi gerektiğini belirtir. Namık Kemal kültürümüzdeki "adl-i ilahinin" doğal hukuk ile eş olduğunu belirterek doğal hukuka kültürel ve dini bir zemin kazandırmaktadır. Hukuk ve adalet temelinde inşa edilecek "usul-ü meşveret" sisteminin Osmanlı Devlet'inde ikame edilmesi durumunda var olan toplumsal, siyasi ve ekonomik bütün sorunların çözüme kavuşacağını belirtir.²⁰⁹

208KEMAL, Namık, "Devlet-i Aliyye'yi bulunduğu hal-i hatamaktan halasın esbabı", **Hürriyet**, Sayı 9, 6 Cemaziyelevvel 1285/24 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 38.

209Kemal, a.g.m., s. 38-39.

SONUÇ

Türkiye modernleşmesini anlamak ve anlamlandırmak açısından Yeni Osmanlılar Cemiyeti içerisinde önemli bir role sahip olan Namık Kemal'in modernleşme ve siyaset ile ilgili fikir ve önerileri önemli bir yere sahiptir. Modernleşme serüvenimizde alternatif bir modernleşme önerisi olarak görülebilecek olan Namık Kemal'in fikirlerine başvurmamız, günümüz Türkiye'sinde modernleşmeden kaynaklanan bazı sorunlara çözüm üretme denemesi olarak görülebilir. Bu anlamda çalışmamızda Namık Kemal'in düşünsel dünyasının derinliklerine inilerek, birincil kaynaklardan yararlanılmış, modernleşmeye dair siyasal önerileri gün yüzüne çıkartılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda zihniyet dünyasının şekillenmesine etki eden düşünce geleneği ve önerilerinin karakteristik yapısı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda önerdiği modernleşmenin, iki Batılı modernleşme tarzı olan Anglosakson düşünce geleneğine dayanan İngiliz modernleşme modeli ve Kıta Avrupası düşünce geleneğine dayanan Fransız modernleşme modeline uyumu irdelenmiştir.

Namık Kemal modernleşme konusunda evrensel ilmi hakikatlerin olduğunu, bu ilkelerden yararlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunu yaparken, yerel unsurlar olan toplumsal değer yargılarının, tecrübe ile edinilmiş tarihsel ve dini değerlerin korunması gerektiğini belirtmektedir.

Kendisi gibi düşünen diğer düşünürler gibi Namık Kemal de geleneksel olan ile modern olanın bir arada, uzlaşma içinde buluşması gerektiği düşüncesindedir. Nitekim temel saikler olan evrensel ilkeler değişmezdir.

Muhafazakar düşüncenin özelliklerinden olan, dün ile gün arasındaki bağı koparmamaya dayalı süreklilik vurgusu Kemal'in düşüncelerinde de çok bariz bir şekil gözükmektedir. Bu anlamada muhafazakar mizaca sahip olan Anglosakson modernleşme modeliyle uyumlu olduğu görülmektedir. Londra'da uzun süre kalmış

olması ve şehri “modernleşmede model” olarak görmesi, bu tespiti güçlü kılan sebeplerden biridir.

Namık Kemal siyasal sistem önerisi, İslam’ın önerdiği yönetim şekli ile Batılı liberal demokrasinin uyumu üzerine kurulmuştur. Burada Kemal, İslam siyaset düşüncesinde İslam’ın temel kaynaklarına dayanan ilkeleri esas alarak İslam ile Batı arasında bir uzlaşma çabasına içine girmektedir. İki siyaset düşüncesindeki uyumu, İslam siyaset düşüncesinin bir ilkesi olan “şura”nın günümüz demokrasilerdeki parlamentonun nüvesi olma özelliğini taşıdığı, biat kavramının ise, o zamanın şartları dahilinde geçerli olan, temsili demokrasilerdeki seçimin bir versiyonu olduğu temeli üzerine kurmaktadır.

Namık Kemal, yönetimde halk hakimiyetinin de aynı şekilde İslam ile muvafık olduğunu beyan eder. İslam’ın temel kaynakları dikkate alındığında, Kemal’in yaklaşımını destekleyen argümanlar bulmakta güçlük çekilmediği görülmektedir. Bu bağlamda düşünür özgüvenli olup, düşünceleri de kendi içinde tutarlı olarak değerlendirilebilir.

Usul-ü Meşveret olarak önerdiği siyasal sistemi, Padişahın varlığının korunduğu, halkın temsil edildiği, anayasal zemine dayalı şura meclislerinden oluşan meşrutiyet yönetimidir. Halkın seçim yoluyla temsil edildiği “şura-yı ümmet”, anayasal bir zeminde işleyecek, kuvvetler ayrılığına riayet edilecektir. Bu surette halkın tercihi yönetimde karşılık bulacak, halk gözetleyen ve denetleyen konumda olacaktır.

Osmanlı Devleti 19. yy da büyük sarsıntılar ve devasa toprak kayıpları yaşamaktadır. Bir bakıma devlet göz önünde yıkılmaya doğru gitmektedir. Namık Kemal devletin yıkılmaya doğru olan gidişatını gören ve yeniden ihya olması için ıslah edici önerilerde buluna bir vatanperverdir. Haddizatında “vatan” vurgusu da, günümüz milliyetçilik konseptinde değil, ülkenin batma tehlikesi karşısında gemiyi kurtarma arzusu ve iştiağında ifade bulur. Ona göre istibdat, yani baskıcı yönetim sorunları çözümlenmenin önünde en büyük engeldir. O halde ülkenin sorunlarının konuşulabildiği ve çözüme kavuşturulma imkanının olduğu bir hürriyet ortamına ihtiyaç bulunmaktadır. İfade özgürlüğü, kamuoyu ve adalet kavramları, üzerinde durduğu ve değer verdiği

ilkelerdir. Kaynak olarak kullandığımız, Hürriyet, İbret ve Hadika gazetelerindeki siyasi yazılarında “Liberal Demokrasi” kavramı geçmemekle beraber, liberal demokrasinin neredeyse bütün değer ve ilkelerini sahiplenen bir öneride bulunur.

İslami ve tarihsel tecrübeleri de dikkate alan düşünür, temelde Doğu ile Batı arasında bir çelişkinin olmadığını, dolayısıyla geleneğin korunarak modernleşmenin imkanına işaret eder. Kıta Avrupası, Fransız modernleşmesinde olduğu gibi, geçmişten kopuşu ifade eden devrimci bir yenileşmeyi Osmanlı’ya kurtuluş reçetesi olarak sunmaz. Bu yöntemi, devletin batmasını beraberinde getirecek bir yol olarak gördüğü, birçok eleştirisinden anlaşılmaktadır. Babıali’yi, reformları kendi ülke çıkarları adına değil, Batıyı razı etmek adına yapmasına olan itirazı, Batının her değerinin taklit edilerek ilerlenebileceği fikrinin yanlışlığına vurgusu, ve en önemlisi de İslam dinin yenileşmeye engel olduğuna dair fikirlere yaptığı sert eleştiriler, onun seçici modernleşmeyi önerdiği anlamına gelmektedir. Bu bakımdan Anglosakson tarzı modernleşmeden yana olduğu gibi, onun siyasi önerilerinin tedrici değişim ve muhafazakar modernleşme örneği özelliği gösterdiğini söylemek mümkündür.

Bu noktada dikkate değer olan şöyle bir soru önem arz etmektedir: Türkiye modernleşmesinde Abdullah Cevdet ve Celal Nuri gibi, geçmişi ret eden devrimci modernleşme taraftarı ve önerilerine sahip entelektüeller değil de, Namık Kemal ve benzeri entelektüellerin önerileri dikkate alınsaydı, bu gün nasıl bir Türkiye olurdu?

Fransız modernleşme modelinden etkilenen ve geçmişi ret üzerine kurulan, devrimci, jakoben ve yukarıda aşağıya bir modernleşme tarzını benimsediğini bildiğimiz İttihat Terakki çizgisi ve devamı olan Kemalizm’in yarattığı müzmin sorunlar ortada bulunurken, bu soru ülke adına hala hayati bir önem arz etmektedir.

Aşağıdan yukarıya, bireyci ve geçmişi ret etmeyen bir modernleşme modelinin toplumun dini ve mezhebi değerleri ile etnik kimliğini dışlaması mümkün değildir. Aksine, tarzı gereği bu değerleri modern dünyaya taşıma ve modernlikle buluşturma özelliğine sahiptir. Bu anlamda toplumla barışık, farklılıkları sorun olarak görmeden kabul eden ve o farklılıktan güç alan bir model ve sistem ile karşılaşmamız mümkündür.

Buna mukabil, jakoben ve geçmişi ret üzerine kurulu devrici yöntem toplum mühendisliğine dayandığı için toplum yapısını Őekillendirmeye çalışacak, başarısız olduğu noktada o kesimi sistem dışına itecektir. Dolayısıyla toplumsal kapsayıcılık ve toplum ile barışık olma özelliklerine sahip olamamaktadır; ki bu tarz modernleşme tam da düşünürün eleştirdiği bir düşünce biçimini ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

AKÜN, Ömer Faruk; “Namık Kemal”, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, Cilt 32, İstanbul, 2006.

AYDIN, Ali Arslan; İslam İnançları ve Felsefesi, İstanbul, 6. Baskı, 1980.

BAYLER, Şehmus; “Kelamcılara Göre Hüsün-Kubuh ve Değerlendirmesi”, Konya, 2006.

ÇAYLAK, Adem; “İslam Düşüncesine Hakim Olan Genel ve Temel İlkeler”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Ankara, S. 43, 2015.

EL-MAVERDİ, Ebü'l –Hasan Ali b. Muhammed; Yönetimin Esasları, Çev. Mehmet Ali Kara, İstanbul, 2019.

GENÇ, Mehmet, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2014.

“Girit Tirit Hikayesi”, <https://anekdot.com.tr/tirit-ve-girit/>, 01.11.2020.

GÖÇGÜN, Önder; Namık Kemal, Ankara, 2014.

KAPLAN, Mehmet; Namık Kemal Hayatı ve Eserleri, İstanbul, 1948.

KEMAL, Namık; “Hubbü'l-vatan mine'l-iman”, **Hürriyet**, Sayı 1, 9 Rebiyülevvel 1285/29 Haziran 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “El-hakku ya'lu ve-la yu'la aleyh”, **Hürriyet**, Sayı 1, 9 Rebiülevvel 1285/29 Haziran 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Ve şavirhüm fi'l-emr”, **Hürriyet**, Sayı 4, 30 Rebiyülevvel 1285/20 Temmuz 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Türkistan’ın esbab-ı tedennisi”, **Hürriyet**, Sayı 5, 6 Rebiyülahir 1285/27 Temmuz 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul , VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Devlet-i Aliyye’ye bâis-i tenezzül olan marifetin esbab-ı tedennisi”, **Hürriyet**, Sayı 6, 14 Rebiyülahir 1285/3 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Servet-i mülkiyeye ve idare-i hazıraya dair mektup”, **Hürriyet**, Sayı 7, 21 Rebiyülahir 1285/10 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Devlet-i Aliyye’yi bulunduğu hal-i hatarnaktan halasın esbabı”, **Hürriyet**, Sayı 9, 6 Cemaziyelevvel 1285/24 Ağustos 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Vükela-i hazıranın Yeni Osmanlılar hakkında kullandıkları politika”, **Hürriyet**, Sayı 11, 20 Cemaziyelevvel 1285/7 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Usul-i meşverete dair bir mu’terize cevaben yazılmış mektup”, **Hürriyet**, Sayı 12, 27 Cemaziyelevvel 1285/14 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Küllüküm ra’in ve küllüküm mes’ulün an ra’iyetihî”, **Hürriyet**, Sayı 13, 4 Cemaziyelahir 1285/21 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde**

Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869), Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; "Usul-i meşverete dair ikinci mektup", **Hürriyet**, Sayı 13, 4 Cemaziyelahir 1285/21 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)** Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; "Usul-i meşverete dair üçüncü mektup", **Hürriyet**, Sayı 14, 12 Cemaziyelahire 1285/29 Eylül 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; "Mesele-i müsâvât", **Hürriyet**, Sayı 15, 18 Cemaziyelahire 1285/5 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; "Usul-i meşverete dair dördüncü mektup", **Hürriyet**, Sayı 16, 25 Cemaziyelahir 1285/12 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık, "Usul-i meşverete dair altıncı mektup", **Hürriyet**, Sayı 18, 10 Recep 1285/26 Ekim 1868; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; "İnnallahe ye'muru bi'l-adli ve'l-ihsan", **Hürriyet**, Sayı 30, 5 Şevval 1285/18 Ocak 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul. VakıfBank Kültür Yayınları, 2018, s. 209.

KEMAL, Namık; “Hürriyet”, **Hürriyet**, Sayı 37, 24 Zilkade 1285/8 Mart 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Tabiiyet-i Osmaniye”, **Hürriyet**, Sayı 15, 8 Zilhicce 1285/22 Mart 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt I, İstanbul VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “Adlün sâatün hayrun min ibati elfi sene”, **Hürriyet**, Sayı 52, 11 Rabiülevvel 1286/21 Haziran 1869; Ed. A. E. Topal, **Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi (1868-1869)**, Cilt II, İstanbul, VakıfBank Kültür Yayınları, 2018.

KEMAL, Namık; “İbret”, **İbret**, Sayı 3, 11 Rebiulahir 1289/5 Haziran 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Terakki”, **İbret**, Sayı 45, 3 Ramazan 1289/23 Teşrin-i evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Efkar-ı cedide”, **İbret**, Sayı 14, 29 Ramazan 1289/12 Teşrin-i sani 1288 ; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Ümmetin ihtilafı rahmettir”, **Hadika**, Sayı 20, 9 Şevval 1289/10 Kanun-ı evvel 1288 ; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Efkar-ı umuniye”, **İbret**, Sayı 40, 26 Şaban 1289/16 Teşrin-i evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Yeni asrımız rolitikası tarihine bir ufacık fihristi”, **İbret**, Sayı 74, 17 Şevval 1289/6 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005,

KEMAL, Namık; “Şimdiki politika”, **İbret**, Sayı 75, 18 Şevval 1289/7 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Medeniyet”, **İbret**, Sayı 84, 2 Zilkade 1289/20 Kanun-ı evvel 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “Barika-i hakikat müsademe-i efkardan çıkar”, **İbret**, Sayı 98, 22 Zilkade 1289/9 Kanun-ı sani 1288; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KEMAL, Namık; “ifade-i mahsusa”, **İbret**, Sayı 129, 4 Sefer 1290 / 21 Mart 1289; Ed. N. Y. Aydoğdu, İ. Kara, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri (Bütün Makaleleri 1)**, İstanbul, Dergah Yayınevi, 2005.

KÖKER, Levent; Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, 2007.
Louis-Philippe’ten Paris Komünü’ne Fransız Devrimleri (1830-1871)”,
<https://www.tarihakli.com/louis-philippe-bonaparte-ve-paris-komunu/>.

MARDİN, Şerif; Türk Modernleşmesi, İstanbul, 1991.

MARDİN, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908, İstanbul, 2008.

MARDİN, Şerif; Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İstanbul, 2015.

MARDİN, Yusuf; Namık Kemal’in Londra Yılları, İstanbul, 1974.

NURETTİN, Nezahat ; Pres Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaası, İstanbul, Güneş Neşriyat, 1977.

ÖZİPEK, Bekir Berat; “Anglo-Sakson ve Fransız Siyasî Modelleri Arasında Osmanlı ve Cumhuriyet Modernleşmesi”, Dönemler ve Zihniyetler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 1. Baskı, İstanbul, 2009, Cilt:9. S. 971-980.

ÖZİPEK, Bekir Berat: “Avrupa’da ve Türkiye’de Muhafazakarlık, ”, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Temmuz-Aralık 2010.

ÖZÖN, Mustafa Nihat; Namık Kemal ve İbret Gazetesi, Ankara, 1938.

ÜLKEN, Himi Ziya; Türkiye’de Çağdaş Düşünce, İstanbul, 1992.

ROSKİN, Michael; Çağdaş Devlet Sistemleri-Siyaset, Coğrafya, Kültür, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Adres Yayınları, 2015.

SABAHATTİN, Prens; “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir”; Çev. , Muzaffer Sencer, İstanbul, Elif Yayınları, 1965.

SUNGU, İhsan; “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, Tanzimat 2, Cilt 2, 1999.

TANPINAR, Ahmet Hamdi; On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, 2013.

TOPAL, Alp Eren; Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi, İstanbul, Cit 1, 2018.

TÜTENGİL, Cavit Orhan; Yeni Osmanlılar’dan Bu yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği (1867-1967), İstanbul, 1985.

UÇMAN, Abdullah; Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi, Namık Kemal, Ankara, 2011.